

# ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ

Το μηνιαίο περιοδικό  
της παλιάς Λευκωσίας.

Ιούλιος - Αύγουστος 1985 Τεύχος 3



### εκδοτικό σημείωμα

Μέσο στους καλοκοιρινούς οiθέρes των κάτω γειτονιών διασταυρώνονται οι αντίλαοι των σχεδόν καθημερινών πολιτικών συγκεντρώσεων της πλοτείας ελευθερίας και της πλοτείας Σερογίου. Οι μεν ελληνιστί και θρηνητικοί οι δε τουρκιστί και γιορτοστικοί, όλοι θέλουν νόνοι αγωνιστικοί κ' ελπιδοφόροι και να προβόλλουν την ενολλοχτική λύση γιο την ευτυχία και την χειραφέτηση των Κυπρίων. Κάτω υπό το πεδίο σύγκρουσης των λόγων στους οiθέρes κείτοι η στυγνή πράξη των ερειπίων και των προτετομένων όπλων της γρομμής οντιποράθεσης. Έμπραχτη οπoτυχίο, των μέχρι στιγμής επικροτούντων πολιτικών γρομμών και ιδεολογιών, πληρωμένη μ' οίμο και πρόσφυγες ολλό και συνολική κοινωνική και πολιτιστικο-πολιτική σύγχιση και εκτοπισμο του μέλλοντος και της ελπίδας.

Η χρόνιο οπoτελμότωση της κοτόοτοσης και της οκέψης απομοκρύνει όλο και περιοόότερο τις πιθονότητες διατήρησης της Κυπριακής ονεξορτησίας και της ειρηνικής και ελεύθερης επανοσυμβίωσης του κυπριοκού λαού. Όσοι οπαδοί αυτής της ιδέας πρέπει σίγουρο νο δροστηριοποιηθούν στην οναζήτηση νέων λύσεων και μεθόδων αλλιώς οδεύουμε ολοταχώς σε μονή ή διπλή προσάρτηση του τόπου μας.



## Ιούλιος - Αύγουστος 1985 Τεύχος 3ο

Το μηνιαίο περιοδικό της παλιάς Λευκωσίας.  
Εκδίδεται κάθε 1η του μήνα.  
Διεύθυνση: Μίνωος 6B τηλ. 431278  
Υπεύθυνος για το νόμο: Κωστής Αχνιώτης.

Το τεύχος αυτό ουντάχτηκε από τους:

Κωστή Αχνιώτη, Σοφοκλή Ρούσο, Ζήνωννα Σιερεπεκλή.

Τιμή τεύχους £1.00  
Συνδρομή 12 τευχών: £10.00

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στο πόδι	23
Μια ουνέντευξη με το Ν. Χολέβα Ζ. Σιερεπεκλής	4
Δημόσια λουτρά-χαμάμ Αγνής Πετρίδου	6
Φωτοπαρουσίαση του λουτρού της Εμερκές	8
Δuo άοχετοι καφέδες Κινούμενα οχέδια Φίλιου Καθητζιώτη	9
Μιο αναφορό στη τυπολογία της ανώνυμης κατοικίας της Λευκωσίας Μ. Τύμβιου	10
Η θέση του μνημείου ατη πόλη Ζ. Σιερεπεκλή αρχιτέκτονα	12
Ψωνίζοντας στη Τρικούπη Γ. Θεοδούλου	17
Η Παλιά Λευκωσία οτη μελέτη του ΚΕΜΑ «Δυνατότητες και πολιτική για την ανάπτυξη της Λευκωσίας»	22
Σκέψεις για τη Παλιά Λευκωσία Κόκος Ευοταθίου	24
Νυχτερινή ζωή οτη Παλιά Λευκωσία (οπό του Νέους καιρούς της 1.5.59)	26
Ζωντάνεμα της μνήμης Θ. Καταλιόκος	
Αροδαφνούσα. Μια αναφορά του Κ. Χαραλαμπίδη	29
Λεύκος Ζαφειρίου. Παρουσίαση του ποιητή ατο καφεθέοτρο Εναλλάξ από τον Κ. Χαραλαμπίδη	32
Πέριξ των τειχών Πέρδο Βικουνιο	34
Σύντομη αναφορά οτην εξέλιξη της Βυζαντινής τέχνης (Γ' και τελευταίο μέρος) Γ. Κέπολα	36
Καταχωρήσεις	39

Αγαπητοί φίλοι και φίλες,

Το 4ο τεύχος του περιοδικού θα κυκλοφορήσει τη 1η του Σεπτέμβρη. Τον Αύγουστο θα πάμε και μεις διακοπές όπως και εσείς άλλωστε. Παρόλο που το περιοδικό ευρίσκεται σε νηπιακή ηλικία αυτοί που το βγάζουν είναι κουρασμένοι από τις «άλλες» τους δουλειές και χρειάζονται διάλλειμα.

Ξανά λοιπόν θα βρεθούμε πάλι τη 1η του Σεπτέμβρη. Σας υποσχόμαστε ένα «εντός» καλύτερο και ξεκούραστο.

## ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ονομα \_\_\_\_\_

Διεύθυνση \_\_\_\_\_

τηλ: \_\_\_\_\_



## ... στην αυτοκράτειρας θεοδώρας

Μόλις που τη γλύτωσε το μικρό ισόγειο στην Αυτοκράτειρας Θεοδώρας 7. Το συνεργείο του Ταμείου Ανακούφισης Εκτοπισθέντων και Παθόντων ήρθε να το κατεδαφίσει διότι ήταν επικίνδυνο. (Επειδή είναι Τ/Κυπριακό επιμένει στις αρμοδιότητες του. Πράγματι είναι γεγονός ότι ένας τοίχος έχασκε επικίνδυνα. Τελικά μαζεύτηκε αρκετός κόσμος, έγιναν συζητήσεις ειδοποιήθηκε η υπεύθυνη υπηρεσία του δήμου ξαναέγιναν συζητήσεις και αποφασίστηκε... η μέση οδός. Ο επικίνδυνος τοίχος στηρίχθηκε με ξύλινες «τσάπες» και η άνω επιφάνεια των τοιχών καλύφθηκε για να προστατευτεί από τη βροχή. (Στέγη δεν υπάρχει). Κι οι σωροί χώματα που υπήρχαν μετακινήθηκαν. Τα λίγα υλικά που χρειάστηκαν πρόσφερε ο απέναντι γείτονας Σίμης Σουκούρογλου που είδατε τη φωτογραφία του στο προηγούμενο «εντός».



## ...ο ορφέας κάνει τόμπολα



Πάνω από χίλια άτομα κατακλύζουν κάθε δεύτερα βράδυ την οδό Αθηνάς που με την ευκαιρία μεταβάλλεται σε αδιέξοδο για μερικές ώρες.

Τα χίλια άτομα κυνηγούν τες χίλιες και μια λίρες της βδομαδιατικής τόμπολας του Ορφέα. Οι περισσότεροι καρδισοχτυπούν άδικα φυσικά, μερικοί όμως κερδούν κι' ένας κερδάρης χίλιες μια.

Δεν είναι όμως και λίγοι, όσοι σβήνουν μεν τους αριθμούς, καμιά φορά ζητωκραυγάζουν κιόλας πριν να τελειώσουν τη λίστα, ασχολούνται όμως κύρια με το οφτό και τις μπύρες.

## ο κύρρης στο εναλλάξ

Πυκνή και πολυδαίδαλη η διάλεξη του Κύρρη με θέμα «σύγκρουση νεωτεριστικών και παροδοσιακών ρευμάτων» στο τόπο μας. Η διάλεξη έγινε στο Εναλλάξ και για δυο περίπου ώρες οι ακροατές προσελώθηκαν στη βραχνή φωνή του ομιλητή, που μας κατάπληξε με το πλήθος των πληροφοριών, που εκ του προχείρου μπορεί να παραθέσει γύρω από οποιοδήποτε γεγονός της ιστορίας μας των τελευταίων αιώνων: Για τη δημιουργία της νέας άρχουσας τάξης με τη κατάληψη της Κύπρου από την Οθωμανική αυτοκρατορία, κι αργότερα από τη Βρετανική, για τον εξισλαμισμό των πληθυσμών, για την γένεση του ελληνικού και τουρκικού εθνικισμού, για την είσοδο νέων ιδεολογικών ρευμάτων στο νησί και ιδιαίτερα του μαρξισμού, για την εξέλιξη επιστημών, τεχνών, κ.λ.π. για τη γένεση του κυπριακού τύπου και για τους πρωτεργάτες δασκάλους των εξελίξεων αυτών. Το σύνολο της διάλεξης δεν μπορεί να μεταφερθεί στο περιοδικό, λόγω και του μεγέθους και της πυκνότητάς της. Ωστόσο θα ακολουθήσουμε το νήμα που μας προσφέρει για να καλύψουμε σιγά-σιγά όλη αυτή τη περίοδο. Πάντως είναι μια καμιά να διαπιστώσουμε ότι υπάρχει σήμερα αρκετό υλικό για να μπορεί η κυπριακή ιστορία να διδασκεί και διαδοθεί στο κυπριακό λαό, και για να επιτρέψει εκτενέστερη έρευνα. Κι' ότι πέρα από το ότι η κυπριακή ιστορία πρέπει να καταλάβει τη θέση που της ταίριαζει στα σχολεία, πρέπει να δούμε πως να τη δώσουμε σ' όλους εμάς που περπατάμε τα σχολεία χωρίς να τη δούμε μπροστά μας.

## .... ο παλιός φούρνος



Ο παλιός φούρνος στην Αμμοχώστου συντηρείται, μ' έξοδα του Ιδρύματος Παλιάς Λευκωσίας και της Φιλοπρωχού που είναι κι' ιδιοκτήτρια του οικισμού. Οι εργασίες έχουν αρχίσει από τις αρχές Ιουνίου και γίνεται καθολική συντήρηση στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Πρόκειται γι' αρκετά μεγάλο και πολύπλοκο κτίριο. Ο ίδιος ο φούρνος είναι δουλειά μεγάλου μάστορα προφανώς των αρχών του αιώνα.

## τα δάνεια της λαϊκής γι' αναπαλαίωση

Τα ειδικά δάνεια της Λαϊκής Τράπεζας για αναπαλαίωση μπορούν να είναι πολύ χρήσιμα για όσους κατέχουν διατηρητέο σπίτι. Τα δάνεια για συντήρηση ενός τέτοιου σπιτιού παρέχονται αρκετά εύκολα και μπορούν να καλύπτουν μέχρι και 75% του συνολικού κόστους της αναπαλαίωσης (σε αντίθεση με τα συνήθη που δεν μπορούν να υπερβαίνουν το 50% του κόστους). Η περίοδος αποπληρωμής είναι οχτώ χρόνια ενώ στα συνηθισμένα πέντε. Το επιτόκιο είναι 9% και η αποπληρωμή γίνεται σε μηνιαίες δόσεις.

Ο αιτητής του δανείου δεν είναι υποχρεωμένος να καταβάλλει έξοδα για την εξέταση της αίτησής του. Το ίδιο, το προς αναπαλαίωση σπίτι μπορεί να μπει υποθήκη χωρίς να χρειάζεται εκτίμηση από εγκεκριμένο εκτιμητή.

Η διαδικασία παροχής τέτοιων δανείων είναι απλή. Χρειάζονται:

- 1) Πιστοποιητικό κόστους από τον αρχιτέκτονα στο οποίο ν' αναφέρονται:
    - α) Αξία του υφιστάμενου ακινήτου.
    - β) Κόστος αναπαλαίωσης.
    - γ) Ημερομηνία έναρξης και αποπεράτωσης εργασιών.
  - 2) Αρχιτεκτονικά σχέδια, εγκεκριμένα από την Υπηρεσία που κήρυξε το κτίριο διατηρητέο (π.χ. από το τμήμα Αρχαιοτήτων ή το Δήμο) συνοδευόμενα από επιστολή που ν' αναφέρει ότι πρόκειται για διατηρητέο κτίριο.
- Τα ποσά θα χορηγούνται σύμφωνα με τη πρόοδο των εργασιών. Το πιο ψηλό ποσό που μπορεί να δοθεί με βάση το σχέδιο αυτό είναι £15.000.

## η καταπίεση πάνω στη γυναίκα

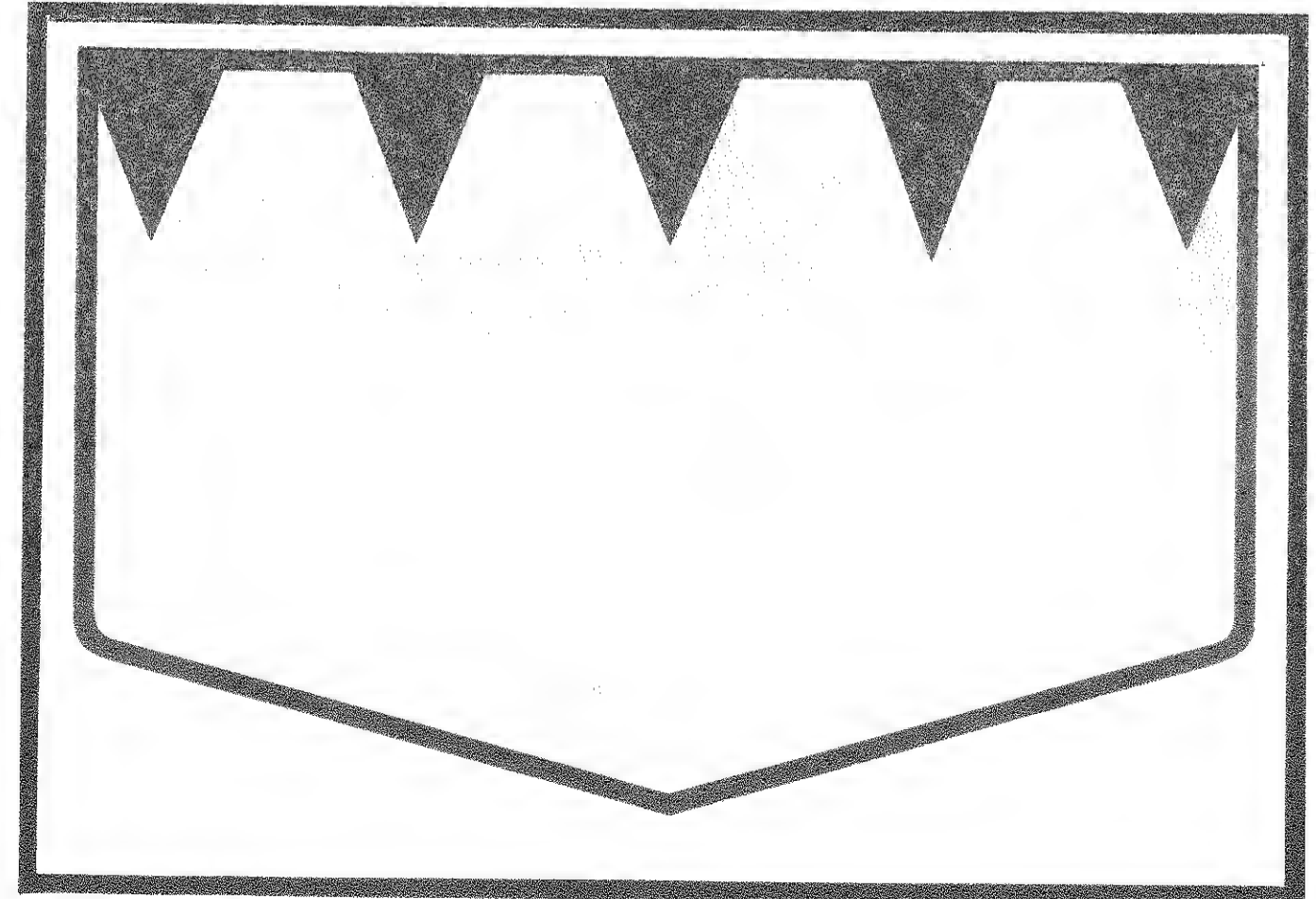


Η διάλεξη διοργανώθηκε από τη «Παγκύπρια Κίνηση Ίσα δικαιώματα - ίσες ευθύνες στις 4-6-85 στην Πύλη Αμμοχώστου. Ομιλητής ο Άθως Ερωτοκρίτου, η εκδήλωση φωτογραφήθηκε από άνδρες φωτορεπόρτερ και καλύφθηκε στις εφημερίδες κυρία από άντρες. Ανάμεσα στο πολυπληθές ακροατήριο κυρία γυναίκες και μερικοί άντρες που συμμετείχαν στη συζήτηση οπωσδήποτε πολύ περισσότερο από την αναλογία τους.

Εδώ δε θ' ασχοληθούμε με την ίδια την εκδήλωση που καλύφθηκε ήδη από τις εφημερίδες.

Θ' αναφερθούμε μόνο στο γεγονός ότι συγκέντρωσε πολύ κόσμο, πάνω από 200 άτομα κυρία γυναίκες. Κι' όχι μόνο αυτό αλλά η συζήτηση που προκάλεσε οπωσδήποτε δεν τελείωσε με το τέλος της εκδήλωσης αλλά συνεχίστηκε με πολύ πάθος στις γύρω μπυραρίες.

Πιστεύουμε ότι στη Πύλη Αμμοχώστου πρέπει να υπάρχουν όσο γίνεται πιο ταχτικά εκδηλώσεις πάνω σε καυτά κοινωνικά ζητήματα, διοργανωμένες όσο είναι δυνατό από τους αντίστοιχους κοινωνικούς φορείς. Ίσως νάναι κι η απάντηση στα κενά καθίσματα που φαίνονται πληθαίνουν στις διάφορες εκδηλώσεις.





## η σημασία του ιστορικού κέντρου

μια συνέντευξη του Νίκου Χολέβα  
με το ζήνωνα σιερεπεκλή

Η συζήτηση που ακολουθεί έγινε μεταξύ του αρχιτέκτονα Ζήνωνα Σιερεπεκλή και του λέκτορα του Ε.Μ.Π. Νίκου Θ. Χολέβα με την ευκαιρία της επίσκεψης του τελευταίου στην Λευκωσία. Ο Ν. Χολέβας ήρθε στην Κύπρο στα πλαίσια του Λαϊκού Πανεπιστημίου για διάλεξη. Εκτός από αρχιτέκτονας είναι και αναστηλωτής. Από το 1975 υπηρετεί στο τμήμα αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Πολυτεχνείου όπου από το 1984 είναι λέκτωρ της αρχιτεκτονικής μορφολογίας και ορθολογίας. Έχει δημοσιεύσει συχνά άρθρα και μελέτες γύρω από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την διατήρηση.

**Ζ. Αγαπητέ Νίκο, είναι δεδομένο το ενδιαφέρον σου για την ιστορική αρχιτεκτονική και ειδικότερα για τα παραδοσιακά κτίσματα και σύνολα. Πώς βλέπεις την ανάγκη προστασίας και διατήρησης, γενικά πως βλέπεις την ανάγκη επέμβασης στις ιστορικές περιοχές.**

**Ν.** Η ανάγκη είναι οπωσδήποτε εκτός συζήτησης, δηλ. τι να συζητήσω κανείς; Οπωσδήποτε είναι ανάγκη...

**Ζ. Είναι όμως και κάποιοι που αμφισβάζουν...**

**Ν.** Ας τους να αμφισβάζουν. Το θέμα της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, σήμερα πιστικό όσο ποτέ άλλοτε, ιδιαίτερα εδώ στην Λευκωσία με την ιδιομορφία που έχει η πόλη μετά τον πόλεμο, είναι πια εθνική ανάγκη. Κατό την δική μου γνώμη. Γιατί μαζί με την αρχιτεκτονική διατηρείται συν τοις άλλοις και η ιστορία αυτή καθ' εαυτή. Η ιστορία σαν δομή ζωής μέσα στα χρόνια, όπως πέρασε η πόλη τις φάσεις της ιστορίας. Άρα αυτό είναι ένα θέμα εκτός αμφισβήτησης.

Στο δεύτερο θέμα των επεμβάσεων, εκεί τα πράγματα αλλάζουν. Πιστεύω ότι πρέπει όταν επεμβαίνουμε σε ένα ιστορικό κέντρο, σε μια ιστορική περιοχή, ας την πω έτσι, να επεμβαίνουμε συνολικά. Πρέπει πρώτα πρώτα σε πολεοδομικό επίπεδο να συντηρηθεί και να έχει πρόνοια αυτό το πολεοδομικό, σύνδεσης του ιστορικού κομματιού της πόλης με την υπόλοιπη πόλη. Να μην είναι δηλ. η ιστορική ένα νησί, να μην νιώθουν ναυαγοί αυτοί οι οποίοι είναι είτε από την μια είτε από την άλλη μεριά. Ένα αυτό. Δεύτερο, η έννοια του συνόλου να προωθηθεί. Δεν μπορεί να κηρύσουμε χωριστά ένα-ένα σπιτάκι-μνημείο. Έτσι δεν κάνουμε τίποτε, γιατί μπορεί να είναι ένα πολύ ωραίο, με ρυθμολογικά στοιχεία ας πούμε βαρβάτα και εκείνο να συντηρή-

σουμε, αλλά δίπλα να είναι άλλα που κατά πολλούς να μην αξίζουν, αλλά να αξίζουν σαν σύνολο. Άρα το θέμα είναι να διατηρούνται σαν σύνολο. Τώρα από εκεί και πέρα η επέμβαση, η καθαρή επέμβαση του αρχιτέκτονα στο μνημείο, το λέω μνημείο για να συνεννοούμεθα, πρέπει να φαίνεται. Επ' ουδενί λόγω πρέπει να γίνεται φτιασιδώμα. Πρέπει να φαίνεται το σύγχρονο υλικό πως μπαίνει και συγχρόνως να αφήνει περιθώρια διασθαντικά στον παρατηρητή, γιατί μιλάμε για ένα παρατηρητή, δεν θα είναι όλοι ειδικοί. Ο παρατηρητής πρέπει να αντιλαμβάνεται την αρχική μορφή του κτιρίου. Αυτό είναι σημαντικό. Δεν μπορεί να

ψάχνουμε στις βιβλιοθήκες για να ανακαλύψουμε την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, πρέπει να την βλέπουμε. Αυτή είναι η γνώμη μου. Ένα άλλο σημείο που συνδέεται με αυτό είναι να αποφυγούμε τις μιμήσεις, που είναι ο χειρότερος εχθρός σ' αυτά τα πράγματα.

**Ζ. Ας περάσουμε στην νομοτεχνική πλευρά του ζητήματος. Πιστεύεις πως για τις ιστορικές περιοχές πρέπει να υπάρχουν προκαθορισμένοι, συγκεκριμένοι κανόνες που να καθορίζουν για παράδειγμα μορφολογικά στοιχεία, υλικά κλπ. ή θα πρέπει να αφήνεται το θέμα στην ελευθερία του αρχιτέκτονα τις επιλογές του;**

Κοιτάς κάτι πράγματα, έτσι, και λίγο ρομαντικό αλλά θα το πω. Η πόλη αυτή εδώ έχει μια φόρτιση συγκινησιακή για μένα προσωπικά, φοβερή. Και πρέπει εμείς που την αγαπούμε, εσείς που την ζείτε περισσότερο να προσπαθήσουμε ότι είναι δυνατό να γίνει, και αυτό που μπορεί να γίνει είναι αυτό που είδα να γίνεται σ' ένα κεντράκι κοντά στην πράσινη γραμμή (εννοεί το σουβλιτζίδικο στη οδό Χρυσολινιώντισας) που μου

είναι πέρα η επιθυμία να ενισχυθεί η

εξέλιξη της πόλης, να υπάρχει αυτή η ζωή, που ακριβώς εκεί. Αυτό το πράγμα ίσως φανεί περιέργο, ίσως φανεί και λίγο ρομαντικό, δεν είναι. Είναι η διάθεση της Λευκωσίας να ζήσει. Έτσι το βλέπω και πιστεύω ότι θα ζήσει γιατί το θέλει και θα ζήσει, όμως μέσα από την ζωή αυτή, την οντότητα αυτή που περικλείεται μέσα στο ιστορικό κέντρο και που σαφώς δεν είναι εκείνη η σκηνογραφία της λαϊκής



**Ν.** Αυτό είναι φοβερό δύσκολο να απαντηθεί αλλά θα το απαντήσω. Σαφώς πρέπει να υπάρχει μια κατευθυντήρια γραμμή νομοθετικής ρύθμισης, με την έννοια ότι σαφώς από την άλλη ο αρχιτέκτονας πρέπει να έχει αυτό που είπες, δηλ. την ελευθερία της έρευνας, αλλά που δεν θα πηγαίνει ποτέ εις βάρος της συνολικής απόφασης η οποία συνολική απόφαση σε πολεοδομική κλίμακα είναι πολιτική πράξη.

Οι αρχιτέκτονες εξ' άλλου έχουν την δυνατότητα να λάβουν μέρος σ' αυτή την απόφαση πριν γίνει νόμος, άρα και εκείνοι νομίζω είναι ειδικοί. Εκείνοι πρέπει να φτιάξουν αυτό το πράγμα και όχι μόνο οι νομικοί. Θα υπάρξουν νομικοί αλλά εκείνοι πρέπει να δώσουν τις κατευθυντήριες. Από εκεί και πέρα θα υπάρξει αυτό το αυστηρό πλαίσιο και μέσα όμως σ' αυτό θα υπάρχει σαφώς η δυνατότητα όπως είπες πολύ σωστά, η δυνατότητα έρευνας. Αυτή η έρευνα δεν πρέπει όμως επ' ουδενί να ξεπεράσει κάποια... όχι όρια, κάποιες βασικές κατευθυντήριες, κάποιες βασικές αποφάσεις, που πρέπει να πάρει η Πολιτεία πια.

**Ζ. Κάτι που συσχετίζεται με αυτό. Η συμμετοχή των πολιτών, των χρηστών του χώρου, στην διαμόρφωση αυτών των αποφάσεων. Ένα ζήτημα πολυσυζητημένο και οπωσδήποτε αποφασιστικής σημασίας. Πως βλέπεις αυτό το θέμα που σχετίζεται και με την πληροφόρηση να λειτουργεί για να είναι αποτελεσματικό όσον αφορά τις επεμβάσεις σε ιστορικά κέντρα.**

**Ν.** Θα σου πω. Είχα μια πρόσφατη εμπειρία όταν πριν από λίγους μήνες επισκεφθήκαμε με μια ομάδα συναδέλφων το Δ. Βερολίνο. Εκεί στα όρια του τεύχους υπάρχει την συνοική γειτονιά του ΚΡΟΣΜΠΕΡΚ η οποία ήταν η πιο υποβαθμισμένη γιατί μένανε εκεί μετανάστες, βέβαια έλληνες και τούρκοι. Αυτή την περιοχή την ανομοίχανε οι βερολινέζοι, αλλά όχι το Βερολίνο. Το κράτος, η διοίκηση του Βερολίνου έδωσε ακριβώς αυτό τον χώρο για να γίνουν αναπλάσεις

και τα σύγχρονα κτίρια που το 1990 θα εκπροσωπούσαν την διεθνή έκθεση αρχιτεκτονικής που θα γίνει στο Βερολίνο και που κτίζονται αυτή την στιγμή. Αυτό τι σημαίνει... Αά... έρχομε στους χρήστες. Αυτές οι μελέτες εκτέθηκαν μέσα στην συνοικία. Όχι μόνο εκτέθηκαν αλλά εξηγήθηκαν, όχι μόνο εξηγήθηκαν αλλά εξηγήθηκαν με μακέτες σε μεγάλη κλίμακα πραγματικό. Τις είδα. Όπου ο καθ' ένας μπορούσε να αναγνωρίσει το σπίτι του. Τι είχαν κάνει; Είχαν φωτογραφίσει τα σπίτια αυτά και στις μακέτες είχαν κολλήσει τις φωτογραφίες των όψεων δίνοντας συγχρόνως και την κάτοψη, ώστε ο άλλος να αναγνωρίσει το σπίτι του μέσα στην συνοικία. Έτσι ο καθένας είδε πως θα γίνει το σπίτι του. Γιατί βέβαια εμείς οι αρχιτέκτονες μπορούμε να διαβάσουμε τα αρχιτεκτονικά σχέδια, είναι όμως δύσκολο να τα διαβάσει ο καθ' ένας. Συγχρόνως επί τόπου γίνονταν συζήτηση με αυτούς τους ανθρώπους. Είχαμε την ευκαιρία, επειδή εκεί ένας έλληνας αρχιτέκτονας ο Κουβέλης, δουλεύει στο PROJECT να μας εξηγήσει λεπτομερώς πως ακριβώς γίνεται αυτό το πράγμα. Και πραγματικά μου έλεγε ότι πολλά πράγματα που έχουν αυτοί σκεφτεί στο σχεδιαστήριο, δεν γίνανε ή μάλλον αλλάξανε από την επέμβαση των χρηστών. Μου είπε δε το εξής χαρακτηριστικό: Ότι άλλαξαν προς το καλύτερο. Γιατί φυσικά στα ιστορικά κέντρα εγώ πιστεύω δεν μπορεί να ισχύσει η αρχιτεκτονική του σχεδιαστήριου μόνο.

**Ζ. Ας μπούμε τώρα σε μια ερώτηση που έχει να κάνει με το ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ, ένα νέο περιοδικό που όμως διαπιστώσεις στοχεύει στην υπεράσπιση της ιστορικής πόλης της Λευκωσίας. Πως είδες το πρώτο τεύχος, πως είδες... θα θέλαμε έτσι μια κριτική άποψη πως βλέπεις την μελλοντική του πορεία, αν έχεις να προτείνεις κάτι πάνω σ' αυτό...**

**Ν.** Μια λέξη θα πω για το περιοδικό. Γενναίο. Επειδή όλοι ζούμε στον ελληνικό χώρο τον ευρύτερο, ξέρουμε πολύ καλά με τι δυσκολίες πρώτον βγαίνει

ένα έντυπο. Εννοώ ενδογενείς και εξωγενείς. Πολλές φορές προτιμούμε, στην Ελλάδα το έχω γράψει αυτό και παλιότερα, να μην μιλάμε καθόλου, δηλ. να γίνουμε «ειδήμονες της σιωπής». Λοιπόν το περιοδικό σπάει αυτό το «ήχος βγαίνει προς τα έξω, έχει θέσεις γκεκριμένες, τυπομένες σε μια γλώσσα κατανοητή, δηλ. δεν απευθύνεται μόνο στον ειδικό. Αυτό είναι επιτυχία. Επίσης κάτι άλλο. Το περιοδικό δεν ολισθαίνει στον λαϊκισμό, πράγμα που θα το περίμενε κανείς από ένα τοπικό περιοδικό. Το περιοδικό καταφέρει να έχει ένα επίπεδο. Εγώ το γνώρισα αυτές τις μέρες που ήμουν εδώ στην Λευκωσία, το διάβασα «εν μια νυκτί» όπως λένε και πραγματικά με ενθουσίασε. Βρίσκω ότι είναι μια προσπάθεια που πρέπει να υποστηριχθεί, πρέπει να υποστηριχθεί από τους κατοίκους αυτής της πόλης, γιατί σ' αυτούς απευθύνεται.

**Ζ. Λοιπόν δεν ξέρω αν θέλεις να προσθέσεις οτιδήποτε άλλο εκτός ερωτήσεων.**

**Ν.** Ναι. Κοίταξέ ένα πράγμα θα πω, ίσως και λίγο ρομαντικό αλλά θα το πω. Η πόλη αυτή εδώ έχει μια φόρτιση συγκινησιακή για μένα προσωπικά, φοβερή. Και πρέπει εμείς που την αγαπούμε, εσείς που την ζείτε περισσότερο να προσπαθήσουμε ότι είναι δυνατό να γίνει, και αυτό που μπορεί να γίνει είναι αυτό που είδα να γίνεται σ' ένα κεντράκι κοντά στην πράσινη γραμμή (εννοεί το σουβλιτζίδικο στη οδό Χρυσολινιώντισας) που μου έκανε μεγάλη εντύπωση και δεν θα το ξεχάσω ποτέ, να φυτεύονται τα λουλούδια και να υπάρχει αυτή η ζωή, πού; Ακριβώς εκεί. Αυτό το πράγμα ίσως φανεί περιέργο, ίσως φανεί και λίγο ρομαντικό, δεν είναι. Είναι η διάθεση της Λευκωσίας να ζήσει. Έτσι το βλέπω και πιστεύω ότι θα ζήσει γιατί το θέλει και θα ζήσει, όμως μέσα από την ζωή αυτή, την οντότητα αυτή που περικλείεται μέσα στο ιστορικό κέντρο και που σαφώς δεν είναι εκείνη η σκηνογραφία της λαϊκής γειτονιάς.

# δημόσια λουτρά-χαμάμ

απο αγνή πετρίδη

- ιστορική προέλευση, αρχιτεκτονική δομή κοινωνική χρήση
- ειδική αναφορά στα λουτρά της omerge και στο büyük χαμάμ

Η χρήση των τουρκικών λουτρών εισήχθει στις Κυπριακές πόλεις από την αρχή της Τουρκοκρατίας και δι-  
αρχεί μέχρι σήμερα. Την έκ-  
δοχή ότι τα χαμάμ αποτελούν  
συνέχεια των Βυζαντινών  
θερμικών λουτρών και κατ'  
επέκταση των Ρωμαϊκών  
προκατόχων τους, προσπα-  
θεί να αντρέψει ο Karl Kligh-  
hardt, ο πρώτος μελετητής  
των τουρκικών λουτρών στη  
Μικρά Ασία.

Ο Klighardt επιστήνει την  
προσοχή μας στους κανόνες  
του κορανιού, βάσει των  
οποίων οι πιστοί πρέπει να  
πλένονται πριν την προσευ-  
χή τους με τρεχούμενο νερό,  
διότι μόνο αυτό εξαγνίζει, σε  
αντίθεση με τα βυζαντινά  
λουτρά τα οποία διαθέτουν  
σαν βασικό αρχιτεκτονικό  
τους στοιχείο τη στέρνα με το

στάσιμο νερό.

Επίσης παρατηρεί ότι ενώ  
τα τουρκικά λουτρά με το  
απλό τους εσωτερικό αντα-  
ποκρίνονται σε μια κατ' εξο-  
χή λειτουργική ανάγκη των  
επισκεπτών τους, τα Βυζαν-  
τινά και Ρωμαϊκά θερμικά  
λουτρά με την πολυτέλεια  
και τον άνετο χώρο τους αν-  
ταποκρίνονται και σε μια άλ-  
λη ανάγκη, αυτή της κοινω-  
νικής διασκέδασης.

Από τον 17ον μέχρι και  
19ον αιώνα οι τρούλλοι των  
τουρκικών λουτρών «με τα  
γυάλινα μάτια» αποτελούσαν  
ξεχωριστό περιβαλλοντικό  
ατοχείο των πόλεων μας λό-  
γω της χαμηλής δόμησης των  
γύρω απιτιών. Κτισμένα βά-  
σει των αρχών της κλασι-  
κής οθωμανικής αρχιτεκτο-  
νικής των λουτρών, βασί-  
ζουν τη λειτουργία τους σε

μια προκαθορισμένη ακο-  
λουθία δωματίων.

Η αίθουσα της εισόδου ή  
της υποδοχής, άλλοτε κα-  
λυμμένη με τρούλο και άλ-  
λοτε με ξύλινη στέγη στηρι-  
γμένη πάνω σε δυο εγκάρσια  
οξυκόρυφα τόξα, ήταν ο με-  
γαλύτερος χώρος του λου-  
τρού και είχε στους περιμε-  
τρικούς του τοίχους ντιβάνια,  
υπερυψωμένα κάπου ενάμισο  
μέτρο από το πάτωμα για τη  
ξεκούραση των επισκεπτών  
μετά το μπάνιο τους.

Στα μεγαλύτερα λουτρά  
υπήρχε και δεύτερη αιερά  
ντιβανιών πιο ψηλά, για δια-  
κεκριμένους πελάτες, καθώς  
επίσης και μια καλοδουλεμέ-  
νη οκταγωνική στέρνα στο  
κέντρο. Αυτός ο χώρος ονο-  
μάζεται "frigidarium" γιατί με  
τη χαμηλή του θερμοκρασία  
έδινε στον επισκέπτη τη δυ-

νατότητα να εγκλιματισθεί σε  
μια δροσερή ατμόσφαιρα με-  
τά το ζεστό μπάνιο του πριν  
βγει έξω στο δρόμο.

Το δεύτερο δωμάτιο, το  
ονομαζόμενο "tepidarium"  
είχε μια μέτρια θερμοκρασία  
ώστε να συνηθίσει ο επισκέ-  
πτης σιγά-σιγά τη ζέστη.  
Σύμφωνα με την ισλαμική πί-  
στη που λέει ότι ο πιστός πρέ-  
πει να πλένει πρώτα τα χέρια,  
έπειτα το πρόσωπο και μετά  
το σώμα, θα έπρεπε αυτός ο  
ενδιάμεσος χώρος να περι-  
λαμβάνει τες απαραίτητες  
υπηρεσίες για τουαλέτα και  
ξύρισμα.

Ο θερμότερος χώρος του  
λουτρού το "caldarium", (30-  
40°C), αποτελείται από ένα  
οκταγωνικό τρουλλοτό χωλ  
με ένα πέτρινο πολυγωνικό  
πάγκο στο κέντρο του για  
μασάζ καθώς και περιμετρι-

κούς μαρμαρένιους πάγκους.  
Μέσα στον κεντρικό αυτό  
χώρο, ανοίγουν τέσσερα γω-  
νιακά θολωτά δωματιάκια,  
"haluet", με λεκάνες στες  
οποίες χύνεται συνεχώς τρε-  
χούμενο νερό.

Ενδιάμεσα αυτών των μι-  
κρών δωματίων παρεμβάλ-  
λονται εναλλακτικά, τέσσε-  
ρα αψιδωτά κοιλώματα με  
ψηλότερη ακόμη θερμοκρα-  
σία.

Ακριβώς πίσω από την  
κεντρική αυτή αίθουσα βρί-  
σκεται το λεβητοστάσιο.

Το ενδιάμεσο και το θερμό-  
τερο δωμάτιο ζεσταίνονται  
με θερμό αέρα ο οποίος κυ-  
κλοφορεί κάτω από τες πλά-  
κες του πατώματος. Το επί-  
πεδο που ανάβει η φωτιά στο  
λεβητοστάσιο είναι χαμηλό-  
τερη από το πάτωμα των άλ-  
λων δωματίων.

Το ζεστό νερό και ο ατμός  
διακλαδώνονται στα περιμε-  
τρικά δωμάτια με σύστημα  
σωλήνων.

Η στενή σύνδεση των  
Τουρκικών λουτρών με τη  
θρησκεία ενθάρρυνε τους  
πασάδες και άλλους πλούσι-  
ους μαμεθανούς να τα κτί-  
ζουν σαν δωρεές στο λαό της  
πόλης.

Στη Λευκωσία κατά τα τέ-  
λη του 19ου αιώνα, όπως  
αναφέρει ο Αυστριακός επι-  
σκέπτης Waldheim, υπήρχαν  
οχτώ λουτρά, δύο εκ των  
οποίων, της Omerge και το  
Büyüik hamam κοινωτικά, και  
τα υπόλοιπα ιδιωτικά.

Το λουτρό της Omerge το  
εδώρησε στη πόλη ο Σαλά  
Μουσταφά Πασάς το 1571.  
Λειτουργεί μέχρι σήμερα και  
βρίσκεται απέναντι από το  
ομώνυμο τζαμί.

Το άλλο δημόσιο λουτρό  
της πόλης, το Büyüik hamam  
που σημαίνει στα Τουρκικά,  
το μεγάλο λουτρό, βρίσκεται  
κοντά στο παλιό κονάκι και  
εστεγάστηκε μέσα στα ερεί-  
πια μιας από τες πιο αξιόλο-  
γες όπως τη χαρακτηρίζει ο

Eulart, Φράγγικες εκκλησίες  
της Κύπρου. Του Saint Geo-  
rge de Latin ή de Poulain.

Αυτή η εκκλησία ήταν  
συνδεδεμένη με πολλά ση-  
μαντικά ιστορικά γεγονότα  
της Φράγγικης Λευκωσίας.

Εδώ, όπως αναφέρει ο  
Amadi, έδωσε η αριστοκρα-  
τία της εποχής εκείνης, την  
εμπιστοσύνη της σε διάφο-  
ρους βασιλείς, όπως στον  
Αίμερ, στον Ουγο τον IV  
και εδώ κατά τον Μαχαιρά  
έγινε η συνωμοσία για τη δο-  
λοφονία του βασιλιά Πέτρου  
το 1369. Επίσης πάνω σ' ένα  
από τους τοίχους αυτής της  
παλιάς εκκλησίας βρίσκεται  
ένα καρφί που δείχνει το  
ύψος των πλημυρισμένων  
νερών του Πεδιαίου που

στοίχισε τες ζωές 3000 από-  
μων το 1330. Η είσοδος του  
λουτρού, που είναι γύρω στα  
έξι πόδια χαμηλότερη από το  
επίπεδο του δρόμου, βρίσκε-  
ται στη βόρεια πλευρά του  
κτίσματος.

Στην είσοδο οι Τούρκοι  
έκτισαν ένα επιπρόσθετο  
τοίχο και πάνω σ' αυτόν το-  
ποθέτησαν μια πόρτα σε Ιτα-  
λικό Γοτθικό στυλ του 15ου  
αιώνα την οποία πιθανότατα  
έβγαλαν από παλαιότερο  
κτίσμα.

Επίσης ξένες με το κτήριο  
είναι και οι δύο αναγεννησι-  
ακές κονσόλες που βρίσκον-  
ται στη πρόσοψη. Τοποθετη-  
μένες εκεί πιθανώς για να  
στηρίζουν κάποιο στέγαστρο  
για την πόρτα.

Χαρακτηριστικά στοιχεία  
του Büyüik hamam είναι τα  
ανοίγματα στους θόλους που  
φωτίζουν τους κεντρικούς  
χώρους του. Είναι καλυμμέ-  
να με γυαλί δουλεμένο στο  
σχήμα της καμπάνας. Αυτό  
το είδος των καλυμμάτων  
μπορεί να το συναντήσει κανείς  
στα μεγάλα λουτρά της  
Προύσας.

Άλλα μεγάλα λουτρά που  
λειτουργούσαν στες πόλεις  
της Κύπρου στα χρόνια της  
Τουρκοκρατίας, ήταν το  
λουτρό του Caffer πασά στην  
Αμμόχωστο κτισμένο από  
τον 16ον αιώνα του Ebubekir

πασά στη Πάφο και το Cedit  
hamam στη Λεμεσό.

Εκτός από τα κρατικά ας  
το πούμε λουτρά, τα οποία  
ενοικιάζονταν αργότερα σε  
τούρκους ιδιώτες για εκμε-  
τάλλευση, υπήρχαν και πολ-  
λά άλλα που άνηκαν σε πλού-  
σιους Τούρκους ιδιοκτήτες.

Σ' αυτούς τους αιώνες στη  
Κύπρο τα λουτρά ήταν επι-  
κερδείς επιχειρήσεις λόγω  
της πολυάριθμης πελατείας  
τους.

Εκτός από τους Τούρκους  
που τα επισκέπτονταν τακτι-  
κά πριν πάνε στο τζαμί για να  
προσευχηθούν, άρχισαν να  
γίνονται και συνήθεια των  
ελληνικών οικογενειών.

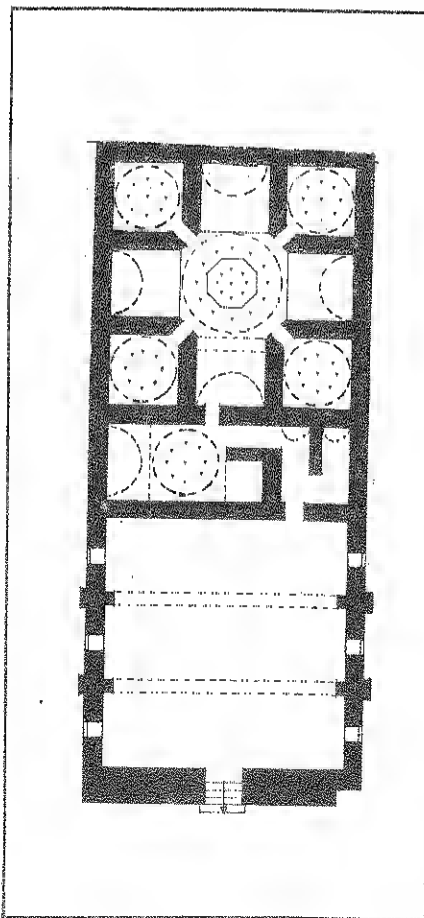
Το λουτρό αρχίζει να εξε-  
λίσσεται σιγά-σιγά σε ένα ευ-  
χάριστο κοινωνικό χώρο που  
έδινε την ευκαιρία ιδίως στες  
γυναίκες της εποχής να αν-  
ταλλάξουν τα νέα τους ή να  
επιδείξουν τη νοικοκυροσύνη  
τους.

Η απουσία του Cifte ha-  
mam στη Κύπρο, δηλαδή του  
διπλού κτηριακού συγκροτή-  
ματος που θα μπορούσε να  
εξυπηρετήσει συγχρόνως άν-  
τρες και γυναίκες, δημιούρ-  
γησε την ανάγκη ενός πολύ  
αυστηρού διαχωρισμού των  
χωρών χρήσης του χαμάμ από  
άντρες και γυναίκες.

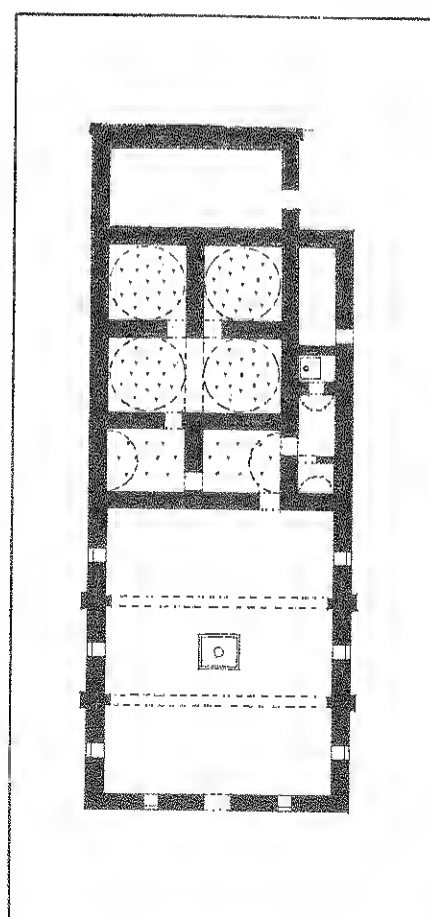
Όπως αναφέρει ο Wald-  
heim τον 19ο αιώνα γινόταν  
ακόμα και διαχωρισμός  
ωρών μεταξύ Τούρκισσων  
και Ελληνίδων γυναικών.

Η αρχιτεκτονική του χα-  
μάμ ήταν πολύ εύπλαστη και  
έδινε ευκαιρίες στον τεχνίτη  
της να πρωτοτυπήσει τόσο  
στην εξωτερική εμφάνιση  
όσο και στες λεπτομέρειες,  
φθάνει να διατηρούν σε στα-  
θερή τη κλασσική ακολουθία  
των λειτουργιών.

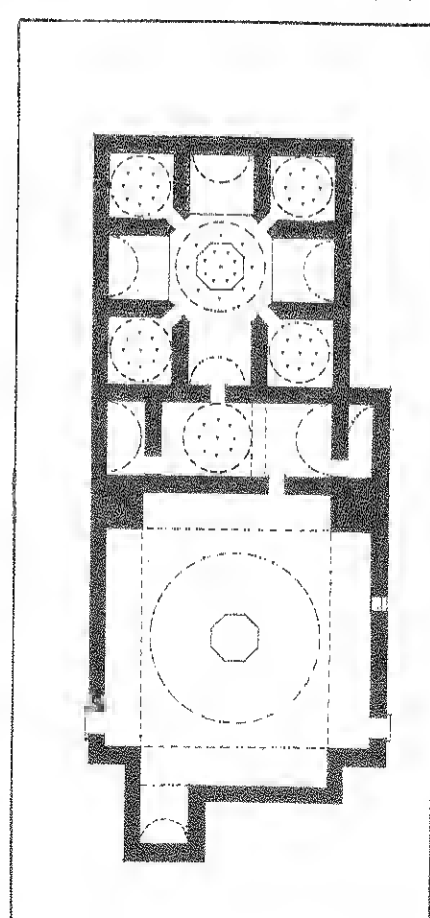
Δεδομένου επίσης του γε-  
γονότος ότι ο φωτισμός της  
κυρίως αίθουσας γινόταν  
από τη στέγη και όχι από  
τους πλαϊνούς τοίχους, επέ-  
τρεπε στον τεχνίτη να το το-  
ποθετήσει πολλές φορές  
συγκολλημένο με τα διπλανά  
κτίσματα.



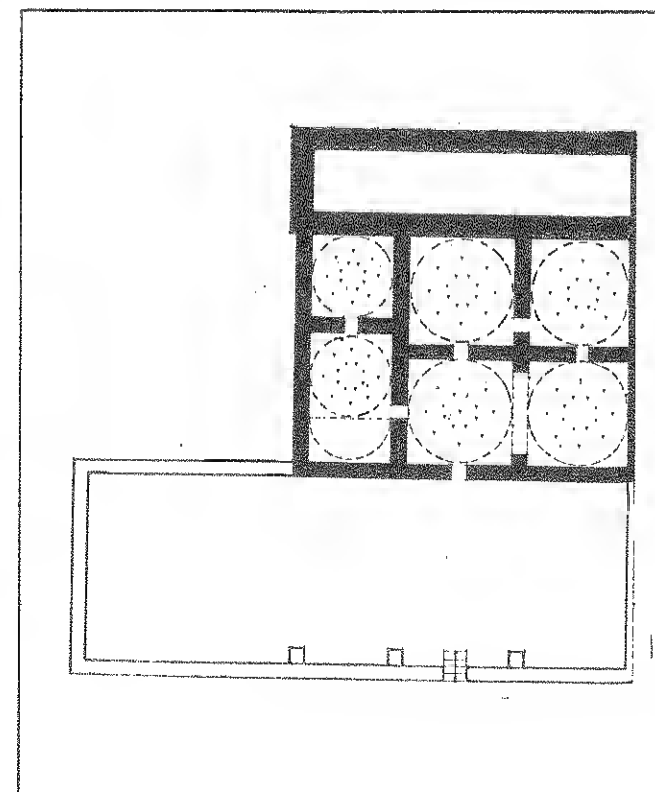
ΒΥΥΚ ΗΑΜΑΜ ΛΕΥΚΩΣΙΑ



ΣΕΔΙΤ ΗΑΜΑΜ ΛΕΜΕΣΟΣ

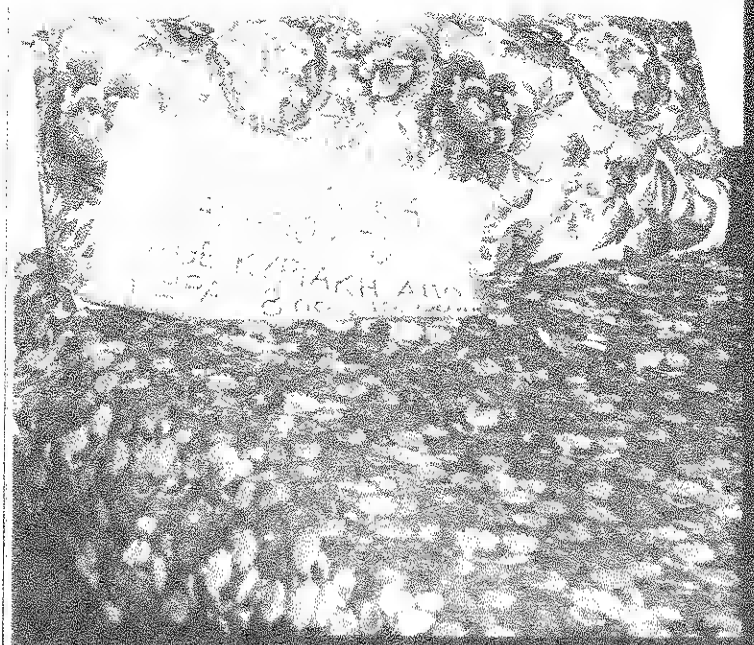


ΛΟΥΤΡΟ ΤΗΣ ΟΜΕΡΓΕ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

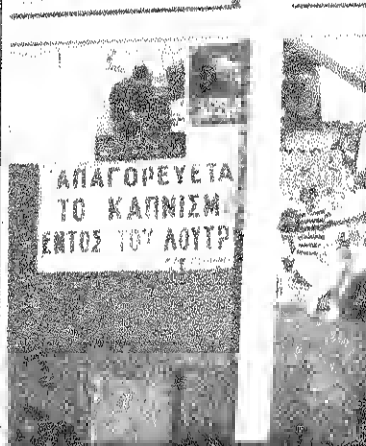


ΣΑΦΕΡ ΠΑΣΑ ΗΑΜΑΜΙ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ



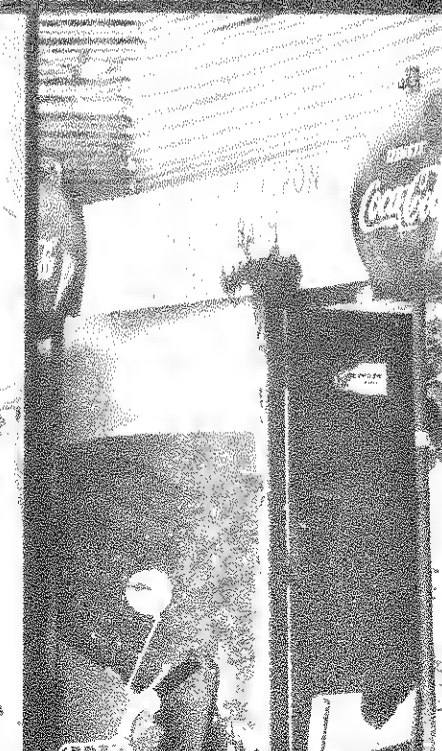


ΛΟΥΜΑ 26/12/1984  
ΤΡΙΨΙΜΟ 10  
ΜΑΣΙΑΣ 12/12/84



### Ελληνικόν Λουτρό - Turkish bath

Το Λουτρό της Εμερκέ (Omerye) ήρθε στη Λευκωσία, μαζί με την Οθωμανική αυτοκρατορία, Από το 1571 μέχρι σήμερα λειτουργεί ουσιαστικά ανελλιπώς. Πάνω δηλαδή από 4 αιώνες. Ομολογουμένως η κατάσταση του ήταν πια αρκετά κακή παρά τις προσπάθειες των νοικάρηδων του να το κρατήσουν σε καλή εμφάνιση. Τελευταία έπεσε ο κεντρικός θόλος της αίθουσας του ατμού μαζί με τον χριστό πάγκο που βρισκόταν από κάτω. Τώρα το κτίριο συντηρείται από την υπηρεσία επιδιόρθωσης και συντήρησης τουρκοκυπριακών περιουσιών. Στη σελίδα αυτή μερικές φωτογραφίες από το εσωτερικό του λουτρού.



## ΔΥΟ ΑΣΧΕΤΟΙ ΚΑΦΕΔΕΣ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑ ΣΥΝΤΟΜΩΝ, ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΚΑΙ ΑΠΕΛΤΙΣΤΙΚΩΝ





# μια αναφορά στη τυπολογία

## της ανώνυμης κατοικίας της λευκωσίας

απο μαρινα τυμβιου



«Σπίτιν όσον να σε φορει  
τζαι κάμπον ώπου θωρείς»<sup>1</sup>

Η λαϊκή γλώσσα διατηρεί ακόμα την ανάμνηση της αρχικής μορφής της κατοικίας του ενός και μοναδικού χώρου, ο οποίος αποτελεί ολόκληρη την οικία. Γι' αυτό και «σπίτι» δεν σημαίνει μόνο την οικία, αλλά και κάθε χώρο. «Έχει πέντε οπίθκια» λέει ο χωρικός και εννοεί τους πέντε χώρους της κατοικίας του.<sup>2</sup>

Πράγματι ο βασικός τύπος κατοικίας, που συναντάται σ' ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο, είναι αυτός της «επιπεδόστεγης πλατυμέτωπης» κατοικίας. Ο τύπος αυτός αποτελείται από ένα ορθογώνιο δωμάτιο, που παίρνει διάφορες ονομασίες όπως «μονόχωρο», «μονόσπιτο», «μακρονάρι», «μακρονάρι», «μονοπόταμο» ή «μονοβόλικο». Αυτό έχει την πρόσοψη και την κύρια είσοδό του στην μια μακρυνά του πλευρά, που είναι συνήθως στραμμένη στον Νότο και στεγάζεται με δώμα. Η μορφή αυτή κατοικίας καθορίζεται κυρίως από τις δυνατότητες των διαθέσιμων υλικών, έχει δηλαδή άμεση σχέση με την κατασκευή, παρά με την λειτουργία και καλύπτει τις ανάγκες στέγασης των ανθρώπων και των ζώων και αποθήκευση καρπών και εργαλείων. (εικ. 1).

Από τον τύπο αυτό εξελίχθηκαν τα πιο σύνθετα παραδείγματα κατοικίας που συναντούμε τόσο στον αγροτικό όσο και στον αστικό χώρο της Κύπρου κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα όμως των περισσότερων παραδειγμάτων της ανώνυμης μας αρχιτεκτονικής εξακολουθεί να είναι η λιτότητα στην έκφραση του κατασκευαστή, η βαθειά γνώση των δυνατοτήτων των διαθέσιμων υλικών και η οικονομία των χώρων, έτσι ώστε να εξυπηρετούνται αποκλειστικά οι άμεσες ανάγκες που πηγάζουν από τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων.

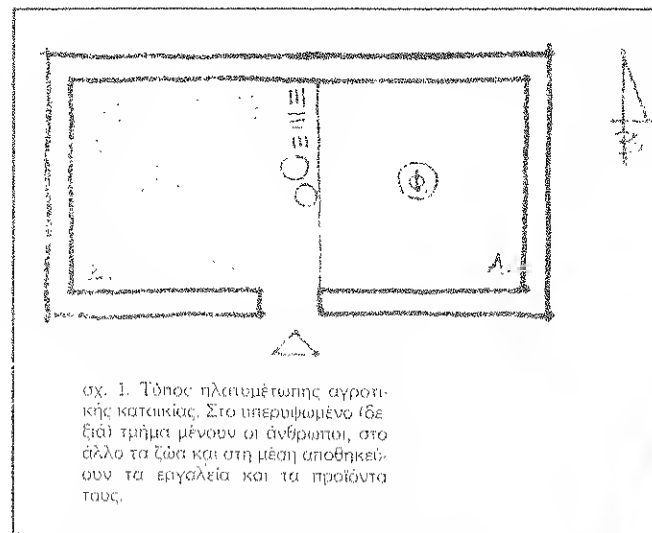
Στην Λευκωσία, όπου συγκεντρώνεται ανομοιογενής πληθυσμός, η διάρθρωση της πόλης γίνεται σε γειτονι-

ες, τους «μαχαλάδες», που αποτελούν κλειστές ενοριακές οντότητες με κοινή εθνότητα, θρησκεία ή κάποτε και κοινωνική τάξη<sup>3</sup>. Η στενότητα χώρου που υπάρχει λόγω του στενού οχυρωματικού κλοιού των Ενετικών τειχών και οι αυξημένες ανάγκες για στέγαση οδηγούν μια πυκνή συνεχή δόμηση. Έτσι ο αμυντικός χαρακτήρας των τειχών μεταφέρεται στα επί μέρους οικοδομικά τετράγωνα, που χαρακτηρίζονται από το σφικτοδέσιμο και την εσωστρέφειά τους. Σ' αυτή τη δόμηση ίσως να επέδρασαν κι άλλοι παράγοντες, θα χρειαζόταν όμως μια πιο βαθιά και ειδικευμένη έρευνα για να εντοπιστούν και να αναλυθούν.

Ο τύπος κάτοψης που ταιριάζει σε μια τέτοια δόμηση είναι ο διαμπερής, δηλ. αυτός που αφήνει ανοίγματα στην πρόσοψη και την πίσω όψη και είναι κλειστός στα πλάγια, έτσι ώστε να επιτρέπει την προσκόλληση ενός άλλου όμοιου τύπου από τα δεξιά και αριστερά αντίστοιχα. Ο τρόπος αυτός δόμησης έχει και το πλεονέκτημα της κοινής μεσοτοιχίας, που σημαίνει οικονομία υλικού στην κατασκευή. Ένα στοιχείο αρκετά σημαντικό, που όπως αναφέρει και η Αγνή Πετρίδου συναντάται γενικά στις πόλεις της Κύπρου, είναι ότι παρ' όλη την πυκνή και εν σειρά οίκηση είναι σπανία η χρήση του στενομέτρου τύπου, της κάθετης δηλ. τοποθέτησης του σπιτιού πάνω στο δρόμο<sup>4</sup>. Η πλευρά δηλ. του σπιτιού που εφάπτεται στο δρόμο είναι ως επί το πλείστον μεγαλύτερη από το βάθος του κύριου όγκου του σπιτιού. Σ' αυτό πιθανόν να έπαιξε μεγάλο ρόλο η παράδοση από τη μια, και η ανάγκη για ικανοποιητικό ηλιασμό και αερισμό του σπιτιού από την άλλη. Όσον αφορά όμως το οικόπεδο και τις ιδιοκτησίες συμβαίνει το αντίστροφο, δηλ. η πρόσοψη είναι πολύ μικρότερη από το βάθος του οικοπέδου.

Όσον αφορά τον τύπο κάτοψης της ανώνυμης αστικής κατοικίας της Λευκωσίας καθοριστικός παράγοντας διαφοροποίησης είναι η σχέση του σπιτιού με τον δρόμο και την αυλή. Εδώ συναντούμε δύο βασικές κατηγορίες κατοικιών.

Α. Πρώτη περίπτωση είναι αυτή της κατοικίας που κα-



ταλαμβάνει το πίσω μέρος του οικοπέδου, αφήνοντας προς το μέρος του δρόμου την αυλή, οπότε συνήθως η αυλή περιτριγυρίζεται με ψηλό μαντρότοιχο. Οι περιπτώσεις αυτές είναι πολύ περιορισμένες και πιστεύω πως δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικό τύπο αστικής κατοικίας. Πολύ πιθανόν να προέρχεται από άμεση μεταφορά αγροτικών προτύπων.

Β. Ο δεύτερος και επικρατέστερος τύπος κατά την οποία της Λευκωσίας είναι αυτός της κατοικίας με «αξονικό ηλιακό» ή «πόρτιο». Είναι δηλ. η περίπτωση κατά την οποία η κατοικία τοποθετείται στην περσσία του δρόμου, αφήνοντας ελεύθερο τα πίσω μέρη του οικοπέδου. Το πέρασμα από τον δρόμο στην αυλή γίνεται μέσω ενός ημιυπαίθριου χώρου, που στεγάζεται προς το μέρος της αυλής με καμάρα. Στον χώρο αυτό ανοίγονται και οι υπόλοιποι κύριοι χώροι του σπιτιού.

Το απλό σπίτι με το «πάρτιο», σύμφωνα με τον Σίνο προήλθε από τον δομικό διαχωρισμό των επί μέρους λειτουργιών του μακροναριού. Αρχικά δηλ. έχουμε την ίδια διαρρύθμιση στο σπίτι με ιδιαίτερα όμως περιβλήματα των δύο κύριων λειτουργιών του, (ιστάγησης ανθρώπων - στέγασης ζώων και αποθήκευσης καρπών) και ένα καθαρό ξεχώρισμα του κύριου διαδρόμου.

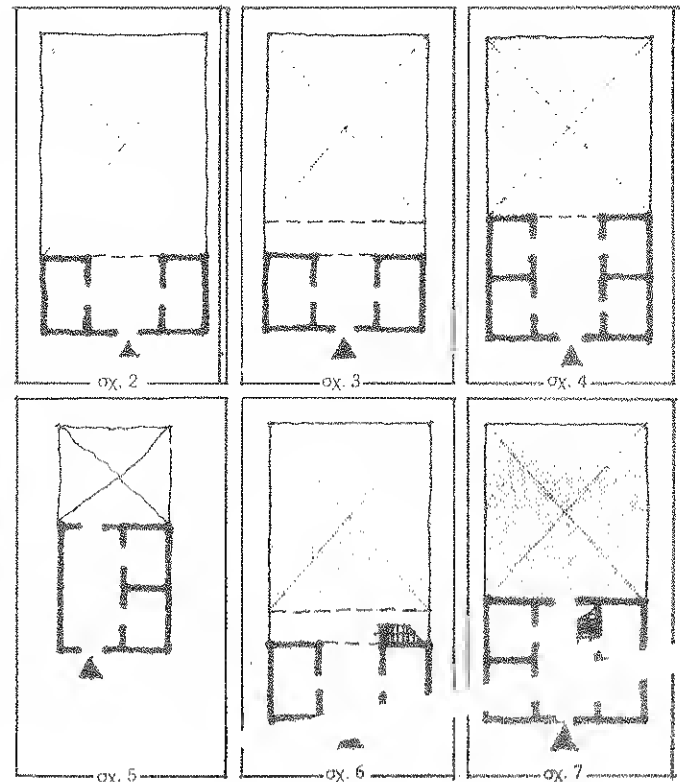
Με διάφορες επεκτάσεις ο τύπος αυτός εξελίσσεται σε πολύ διαφορετική διάρθρωση από αυτή του μακροναριού και έχει πολύ περισσότερες δυνατότητες να δημιουργηθούν μ' αυτόν μεγάλα συγκροτήματα.<sup>5</sup>

Το γεγονός όμως ότι συναντάται η σχέση αυτή δρόμου-κατοικία με ενδιάμεσο πέρασμα - εσωτερικής αυλής από την Ελληνιστική ακόμα εποχή (παραδείγματα από την Όλινθο, Δήλο, Κω, Πρύννη) και ακόμα το γεγονός ότι ο τύπος αυτός κατοικίας εμφανίζεται ρωμαϊκοί οικισμοί πρέπει να μας προβληματίσει περισσότερο. Γι' αυτό πιστεύω ότι χρειάζεται ακόμα πολλή μελέτη και έρευνα πριν μιλήσει κανείς με σιγουριά για την προσέλευση του τύπου αυτού.

Στην Λευκωσία ο τύπος αυτός παρουσιάζει πολλές παραλλαγές. Οι δικές μου παρατηρήσεις προέρχονται από την μελέτη του τετραγώνου, που περικλείεται από τους δρόμους Αγ. Κασσιανού, Αξιοθέας, Χρυσαινιώτισσας και Μίνως. Παρ' όλο που η μελέτη αυτή περιλαμβάνει περιορισμένο αριθμό σπιτιών (13 συνολικά) εντούτοις πιστεύω ότι αυτά αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα της κατοικίας της Λευκωσίας και μπορούν να μας βοηθήσουν σε μια ταξινόμηση περιπτώσεων του τύπου αυτού.

Τέτοιες παραλλαγές είναι:

1. Περίπτωση στην οποία στον αξονικό ηλιακό ανοίγονται δύο δωμάτια, ένα σε κάθε πλευρά του.
2. Προχωρώντας από το πόρτιο προς την αυλή συχνά παρεμβάλλεται ένας μετωπικός ηλιακός με καμάρες, που καταλαμβάνει όλο το μήκος του ορθογώνιου σπιτιού. Έτσι δημιουργείται ένας συνεχής στεγασμένος χώρος σε σχήμα Γ ή Τ, που βοηθά στην επικοινωνία του κυρίως σπιτιού με τους μετέ-



πειτα προστεθήμενους βοηθητικούς χώρους.

3. Ο αξονικός ηλιακός επεκτείνεται σε μήκος έτσι ώστε να ανοίγουν σ' αυτόν τέσσερα δωμάτια, δηλ. δύο σε κάθε πλευρά του.
4. Όταν το οικόπεδο είναι ιδιαίτερο στενό, αντί να έχουμε και στις δυο πλευρές του αξονικού ηλιακού έχουμε μόνο στη μία, ένα ή δύο, ανάλογα με το μήκος του αξονικού ηλιακού.
5. Στις πεπτώσεις σπιτιών με όροφο, παρατηρούμε ότι:
5. όταν ο αξονικός ηλιακός έχει περιορισμένο μήκος η σκάλα τοποθετείται στον μετωπικό ηλιακό,
6. όταν όμως έχει αρκετό μήκος, τότε η σκάλα καταλαμβάνει ένα τμήμα απ' αυτόν.

Στον πάνω όροφο η πρόσβαση στα δωμάτια γίνεται μέσω ενός κεντρικού ηλιακού τοποθετημένου πάνω από το άνοιγμα του πορτίου. Σ' αυτά τα πιο σύνθετα παραδείγματα σπιτιών, οι χώροι διαβίωσης μετατίθενται στον όροφο, ενώ το ισόγειο χρησιμοποιείται για βοηθητικές εργασίες και αποθήκευση. Μερικές φορές όταν το σπίτι βρίσκεται κοντά στις εμπορικές περιοχές το ισόγειο αυτό φιλοξενεί βιοτεχνίες ή μαγαζιά.<sup>6</sup>

Στον όροφο επίσης, πάνω από την ταξοστοιχία του μετωπικού ηλιακού μπορεί να επαναλαμβάνεται εξώστης, στεγασμένος με ξύλινα δοκάρια και υποστυλώματα αυτή τη φορά, όπως στην περίπτωση του αρχοντικού στην οδό Αξιοθέας.

Γενικά παρατηρούμε ότι γύρω από τον ίδιο βασικό πυρήνα αναπτύσσονται από το πιο απλά και φτωχικά, μέχρι τα πιο σύνθετα και πολύπολα δείγματα της αστικής μας αρχιτεκτονικής, όπως το αρχοντικό του Χ' Γιωργάκη Κορνέσου. Και ότι παρ' όλο που οι χώροι στις σύνθετες κατοικίες μεγαλώνουν εντούτοις η διάταξή τους παραμένει σταθερή.

1. Παπαχαράλαμπος Γ.Χ., 1968, σ. 24
2. Γεωργιάδης Κ.Α., 1953, σ. 134
3. Παπαχαράλαμπος Γ.Χ., 1968, σ. 22
4. Πετρίδου Α., 1984, σ. 163
5. Η ίδια ο.π., σ. 183
6. Σίνος Σ., 1976, σ. 137
7. Πετρίδου Α., 1984, σ. 184

\* Γεωργιάδης Κ.Α., «Το αγροτικό σπίτι της περιοχής Κορνησίας Κύπρου» Λ.15, 1953, σ. 111-145.  
\* Παπαχαράλαμπος Γ.Χ., «Η Κυπριακή Οικία, (Δημοσιεύματα κέντρου επιστημονικών ερευνών 8) 1968, Λευκωσία.  
\* Πετρίδου Α., «Η Αστική Αρχιτεκτονική», Διαλέξεις Λαϊκού Παν/μίου 1 - Η Ζωή στην Κύπρο τον 19<sup>ο</sup> και 20<sup>ο</sup> αιώνα, έκδ. Δήμου Λευκωσίας, 1984, Λευκωσία.  
\* Σίνος Σ., Αναδρομή στη λαϊκή Αρχιτεκτονική της Κύπρου, 1976, Αθήνα.



Κέντρο πολιτιστικό και διοικητικό για χίλια περίπου χρόνια η Λευκωσία γνώρισε ιστορικές στιγμές και γεγονότα που την διαμόρφωσαν και την μεταμόρφωσαν πολλές φορές κατά τρόπο δραματικό και ριζικό.

Από ασημαντο κέντρο που ήταν στα χρόνια τα προβυζαντινά, μετατρέπεται επί κατοχής των φράγκων σε σημαντική πόλη με πλούτο και δύναμη. Είναι η περίοδος στην οποία η Λευκωσία διαμορφώνεται σαν πόλη-εξουσία στα πρότυπα των ευρωπαϊκών κέντρων, με ρόλο ευρύτερης σημασίας στην γύρω περιοχή.

Τείχη, παλάτια, στρατώνες, μοναστήρια, ναοί, αρχοντικά και άλλα κτίσματα, συμβολίζουν και ταυτόχρονα οριοθετούν και μορφοποιούν την νέα χωροδρομική πραγματικότητα, μαρτυρίες της οποίας σώζονται μέχρι σήμερα.

Η κατάληψη από τους Ενετούς και ο κίνδυνος από τον επεκτατισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δίνουν αφορμή για συγκλονιστικές αλλαγές στην πόλη. Τα παλιά τείχη εξαρθώνονται, φτιάχνονται καινούργια σε μικρότερη έκταση, σε κανονικό σχήμα, και στα πρότυπα της "città ideale" (ιδανική πόλη) - τα σημερινά τείσιά.

Νέες εισόδοι-εξόδοι, οι τρεις γνωστές μας πόρτες στα τείχη, προσδιορίζουν τους βασικούς άξονες που συνθέτουν τον πολεοδομικό ιστό της πόλης-φρούριου. Μεγάλος αριθμός κτισμάτων εκτός των τειχών με εξαιρετική αρχιτεκτονική αξία κατεδαφίζονται. Ο Πεδιαίος ποταμός αλλάζει πορεία και κατευθύνεται έξω από την πόλη.

Με την κατάληψη της από τους Τούρκους η Λευκωσία είδε το πρόσωπό της να σημαδεύεται από

νέες αλλοιώσεις. Οι νέες συνθήκες διαμορφώνουν μια άλλη πόλη στα πρότυπα των μουσουλμανικών αντιλήψεων και πρακτικών, μια πόλη κλειστή, εσωστρεφής και τρομοκρατούμενη.

Σε όλη αυτή την ιστορική πορεία η παλιά πόλη αποτυπώνει και στρωματοποιεί τόσο τις εκάστοτε επιλογές των κατακτητών όσο και αυτές των κυπρίων που κάτω από την ξένη εξουσία δεν διαθέτουν παρά ελάχιστες δυνατότητες έκφρασης.

Δείγματα των επιλογών αυτών στο εξειδικευμένο επίπεδο του ανθρωποποιητου χώρου είναι εκτός από την συνολική διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού, τα διάφορα αρχιτεκτονήματα με εξεχούσα μορφή και σημασία. Δίπλα τους και πάντα κάτω από την σκιά της κατοχικής δύναμης τα αρχιτεκτονικά έργα μιας άλλης πραγματικότητας αυτής του ντόπιου πληθυσμού, συνήθως εκκλησίες και αρχοντικά, καθώς και απλές κατοικίες.

Σήμερα, οι μαρτυρίες αυτές αποτελούν όχι τυχαία κομβικές στιγμές στο σύνολο της σύγχρονης πόλης. Είναι τα μνημεία της ιστορίας μας. Σαν μνημεία θα έπρεπε να κατέχουν μια εξεχούσα θέση τόσο στον χώρο, όσο και στην ζωή μας.

Δυστυχώς η σύγχρονη πόλη, χάνοντας με τρομερά γρήγορους ρυθμούς τα τελευταία χρόνια, την αυθεντική φυσιογνωμία της, την ανθρώπινη κλίμακα του χώρου, δεν στερήσει μόνο τον άνθρωπο και από την ζωτική επικοινωνία με το περιβάλλον, αλλά στερήσει και τα ίδια τα μνημεία από τον ρόλο τους σαν μέσων πληροφoρίας και μνήμης.

## η θέση του μνημείου στη πόλη

ζ. σιερεπεκλή

Τα μνημεία της Πάλης που για αιώνες αποτελούσαν τα κέντρα μέσο και γύρω από τα οποία διαδραματιζόνταν τα πιο σημαντικά γεγονότα της ζωής, τι αντιπροσωπεύουν σήμερα στην Λευκωσία των 150,000 κατοίκων; Το ερώτημα είναι καίριο και από την απάντησή του αρίζονται και πολλά άλλα πράγματα γενικότερης σημασίας: το πολιτιστικό μας επίπεδο, ο βαθμός αυτογνωσίας μας, η στάση μας απέναντι στην ιστορία και την παράδοση, η συλλογική αντίληψη μας για την πόλη, η σχέση μας με το περιβάλλον κ.λπ.

Για να απαντήσει κανείς στο πιο πάνω ερώτημα θα πρέπει πρώτα να διαγράψει τις εναλλακτικές λύσεις που μπαίνουν μπροστά μας για την χρήση τους.

- Μια επιλογή είναι να αφεθούν σαν αντικείμενα μουσειακής τέχνης που θα τα σεβόμαστε υποχρεωτικά βάση του νόμου και που θα παραμένουν σαν απασθεωμένα μοντέλλα για φωτογράφιση τους από τους ξένους.

- Η δεύτερη επιλογή είναι να τα εντάξουμε στην σύγχρονη ζωή της πόλης, δηλ. να αναζητήσουμε εκείνες τις δυνατότητες που θα τα ξαναζωντανέψουν μέσα από καινούργιες χρήσεις, έτσι ώστε εκτός από την προσφορά στην μνήμη να αποτελέσουν και χρηστικά στοιχεία για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής.

Αν η απάντηση είναι καταφατική στην δεύτερη υπόθεση, τότε το ζήτημα συγκεκριμενοποιείται στην βάση μιας διπτυχης προβληματικής. Η μια πτυχή είναι η επανένταξη του μνημείου στον χωροδομικό ιστό της πόλης και ειδικότερα στο μικροπεριβάλλον του, η άλλη είναι η λειτουργία του μνημείου σαν αυτοτελούς πολιτιστικού κέντρου.

Μα τις δούμε με μια γρήγορη ματιά σε ποια κατάσταση βρίσκονται τα μνημεία της πόλης μας σήμερα. Το άρθρο περιορίζεται μόνο στα μνημεία που ανοίκουν στον Α & Β πίνακα του ηγήματος Αρχαιοτήτων, δηλ. σε όσα είναι διά νόμου αναγνωρισμένα με μια εξαίρεση μόνο.

### ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Η εξαίρεση αφορά την εντεταγμένη πόλη σαν σύνολο, που ενώ είναι το σπουδαιότερο, το κορυφαίο θα έλεγα ιστορικό και ανθρώπινο λογικό μνημείο, εν τούτοις ακόμα δεν έχει επίσημα αναγνωριστεί σαν τέτοιο.

Μέσα στις διάφορες προτεραιότητες μας είναι κατεπείγον να αναγνωρίσουμε πως το ιστορικό κέντρο ολόκληρο πρέπει να κηρυχθεί σαν ένα ενιαίο και μοναδικό μνημείο. Το ζήτημα δεν σηκώνει άλλη καθυστέρηση γιατί ήδη οι ζημιές που έχει υπαστεί από την έλλειψη αυτής της αναγνώρισης είναι τεράστιες και μη επισωροθώσιμες.

Πέρα απ' αυτό η περιπεριωμένη πόλη θα πρέπει να μας προβληματίσει και για τον ρόλο που πρέπει να της δώσουμε στην σύγχρονη πόλη. Θα την αφήσουμε στο περιθώριο απομνημυμένη να φθίνει ή θα την αγκαλιάσουμε με αγάπη και θα την αναδείξουμε; Θα αφήσουμε ανεξέλεγκτα χρήσεις ασυμβίβαστες με τον χαρακτήρα της ή θα αποτρέψουμε αυτές τις καταστάσεις, θα συνεχίσουμε να κατεδαφίζουμε ή να αφηνουμε να κατεδαφίζονται από έλλειψη φροντίδας κτίρια ή θα τα προστατεύσουμε και θα τα συντηρήσουμε;

Αυτά είναι μερικά μόνο από τα πολλαπλά και πολυσύθετα χωροκοινωνικά προβλήματα που θα πρέπει να αντικρίσουμε υπεύθινα σε σχέση με το μεγάλο μας μνημείο. Το σπουδαιότερο είναι ίσως να προσδιορίσουμε τον ρόλο που θα έχει αυτό στο σύνολο της πόλης. Πώς θέλουμε το ιστορικό κέντρο; Όσο και αν είναι παρακινδυνευμένο να επιχειρήσει κανείς μια απάντηση στα πλαίσια ενός γενικού άρθρου, άλλο τόσο είναι αναγκαίο να καταγραφούν τουλάχιστο κάποιες γενικές κατευθύνσεις.

Η αναγνώριση πως η ιστορική, πολιτιστική και αρχιτεκτονική αξία της παλιάς πόλης πρέπει να αντιμετωπιστούν σαν μοναδικό δείγμα διεθνούς κληρονομιάς οριοθετεί την γραμμή πάνω στην οποία πρέπει να επικεντρωθεί η προβληματική μας. Συνιστώσες αυτής της γραμμής είναι πρώτον η ανάγκη να δοθεί στο ιστορικό κέντρο ένας ρόλος κεντρικότητας και πολυλειτουργικότητας.

Η σύγχρονη Λευκωσία, άμορφη και άναρχη στην χωρική της επέκταση, στερείται σήμερα πολλών από τα χαρακτηριστικά μιας ανθρώπινης πόλης. Ένα από αυτά είναι η έλλειψη κεντρικότητας. Η Λευκωσία δεν διαθέτει ένα κέντρο σαφώς καθορισμένο στην συνείδηση των κατοίκων της. Δεν έχει μια κεντρική πλατεία με την αστυϊκή-κοινωνική έννοια του

όρου και όχι την ετυμολογική.

Η παλιά πόλη μπορεί και πρέπει να παίξει αυτό το ρόλο. Ένα ρόλο κοινωνικό και πολιτιστικό πυκνωτή για ολόκληρη την πόλη της λεγόμενης μειζονος Λευκωσίας. Η εντειχισμένη Λευκωσία ανήκει σε όλους τους κατοίκους και γιαυτό πρέπει να αντιμετωπιστεί όχι μόνο σαν μια αυτοτελής οντότητα αλλά σε σχέση με ολόκληρα το πολύπλοκο φαινόμενο της πόλης. Στην σχέση αυτή πρέπει να εξεταστούν όλες οι αντιθέσεις ώστε να εντοπιστούν εκείνες οι επιλογές που θα αναδείξουν την ιστορική περιοχή και που θα την μετατρέψουν σε πόλο έλξης. Η παλιά πόλη διαθέτει όλα τα στοιχεία - αυτά που πρέπει να «ανασκαλυφθούν» ξανά και να αναδειχθούν - και που συνθέτουν την πολυσήμαντη απάντηση στο πρόβλημα της χαμένης συνείδησης της πόλης, της χαμένης ανθρώπινης κλίμακας και επικοινωνίας, της χαμένης ποιότητας στην σχέση άνθρωπος-περιβάλλον.

Οι τρόποι και μέθοδοι με τις οποίες ένα πολεοδομικό ρυθμιστικό σχέδιο μπορεί να κατευθύνει την ανάπτυξη της πόλης προς την γραμμή αυτή είναι πολλοί και διάφοροι και οπωσδήποτε ξεπερνά τα όρια ενός άρθρου. Αυτό που έχει πρωτεύουσα σημασία είναι πρώτα να εξασφαλιστεί αυτή η κατεύθυνση στο επίπεδο της γενικής πολεοδομικής στρατηγικής.

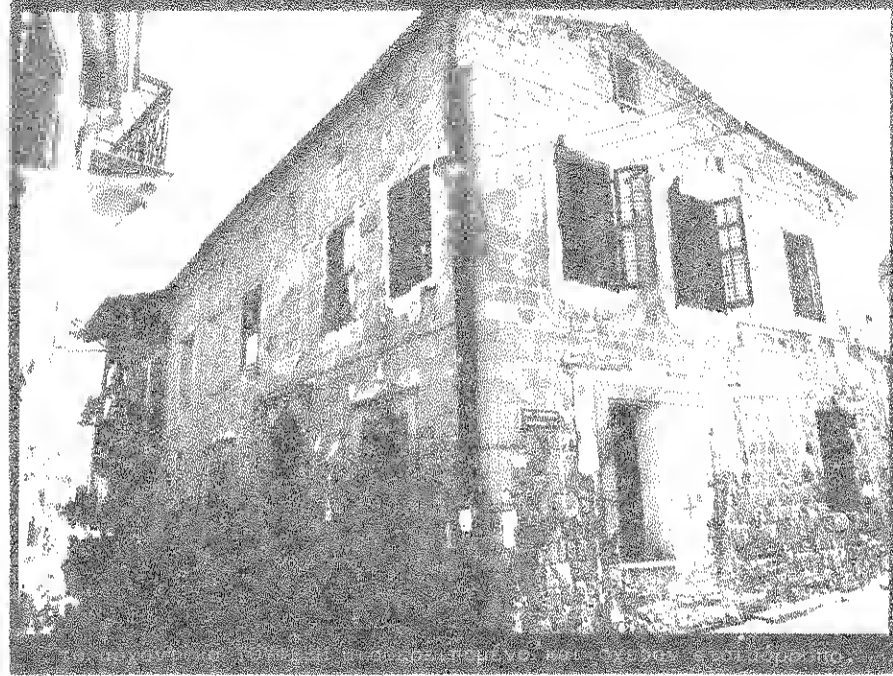
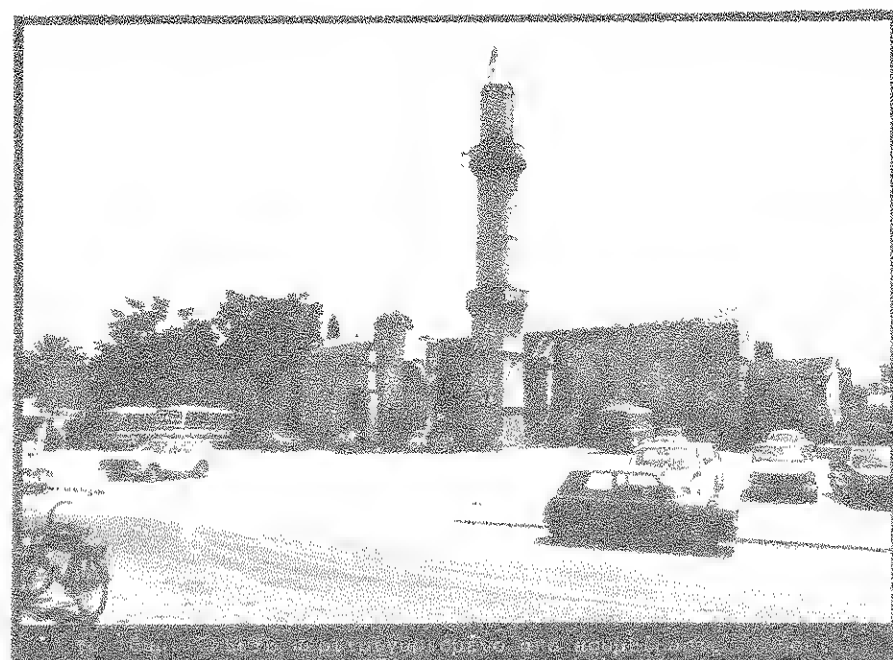
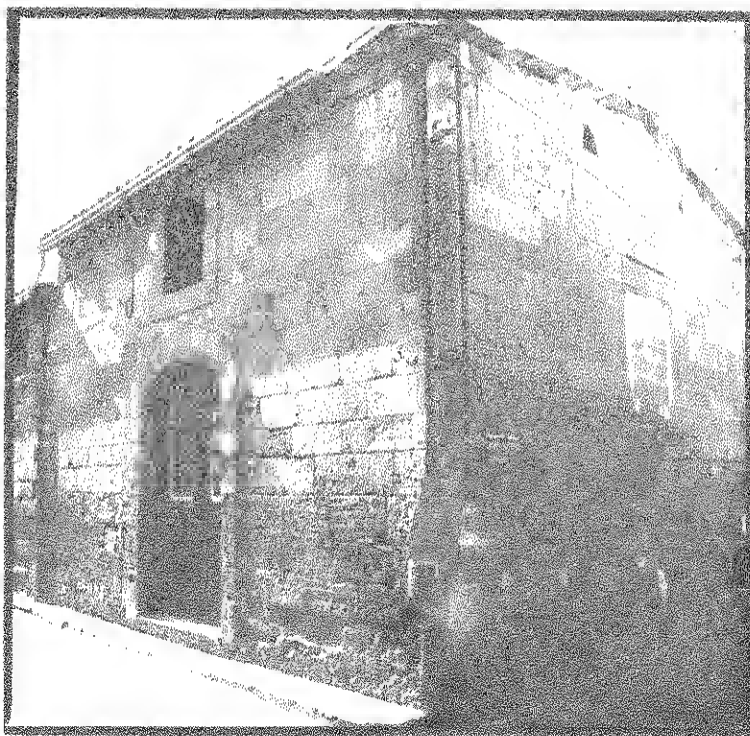
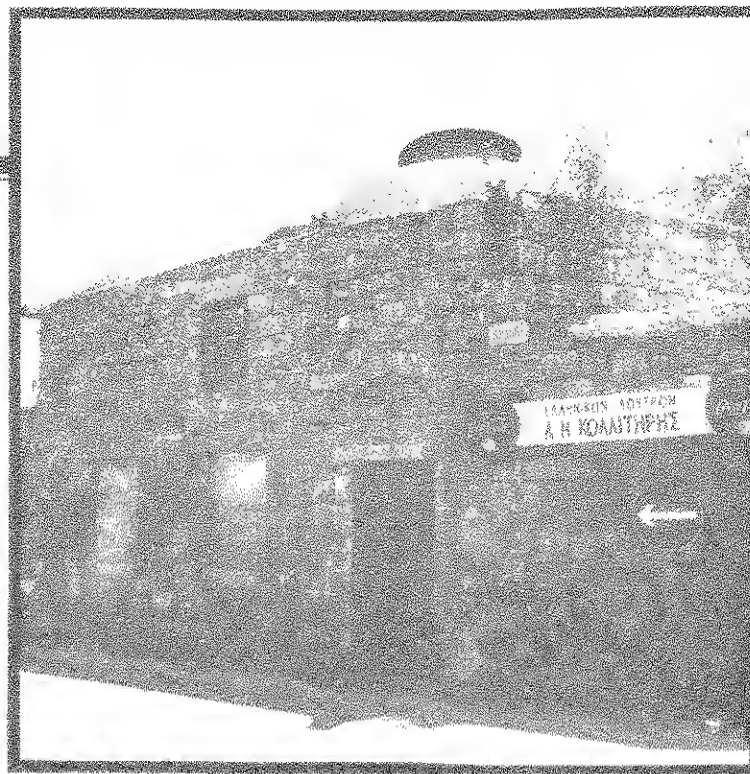
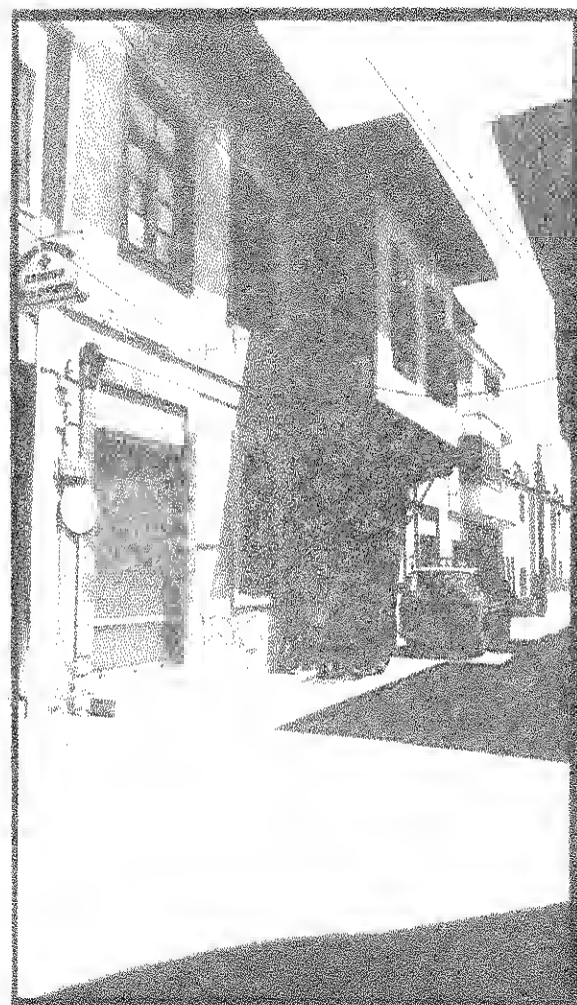
### ΤΑ ΑΛΛΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Μια κριτική ματιά στα διάφορα μνημεία θα μας βοηθήσει να εντοπίσουμε τα προβλήματα που αυτά αντιμετωπίζουν στο δίπτυχο: επανένταξη-επαναχρησση. Ακόμα μια πτυχή σημαντική του όλου προβλήματος είναι η κατάσταση διατήρησης των μνημείων, από τον βαθμό της οποίας εξαρτώνται βασικά οι δύο άλλες πτυχές.

Όσον αφορά αυτό το θέμα δυστυχώς υπάρχουν ακόμα μνημεία που βρίσκονται σε τέτοιο βαθμό εγκατάλειψης που κυριολεκτικά κινδυνεύουν να σωριστούν σε ερείπια. Το αρχοντικό «Τουφεζή» στην οδό Αξιοθέας για παράδειγμα είναι κυριολεκτικά ετοιμορροπο και σε κατάσταση αποσύνθεσης. Η Πύλη Πάφου είναι εγκαταλεμένη και άχρηστη, η Καστελιώτισσα βρίσκεται σε κακά χάλια, μόνιμα







ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ - ΜΙΣΙΡΙΚΟΣ.  
ΤΡΥΠΙΚΩΤΗΣ - ΑΗΣ ΣΑΒΒΑΣ

Διαπιστώνουμε με ικανοποίηση πως στην τζαμούδα του Μισιρίκου έγιναν πρόσφατα έργα συντήρησης. Δεν ξέρουμε αν υπάρχουν αποφάσεις και ποιος για την χρήση του μνημείου και την επανένταξη του στον γύρω χώρο. Θα λέγαμε πως η πρώτη φυσική χωροδομική επιλογή είναι να απελευθερωθεί μαζί με την εκκλησία της Φανερωμένης και το ομιοντο σχολείο από το κυκλοφοριακό και να ενταχθούν όλα μαζί σε μια ενότητα-πλατεία χωρίς σταθμευμένα αυτοκίνητα και τοίχους ή κιγκλιδώματα διαχωριστικά. Γνωρίζουμε πως τέτοιες σκέψεις υπάρχουν.

Είναι καιρός να μελετηθούν σωστά και να προωθηθούν για πραγματοποίηση. Το μόνο που θέλουμε εδώ να σημειώσουμε για την σχεδιαστική προσέγγιση της πλατείας είναι πως η διαμόρφωση της πρέπει να γίνει με πολλή προσοχή και μελέτη. Τσχόν προχειρότητες θα δημιουργήσουν σοβαρότερα προβλήματα από τα σημερινά. Ο χώρος της πλατείας έχει μια ιστορική και αρχιτεκτονική φόρτιση πολύ έντονη από τα τρία μνημεία που την

οριοθετούν: τζαμί, σχολείο, εκκλησία, που δεν σκάνει λύσεις που δεν θα λαμβάνουν υπ' όψη την πραγματικότητα αυτή.

Μια ανάλογη διαμόρφωση υμνίζουμε πως θα μπορούσε να γίνει και γύρω από τις εκκλησίες του Τριπύτη-Αγίου Σάββα. Οι δύο εκκλησίες βρίσκονται σήμερα απομονωμένες μεταξύ τους, του Τριπύτη μάλιστα η αυλή χρησιμεύει σαν χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων. Θάταν ορθότερο οι περίβολοι των δυο ναών να ενωποιηθούν με μια πλατεία κατάλληλα διαμορφωμένη και εξοπλισμένη ώστε να αποτελέσει ένα ελκυστικό πνεύμονα στην περιοχή τόσο για μικρούς, όσο και για μεγάλους. Είναι γνωστή η απουσία πλατειών κατάλληλων στη πόλη. Μια τέτοια λύση θα μπορούσε να δώσει ικανοποιητική απάντηση στις ανάγκες της ενορίας, αλλά και των επισκεπτών για ψώνια, για συνάθροιση, παιγνίδι, ξεκούραση. Αυτός εξ' άλλου δεν είναι και ο μόνος τρόπος να αναδειχθούν τα μνημεία, ιδιαίτερα του Τριπύτη που αποτελεί εξέχον αρχιτεκτονικό έργο.

Αν δε, τα μνημεία αυτά - χωροδομικοί κόμβοι στον ιστό της πόλης - ενωθούν μεταξύ

τους με κατάλληλους πεζόδρομους, τότε θα μπορούμε να πούμε πως ανταποκριθήκαμε σωστά στο χρέος μας απέναντι τους. Φαντασθήτε για παράδειγμα ένα όμορφο διαμορφωμένο πεζόδρομο που θα σας κατεβάζει από τον εσωτερικό περιφερειακό των τειχών μέσα από την Αισχύλου και διαμέσου της πλατείας Τριπύτη-Αγ. Σάββα ως την Φανερωμένη και την Τζαμούδα του Μισιρίκου. Πάνω στο ίδιο σκεπτικό μπορείτε να προεκτείνετε νοητικά αυτή την διαδρομή σε όλα τα μνημεία ή σημαντικούς πόλους της πόλης.

Θα αισθανθείτε την πλούσια κινισθητική εμπειρία που θα μπορούσε να προσφέρει αυτό του είδους η αντίκρουση των μνημείων.

Μας ας μεταφερτούμε τώρα στην περιοχή που αγκαλιάζει την Πόρτα της Πάφου και την Καστελιώτισσα. Η Καστελιώτισσα είναι ένας από τους πιο ποιητικούς αρχιτεκτονικούς χώρους που μας κληροδότησε η ιστορία. Φράγικη αρχιτεκτονική σε ανθρωπομετρική όμως κλίμακα διαθέτει ένα εσωτερικό ζεστό και απέραντο.

Κλειστή, άχρηστη για χρόνια καταμετρά σιωπηλά κάτω από τις κάννες των όπλων του κυπριακού, την αδιαφορία μας. Είναι καιρός να της δώσουμε μια θέση πιο αξιοπρεπή στην σύγχρονη ζωή. Να την βγάλουμε από το περιθώριο.

Δίπλα της σε πολύ λίγη απόσταση βρίσκεται η Πύλη Πάφου. Κρυμμένη και αβρόντιστη και σπρωγμένη χωρίς το μεγαλείο της Πύλης Αμμοχώστου είναι εκεί να δηλώνει και ως δεν την ακούμε - την αυθεντική ταυτότητα της παλιάς πόλης. Τι να την κάνουμε; Μα πριν απ' όλα να την καθαρίσουμε και να την ινυτηρήσουμε. Να την ανοίξουμε.

Μια σκέψη του γράφοντος-υπόθεσε για διερεύνηση - για να επανέρει την αυθεντική της λειτουργία σαν είσοδος-έξοδος στην πόλη. Για να γίνει αυτό σήμερα δεν αρκεί ασφαλώς να ανοίξουμε μόνο. Χρειάζεται κάτι περισσότερο, ένα κίνητρο παραπάνω.

Στην έξω της μεριά οι πιο κοντινοί πόλοι με ανθρώπινη διακίνηση είναι: το μουσείο το θέατρο, ο κήπος και το καφενείο του (GARDEN CAFE στην γλώσσα της αλλοτρίωσης) καθώς και το παλιό κτίριο της CYTA, για το οποίο μπαίνει ζήτημα επανάχρησής του.

Λυγόν σ' αυτή την επανάχρηση κυρίως του κτιρίου της CYTA βρίσκεται ένα από τα κλειδιά της Πύλης Πάφου. Να αναζητηθούν δηλ. εκείνες οι χρήσεις που θα κάνουν τους ανθρώπους να έρχονται σε αναγκαστική (μην την έννοια της ανάγκης και όχι του εξαναγκασμού) σχέση με την Πύλη. Βεβαίως το πρόβλημα δεν είναι τόσο απλό ώστε να απαντηθεί περιορισμένα όρια ενός άρθρου. Εδώ καταγράφουμε μια μεθοδολογία προσέγγισης του ζητήματος. Όμως μπορούμε να φανταστούμε ένα εξυπνο διαμορφωμένο πεζόδρομο που να συγκεντρώνει πάνω του τον κήπο, το θέατρο, το καφενείο, το μουσείο, την τζαμούδα. Μια διαδρομή που περνώντας κάτω από τον ημικυλινδρικό δόλο της πόλης να βγάζει σ' ένα πλάτωμα πνοητό και ελεύθερο έτσι που να συμβάλλει στην προβολή του μνημείου της Καστελιώτισσας.

Όσο για το τελευταίο μια σκέψη είναι να γίνει ένα μικρό εξειδικευμένο μουσείο για τα τείχη ως πούμε. Φωτογραφίες, μακέτες, κεί-

κλειστή τα τείχη σε πολλά σημεία είναι τόσο φθαρμένα που φαίνεται η επίχωση. Το αρχοντικό στην Ισοκράτους μόλις που γλύτωσε το μισό από τις αλλεπάλληλες απόπειρες αφανισμού του τον περασμένο μήνα. Η παλιά Αρχιεπισκοπή όταν βρέχει γεμίζει νερά! Τα λίγα παραδείγματα που προσαναφέραμε είναι μόνο μια ελάχιστη περιγραφή της άθλιας κατάστασης στην οποία έχουν αφεθεί πολλά από τα μνημεία της πόλης.

Το συμπέρασμα, πέρα από τις συνθήκες που μπορεί να καταλογίσει κανείς, είναι άμεσο και επιτακτικό. Δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια αδράνειας. Είναι κατεπείγουσα η ανάγκη το γρηγορότερο δυνατό να διατεθούν χρήματα και μέσα ώστε τα μνημεία αυτά να

στερεωθούν και αναστηλωθούν.

Βέβαια δίπλα σ' αυτή την θλιβερή πραγματικότητα υπάρχει ευτυχώς και η άλλη όψη. Αναφερόμαστε στην συντήρηση και επανάχρηση της Πύλης Αμμοχώστου που είναι μια από τις σημαντικότερες και σωστότερες παρεμβάσεις που έγιναν ποτέ σε μνημείο στην Κύπρο. Η επανένταξη της Πόρτας της Αμμοχώστου στην σύγχρονη ζωή και η λειτουργία της σαν πόλου έλξης και ανταλλαγής στο πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο υπήρξε μια από τις σοβαρότερες προσπάθειες των τελευταίων χρόνων και πρέπει να αποτελέσει παράδειγμα για νέες ανάλογες πρωτοβουλίες. Βεβαίως υπάρχουν πολλά να γίνουν ακόμα και για την

Πύλη Αμμοχώστου.

Εκκρεμεί ακόμα η πραγματοποίηση ενός ειδικού χωροθετικού σχεδίου για την γύρω περιοχή τάφρου-προμαχώνα, ώστε κάθε νέα επέμβαση να ακολουθεί ένα ενιαίο πρόγραμμα-οδηγό. Δυστυχώς βλέπουμε τελευταία να πραγματοποιούνται σοβαρότατες επεμβάσεις στην περιοχή χωρίς ένα ενιαίο και μελετημένο σ' όλες του τις διαστάσεις σχέδιο. Παραδείγματα τέτοιων επεμβάσεων είναι το πάρκο σύγχρονης τέχνης, το εργαστήρι, ο γυάλινος άνθρωπος. Καλές όλες αυτές οι πρωτοβουλίες όμως θα ήταν σωστότερο να γίνονταν με βάση μια γενικότερη μελέτη λόγω του ό,τι η περιοχή έχει μια πολύ ευαίσθητη οφή.



μενα, σκίτσα αυθεντικά του Σαβοριάνο, άλλα ιστορικά υτοκοιμένα, ό,τι αφορά γενικά και ειδικά τα τείχη, τις πόρτες, την τάφρο.

Βέβαια οι σκέψεις αυτές είναι ενδεικτικές μόνο. Καταγράφονται κυρίως για να δώσουν ένα εναύσμα σε μια ανοικτή συζήτηση, για να δημιουργηθούν κάποια νέα κίνητρα και ίσως να βοηθήσουν σε κάποια κινητικότητα που θα επιφέρει τις κατάλληλες αποφάσεις που χρειάζονται για να βγουν σημαντικά μας μνημεία από την αφάνεια και την μιζέρια. Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε πως το όλο θέμα απαιτεί σοβαρή επιστημονική μελέτη. Πρώτα πρώτα για κάθε μνημείο πρέπει να συμπληρωθεί ένας φάκελλος στον οποίο να μπορεί να βρει κανείς όλες τις απαραίτητες πληροφορίες: χρονολογίες, χρήσεις, εναλλαγές κυριότητας του μνημείου, αλλοιώσεις, στρωματοποιήσεις διάφορων εποχών, φυσική κατάσταση του μνημείου, σχέδια, φωτογραφίες και πάρα πολλές άλλες πληροφορίες που είναι αναγκαίες σαν υλικό υποδομής για οποιαδήποτε έρευνα ή απόφαση παρέμβασής στο μνημείο ή στον περιβάλλοντα χώρο.

Μιλήσαμε ως τώρα για τα μνημεία που βρίσκονται στο κεντρικό και νοτιοδυτικό μέρος της ιστορικής περιοχής. Ας δούμε τι γίνεται στις άλλες περιοχές. Για τον Άγ. Κασσιανό και την Χρυσανθίτισσα όπως και για τις υπόλοιπες εκκλησίες, το πρόβλημα της χρήσης και λειτουργικότητας τους φαίνεται να μην είναι και τόσο σοβαρό μια και οι χώροι αυτοί κρατούν την αρχική τους χρήση. Όμως πέρα απ' αυτό υπάρχει ένα πρόβλημα στην σημασία και τον ρόλο των εκκλησιών στη ζωή της πόλης, ιδιαίτερα αν συνδυαστεί αυτό με την θεμελιακή απαίτηση να γίνει σεβαστή η μοναδικότητα των μνημείων.

Κέντρα θρησκευτικής αλλά και κοινωνικής ζωής παλιότερα, πυρήνες πνευματικής κοινοτικής κίνησης, ακόμα και πολιτικής, έχουν τώρα περιοριστεί μόνο σε τόπους λατρείας. Η ανανέωση της λειτουργίας τους στην πολυδιάστατη χρηστικότητα των παλιότερων εποχών, είναι ένα πολυσύνθετο πρόβλημα που αφορά κύρια την εκκλησία αλλά και την πνευματική ζωή του τόπου. Η οποιαδήποτε προσπάθεια για πολλαπλή λειτουργία πρέπει να σεβαστεί το μνημείο, τον χώρο γύρω του, την ιδιαιτερότητα του μορφολογικού χαρακτήρα κάθε μνημείου.

Επεμβάσεις όπως αυτές της αρχιεπισκοπής πρέπει να αποφεύγονται. Ο «φαραωνικός» χαρακτήρας των νέων κτιρίων γύρω από την παλιά Αρχιεπισκοπή και τον Άγιο Ιωάννη αποτελούν παραδείγματα αρνητικά. Το θέμα τους είναι και θλιβερό και προκλητικό. Θα συμβολίζουν στις μελλούμενες γενιές τον πνευματικό κυνισμό του παρόντος. Τι να προτείνει κανείς εδώ; Την κατεδάφιση της παλιάς αρχιεπισκοπής και του καθεδρικού ναού γιατί δεν συνάδουν με τον χαρακτήρα των νέων κτισμάτων!; Ίσως κάποτε το ακούσουμε και αυτό. Γιατί όχι; Το κτίσμα μήπως στην Ισοκράτους δεν ήταν κηρυγμένο μνημείο; Κι όμως δυο οι απόπειρες σε μια βδομάδα.

Για το αρχοντικό Χ' Γεωργάκη δεν θα πούμε πολλά. Πάντα είχε μια ευνοϊκή μεταχείριση. Ακριβώς σ' αυτή την ευνοϊκή στάση θα σταθούμε για λίγο. Βεβαίως την ευνο-

οκρατία στα πρόσωπα εύκολα την αντιλαμβάνεται κανείς. Για τα μνημεία όμως γιατί; Ποιες παράμετροι ποια κριτήρια όρισαν έτσι τα πράγματα ώστε άλλα μνημεία να παραμένουν για χρόνια στο έλεος της φύσης και της φθοράς και άλλα να παίρνουν την μερίδα του λόντος. Πιστεύουμε πως όλα τα μνημεία δικαιούνται της ίδιας φροντίδας. Προτεραιότητα πρέπει να έχουν όχι τα πιο αξιόλογα αν βρίσκονται σε καλή κατάσταση, αλλά εκείνα των οποίων διακυβεύεται κυριολεκτικά η τύχη. Το αρχοντικό «Τουφεζή» στην Αξιοθέας μόλις που καταφέρνει να στέκει στα πόδια του. Το ίδιο και αρκετά άλλα μνημεία.

Οι αρμόδιες αρχές συχνά κρύβονται πίσω από την γελιοί δικαιολογία πως αν ο ιδιοκτήτης δεν καταθέσει μισά χρήματα δεν μπορεί να γίνει συντήρηση. Εύκολη απάντηση όμως με την λογική αυτή κανένα μνημείο του πλινθίου δεν θα παραμείνει όρθιο. Είναι καιρός να αναθεωρηθεί - και γρήγορα - η σχετική νομοθεσία ώστε τα μνημεία αυτά να στερεωθούν και να συντηρηθούν άσχετα από την καλή ή όχι διάθεση των ιδιοκτητών τους. Ένα μνημείο από την στιγμή που αναγνωρίζεται σαν τέτοιο πρέπει να πάει αυτόματα να αποτελέσει ατομική ιδιοκτησία. Τα μνημεία από την φύση τους και εξ' ορισμού πρέπει να αποτελούν αντικείμενα κοινοκτημοσύνης. Ανήκουν βασικά στην ιστορία. Σ' αυτούς που έφυγαν, σε μας όλους και σ' αυτούς που θάβονται. Κατω απ' αυτό τον όρο έχουμε υποχρέωση να διευρύνουμε τόσο τις δυνατότητες, όσο και τα μέσα για την διάσωση, προστασία, συντήρηση και ανάδειξη τους.

Θα κλείσουμε με την αναφορά σε δυο μόνο ακόμα μνημεία γιατί η κάλυψη όλων είναι αδύνατη στα όρια ενός άρθρου. Τα τζαμιά «Τακτακάλν» και «Ομεριέ» και τα δυο αυτά μνημεία λόγω του βίαιου διαχωρισμού βρίσκονται σήμερα απομονωμένα από τους πιστούς τους. Το ένα θεόκλειστο σαν φάντασμα στον εξαρθρωμένο Τακτακάλν, το άλλο ανοιχτό επί τέλους μα περιτριγυρισμένο με ένα σωρό ασυμβίβαστες χρήσεις. Ένας άμορφος χώρος στάθμευσης στα βόρεια, ένα εργοστάσιο (εξ' ωστ) στα ανατολικά, κολλητό(!) στο φράγκικο μνημείο.

Για την χρήση των μνημείων δεν νομίζουμε να υπάρχει αντίθετη άποψη από το να παραμείνουν σαν χώρος λατρείας. Βασικά το πρόβλημα που πρέπει να εξετάσει κανένας σε σχέση με το τζαμί Ομεριέ δεν αφορά τόσο το κτίριο αυτό καθ' εαυτό, όσο τον περιβάλλοντα χώρο. Ο χώρος αυτός θα πρέπει να αναδιοργανωθεί και αναμορφωθεί έτσι που να βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με το μνημείο. Η διαλεκτική σχέση μεταξύ του κτιρίου και της περιρρέουσας ατμόσφαιρας είναι απαραίτητη για την ανάδειξη του μνημείου.

Ο σημερινός χώρος στάθμευσης ήταν κάποτε μουσουλμανικό νεκροταφείο - το τζαμί ήταν πριν την τουρκοκρατία φράγκικη εκκλησία και λέγεται μάλιστα πως εκεί είναι θαμμένοι Λουζινιανοί βασιλιάδες.

Γιατί να μην διερευνηθεί η υπόθεση μιας διαμόρφωσης τέτοιας που να είναι χρηστική και λειτουργική μεν, αλλά που ταυτόχρονα θα συμβολίζει με διάφορες αρχιτεκτονικές επιλογές τα κοινά ή αντιφατικά στοιχεία που φορτίζουν το μνημείο διαχρονικά; Η σχεδίαση για

παραδείγμα μιας κηποπλατείας που να σγκαλιάζει και τα λουτρά, με ένα υπόγειο χώρο στάθμευσης. Το ιτηρίγματα μιας τέτοιας υπόθεσης θα πρέπει να ανζητηθούν στην θέση πως μόνο στην ιστορία μπορούμε να βρούμε το σίγουρο μεθοδολογικό εργαλείο για να κάνουμε αρχιτεκτονική. Βέβαια απαραίτητη προϋπόθεση είναι να συνοδεύεται αυτή η στάση με την κριτική θεώρηση σαν ενδιάμεσο μεταξύ ιστορίας και σχεδίασης. Χωρίς αυτή την θεώρηση υπάρχει πάντα ο κίνδυνος του μιμητισμού ή του άκριτου ιστορικού εκλεκτισμού.

Για το τζαμί του τακτακάλν όπως και για ολόκληρο τον μαχαλλά θα κάνουμε μια ευχή: να βρεθεί κάποιος τρόπος να γλυτώσει από τα χέρια του Τμήματος Πολεοδομίας. Το τζαμί μπορεί να μην είναι εξεχών αρχιτεκτονικό δείγμα. Σαν μέρος όμως ενός συνόλου είναι μια πολύ σημαντική κομβική στιγμή στον ιστό της περιοχής: τα σχέδια του Τμήματος Πολεοδομίας προτείνουν πολλά και διάφορα. Δεν μας παίρνει δυστυχώς ο χώρος για να καταπιαστούμε τώρα με αυτά. Αν όμως κρίνει κανείς από το πρώτο δείγμα αναστάλωσης που έγινε στην οδό Αμμοχώστου μπορεί να κατανοήσει σαφώς το θλιβερό μέλλον του τακτακάλν.

Η πρόταση για την πλατεία είναι σωστή - το πρόβλημα δεν είναι εκεί. Δημιουργείται από τον τρόπο που σχεδιάστηκε αυτή η πλατεία, από τις επιλογές που έγιναν για τα γύρω κτίρια. Η αντίθεση μας είναι έντονη τόσο για εκείνη που κατεδαφίζονται, όσο και για τα νέα που προτείνονται. Τα τελευταία που αποτελούν δείγματα πρωτοφανούς σχεδιαστικού μαϊμουδιισμού δεν είναι τίποτε άλλο από κακοσχεδιασμένα διαμερίσματα εμπορικής πολυκατοικίας, με μόνη διαφορά πως αντί να είναι το ένα πάνω από το άλλο, είναι το ένα δίπλα στο άλλο.

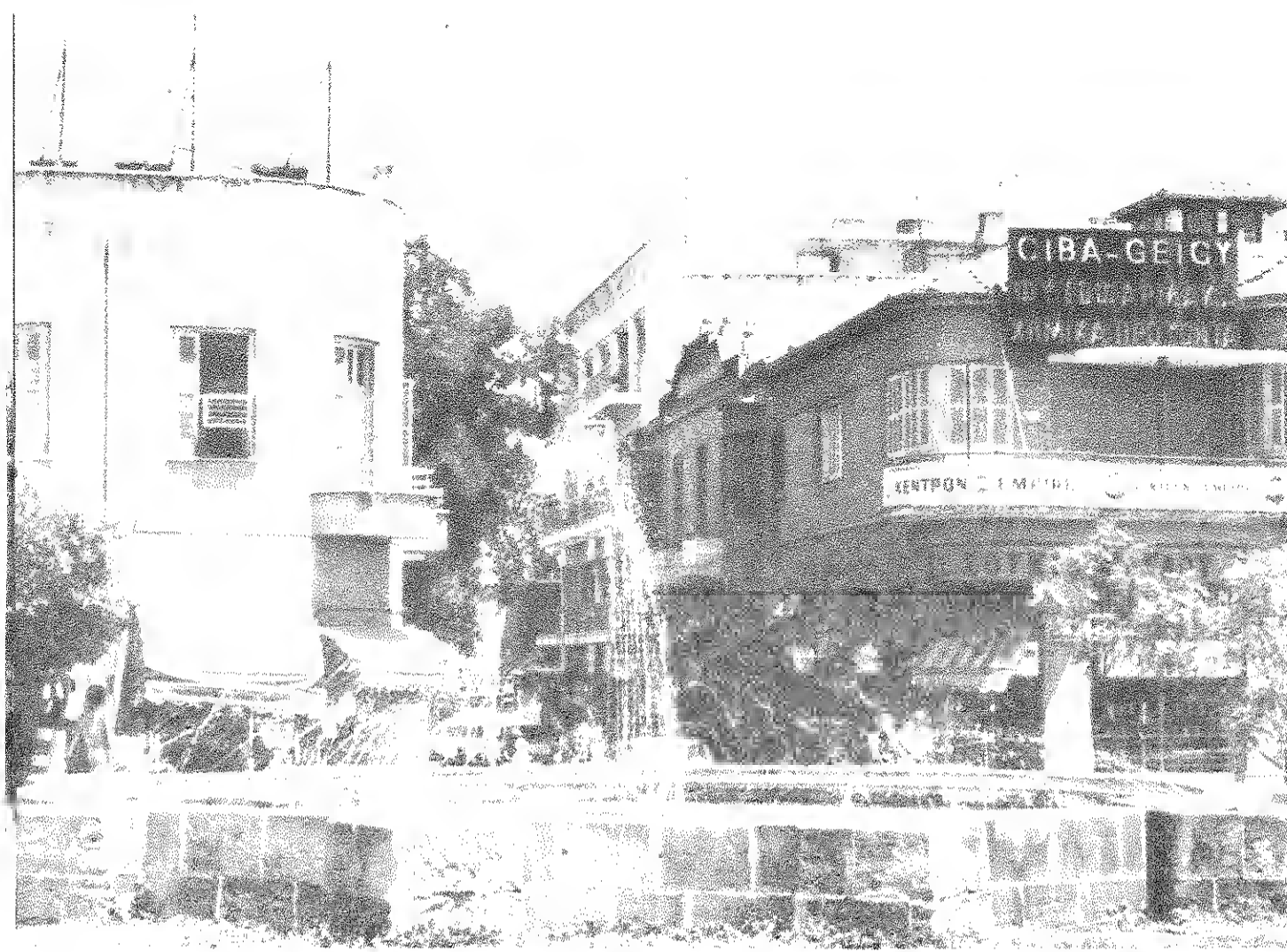
Η επανάληψη του τζαμιού είναι ένα πρόβλημα σοβαρότατο μια και οι φυσικοί λειτουργοί του δεν έχουν ακόμα την δυνατότητα να το χρησιμοποιούν. Είναι ένα πρόβλημα που αφορά όλα τα μνημεία που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ανήκουν στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα. Γι' αυτό χρειάζεται μια ειδική προσέγγιση που δεν εμπίπτει στους στόχους του άρθρου.

#### ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Οι προτάσεις και σκέψεις που ως τώρα ανεφέραμε ούτε ως οριστικές, ούτε οι καλύτερες πρέπει να θεωρηθούν. Θελήσαμε απλά να αγγίξουμε στο σύνολο του το πρόβλημα και με διάθεση θετική ώστε να διαφανεί ο δρόμος που πρέπει να ακολουθηθεί. Κάθε μνημείο πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ειδικής μελέτης, όμως πάντα σε σχέση οργανική με το σύνολο της εντειχισμένης Λευκωσίας.

Προέχει να προστατεύσουμε τα μνημεία μας, να αυξήσουμε τον αριθμό τους στους πινάκες της νομικής προστασίας, να περιποιηθούμε τις πολλαπλές πληγές που άφησε η μέχρι τώρα αδιαφορία μας, ακόμα και η κακόβουλη δράση μας.

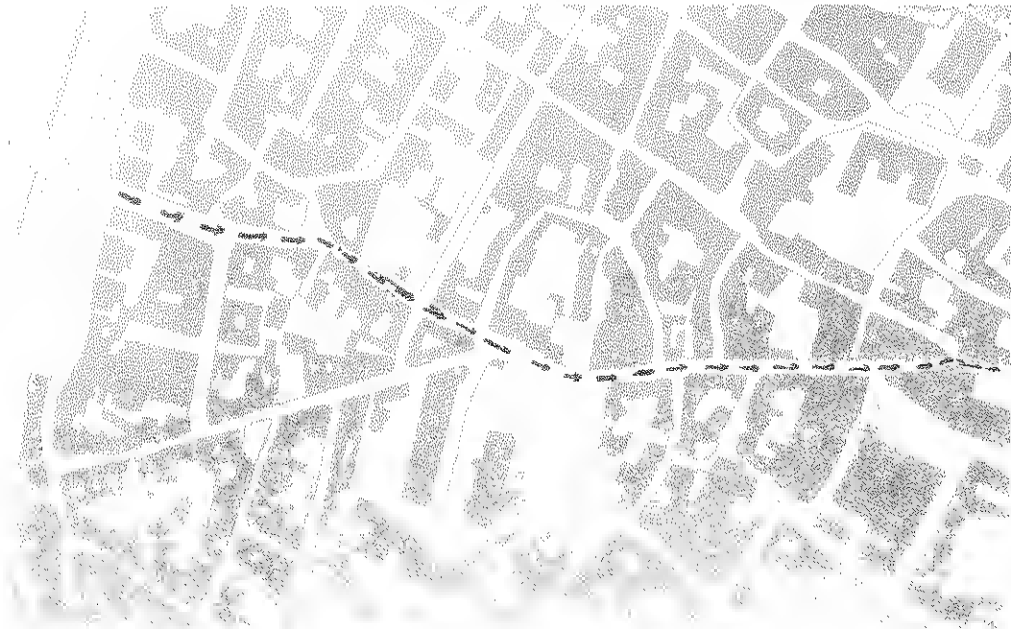
Πρέπει όλοι ειδικοί και μη να εμπλακούμε σ' αυτή την προσπάθεια γιατί τα μνημεία-κύτταρα της συλλογικής ιστορικής μνήμης είναι μέρος οργανικό ολόκληρης της πόλης και της κοινωνίας.



Η είσοδος της Τρικούπη με τα συντριβάνια της. Η Μικρή Ομόνοια.

## ψωνίζοντας στη τρικούπη

γράφει ο γιώργος θεοδούλου



Η Τρικούπη, που αρχίζει από το ΟΧΙ που είπαμε στους Γερμανούς και φτάνει ως την Ερμού, το άλλο όχι που μας λένε καθημερινά οι Τούρκοι, είναι ένας από τους παλαιότερους δρόμους της Λευκωσίας. Η εμπορική της κίνηση άνηξε για καλά τη δεκαετία του '50. Όσο γι' ανθισμένα λουλούδια ούτε λόγος. Ούτε μαγαζιά δεν είχε ποτέ. Δεν βρέθηκε κανείς φιλανθής στο διάβα των καιρών να τα φυτέψει.

Μετά τις φασαρίες του '63 η εμπορικότητα της περιορίστηκε στην επιβίωση των κατοστημάτων. Και μετά την εισβολή πολλοί απ' αυτούς φυτοζωούν. Εκτός από την εισβολή φταίνε βέβαια κι άλλα πολλά γι' αυτή τους την κατάντια. Όπως το ξάπλωμα του εμπορικού κέντρου της πόλης προς τα έξω. Η «εκτροφή», από το οικονομικό μας σύστημα, μεγαλοκαρχαρίων, κι άλλα που θα μας πουν οι ίδιοι οι καταστηματαρχές.

Η ξενάγηση που θα σας κάνουμε μέσα στην Τρικούπη ίσως λειτουργήσει και σαν δωρεάν διαφήμιση για τα μαγαζιά της περιοχής, κι από την επόμενη της κυκλοφορίας του 3ου τεύχους του περιοδικού μας, τα δούμε φίσκα από πελάτες.

Από πελάτες όμως που θ' αγοράζουν - βασική λεπτομέρεια. Γιατί αλλιώς θ' ναι μελάδες.



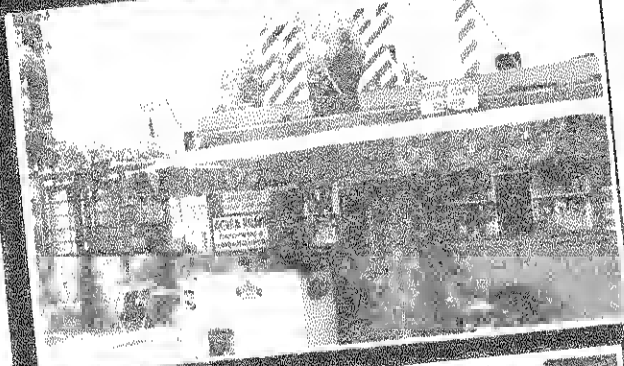
Όπως ξέρετε, ή θα δείτε σε λίγο, απ' όλα έχει... η Τρικούπη και τα παραδρόμιά της. Ράφτες, ρολοδές, μπακκάδες, καζαντί, μινιάρ, καφετζήδες, τσαεράδες, «γενέτζες» και σίγουρα δε λείπει το παραδοσιακό πιά... βίντεο-κλάπ.

## Γιώρκος ο Ολυμπιακός

Πριν μπούμε στη Τρικούπη, λίγα μέτρα πριν την πλατεία, βρίσκουμε τη «Γωνιά της επιβίωσης». Έτσι ονομάζει το αμα-

ζουί με τα σάντουιτς, την επιχείρηση του, ο Γιώρκος ο Ολυμπιακός. Φίλαθλος από πολύ παλιά της ομώνυμης τακτακαλίστικης ομάδας που του κόλλησε για τα καλά αυτό το επώνυμο. Μέχρι και στις δημόσιες υπηρεσίες Ολυμπιακός είναι γραμμένος.

Εκεί στη γωνιά του ο Γιώρκος, για 25 χρόνια επιμένει στο τρίπτυχο της επιτυχίας του: ΟΧΙ (στέκι του), σάντουιτς και σίγουρα... Ολυμπιακός.



Στου Καφασακη μπορείτε\* να βρείτε ότι τραβά η ψυχή σας για γαμήλιο δώρο. Και φτηνά που δείχνουν ακριβά για να μην προβάλτε.

Το φλας μας γυάλισε τα απεσώ κεντήματα του Ευθυμίου και φώτισε τα από μέσα.

## ΟΧΙ

Προχωρώντας για να μπούμε στην Τρικούπη, το περίπτερο του ΟΧΙ στα δεξιά μας κοιτά μ' αγωνία, μη και δεν το εντάξουμε σ' αυτή την παρουσίαση μας, μια και ξεκόφκει λίγο απ' τον επίμαχο δρόμο.

Ο ιδιοκτήτης του, Θεοφάνης Παντζόπουλος, το 'φτιαξε από το 1952. Οι δουλειές του έφτασαν στο φάρτε τους το '60-'63. Από τότε πήραν τον κατήφορο.

Όπως μας είπε «σιουλά πο' ούλα». Από λάμπες, ξυριστικά, χαλάουσες μέχρι κι εφημερίδες. Το μερκαμάτο όμως βγαίνει από τα τσιγάρα. «Ευτυχώς που πίνουν κάμποσο τσιγάρο οι Κυπριαίσι τζιαι ζούμεν τζιαι μες».

Το γαλανόλευκο ΟΧΙ, που στέφει το περίπτερο, και το επώνυμο του Θεοφάνη, μαρτυρούν την Ελλαδική καταγωγή του και την εθνικοφοροσύνη του.

## Μικρή Ομόνοια

Όσοι πέρασαν από την Αθήνα σίγουρα θα περιάνισαν και στην Ομόνοια. Την μεγάλη λαϊκή πλατεία με την πολυκοσμία, το ράουντ-άπαουτ και τα συντριβάνια της.

Μια μικρογραφία της θυμίζει η πλατεία του ΟΧΙ. Τουλάχιστο ως προς τα δυο τελευταία. Ιδιαίτερα όταν από δήμου δάκτυλον πιτούν τα συντριβάνια της.

Από τη Μικρή Ομόνοια λοιπόν, αγναντεύουμε την Τρικούπη.

Στην είσοδο της δεξιά η υπάγεια μιπουάτ «Βάγκος» κι αριστερά το Υαλοπωλείο του Ανδρέα Καφασάκη.

Ανεβασμένες αι πωλήσεις τον καιρό των γάμων» μας λέει ο κύρ-Ανδρέας.

Τα γυαλικά πράγματι είναι ιδανικά γαμήλια δώρα. Πολύτιμη η χρήση τους για τους καυγάδες που έπονται του ειδυλλίου.

Για 20 χρόνια δούλεψε χωρίς παράπονα. Εδώ και πέντε χρόνια μουρμουρίζει «παραπνευμένα λόγια» για το κλείσιμο της οδού Σάνθη Ξενιέρου. Με το κλείσιμο της κλείσαν κι οι καλές δουλειές, γιατί δεν έχει χώρο να παρκάρει

Κούλα η «επιμενοουσα Κυπριακά».



ο πελάτης.

## Ο επιμένων Κυπριακά

Δίπλα από το Υαλοπωλείο και πάνω στην είσοδο της Τρικούπη η ΚΟΥΛΑ. Μαγαζί που πουλά παπούτσια και τσάντες μόνο Κυπριακά.

Η Κούλα Περδίκη 20 χρόνια έχει αυτό το μαγαζί κι οι δουλειές πάνε απ' το κακό στο χειρότερο. Φταίχτες η ξενομανία κι η έλλειψη χώρου στάθμευσης. Κι εν τούτοις η Κούλα επιμένει Κυπριακά.

Μπαίνοντας στην Τρικούπη η ξεθωριασμένη βιτρίνα του Φαρμακείου του Μιχαήλ Κυπριού μας δηλώνει την ηλικία του μαγαζιού και την νοστορριότητα του ιδιοκτήτη. Ενώ οι δουλειές δεν πάνε καλά ο κύρ-Μιχαήλ όλα τα βρίσκει μια χαρά. Και με τον τρόπο του μας λέει: «έφυες».

Απέναντι απ' το Φαρμακείο οι νεωτερισμοί Νίκου Θεοδώρου. Η ιδιοκτήτρια Χρυστάλλα Θεοδώρου (μήτηρ Νίκου) είχε παρόμοια μαγαζί στον Τράχωνα. Μετά τις φασαρίες ήλθε εδώ με τις κόρες της Νάσω και Χλόη. Πολλή πραγματεία την φτιάχνουν μόνες τους. Πουλίζουνται κυρίως πλούτες και εσώρουχα. Τα φουστάνια μένουν απούλητα διότι δεν τα φορούν πια οι γυναίκες. Πολλή δουλειά είχε το μαγαζί μετά το πόλεμο ως το '76.

Από τότε βγαίνουν δεν βγαίνουν τα έξοδα τους. Ιδιαίτερη καταδρομή πλάκωσε από τα Χριστούγεννα κι εντεύθεν που δεν έκαμαν «σαιερικά». Καταδικασμένο κι αυτό το μαγαζί «εις θάνατον» αν δεν καταλάβουμε όλοι μας την αξία του χειροποίητου.

Λίγο καλύτερη η κατάσταση του Πάμπου Ευθυμίου. Τα κεντήματα του, που επιμένει να τα πουλά για 12 χρόνια στην Τρικούπη 9Α, τυγχάνουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης. Μάλis και βγάζει τα προς το ζειν από τότε που ξεφύτρωσαν σαν τα μανιτάρια παρόμοια μαγαζιά έξω από το κέντρο. Αφού τα βρίσκει απ' έξω ο κόσμος, γιατί να έλθει στο κέν-

τρο να πήξει στην κίνηση. Με τον κίνδυνο μάλιστα να φορτωθεί μερικά «γυροούθκια» μέχρι να βρει τόπον να παρκάρει; «Ευτυχώς που το ενοίκιο παραμένει στην παλιά τιμή, αλλιώς κ'άφτα Χαραλάμπε».

## Μανουέλ ο ρολοάς

Ο ρολοάς Μανώλης Σαρκής τρόπωσε στην Τρικούπη 4, μετά την εισβολή και το πρασινοίσιμα του μαγαζιού του στην Ερμού. Οι πωλήσεις του κυμαίνονται από ένα ως δυο καλά ρολόγια το πενήμηνο. «Γιατί να αγοράσει ρολόι καλό ο άνθρωπος, κι από ρολοάν, αφού βρίσκεται και στα μπακόλικά σήμερα με δυο λίρες μόνον» σιγοψιθυρίζει ο Μανουέλ.

Ζει κυρίως από τις διορθώσεις. Η καλή δουλειά του τραβά πελάτες. «Πολλοί» λέει ο Μανουέλ, «στο καθαρίσμα βουττούν το ρολόι στην πέτρινα τζιαι ετέλιωσε. Εγώ καθαρίζω κοματούι-κοματούδι

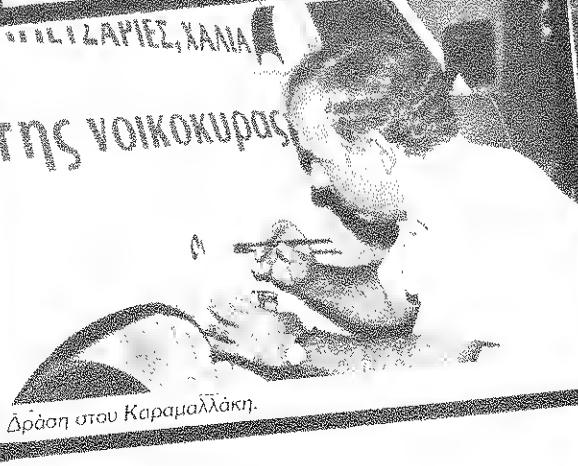


Τα «Προπύλαια», είναι αντιπαιστικά. Σας ταίζουν και φωτο-

γραφίζουν οποιας φυλής και αν είσαστε.



Το «Παριζάνα» σε στιγμή τυλίγματος λοκούμιν.



Δράση στου Καραμαλλάκη.

τζιαι σσιαίρουμει όταν ξαναπεράσει ο πελάτης τζιαι πει μου - το ρολόι μου πάει... ρολόι...»

## Χρυσή εξαίρεση

Λίγο πιο κάτω στην ίδια πλευρά, το κάπως νεοσύστατο, εν σχέσει με τ' άλλα μαγαζιά, χρυσοχοείο Κίκη Ανδρονίκου. Άνοιξε πριν 4 χρόνια και δουλεύει ικανοποιητικά. Εμάς τους Κυπραίους ότι γυαλίζει μας αρέσει. Ρίχνει αρκετά από την δυνατότητα της την κίνηση, η απουσία πεζοδρομίου που θα βόλευε τους πεζούς να βλέπουν την βιτρίνα. «Κι ο δρόμος» μας λέει ο ιδιοκτήτης, «ε χάλια, γεμάτος σκόνη, λερώνει τα μαγαζιά».

## Φαί και Φώτο

Τα «Προπύλαια» ταίζουν κόσμο για 30 χρόνια, κάτω από το ξενοδοχείο Αλεξάνδρια. Από το '56 πέρασαν χιλιάδες κύπριοι και ξένοι για να γεμίσουν την

κοιλιά τους, κι ο κύρ-Ανδρέας Σάββα τις τσέπες του. Ευημερούσε όμως το εστιατόριο ως το '63. Μετά έπεσαν η δουλειά γι' αυτό έγινε πολυκατάστημα η επιχείρηση με την προσθήκη φωτογραφείου.

Τρώς και φωτογραφίζεται. Κάνεις δυο δουλειές σ' ένα μαγαζί και κερδίζεις χρόνο και χρήμα. Γιατί όλο και κάποια έκπτωση θα σας κάνει ο κύρ-Ανδρέας αν χρησιμοποιήσετε και τις δυο δυνατότητες του μαγαζιού.

Αν συνηθίζετε να χαμογελάτε όταν φωτογραφίζεστε σας δίνουμε μια συμβουλή: Φωτογραφηθείτε πριν φάτε για να 'ναι καθαρά τα δόντια σας.

Παράπονα του κύρ-Ανδρέα η ελεύθερη εξάσκηση του επαγγέλματος. «Πρέπει το κράτος να προστατεύει τους μάφρες και το κοινό. Να δίνει άδεια για εστιατόρια μετά από έλεγχο κι όχι όπως θέλει να ταίξει τον κόσμο. Όποιος καπνίζει μάρφουκε; Σε απόσταση 200 μέτρα λειτουργούν 4 φαγάδικα».

Στα προπύλαια τρώνε κυρίως στρατιώτες. Παλιά οι νέοι που δούλευαν στη Λευκωσία ενοικίαζαν δωμάτια κι έμεναν. Τώρα έχουν όλοι αυτοκίνητα και μόλις σχολάσουν πάνε στα χωριά τους και τρώνε στα σπίτια τους.

Ο κύρ-Ανδρέας προβλέπει ότι σε πέντε χρόνια θα διαλύσει η παλιά Λευκωσία λόγω της απρογραμμάτιστης οικονομίας μας.

## Γλυκειά «παριζιάνα»

Από το φαί πάμε απέναντι στα γλυκίσματα. Το τσαχαροπλαστικό Παριζάνα γλυκανίσκει την περιοχή και τους περαστικούς από το '67.

Κι εδώ πρόβλημα η έλλειψη χώρου στάθμευσης. Η κα Χαραλάμπια Δημητριάδου στηρίζει τις πωλήσεις της στους περαστικούς διότι δεν μπορούν να κάτσουν έστω κι αν βρουν πάρκινγκ. Γιατί; Μα για να μην τους σταθεί το

«Κολυμπούμε» λέει ο Μανουέλ.



γλυκό αν δουν τροχονόμο, ή «λαγωνικό» του δήμου.

## Ταπέλλωμα

Ένα από τα αρχαιότερα μαγαζιά είναι το ταπελλογραφείο του Ανδρέα Καραμαλλάκη. Λίγο πιο κάτω απ' το Παριζάνα. Πριν 33 χρόνια που άρχισε τη δουλειά σ' αυτό το μαγαζί είχε για εργαλείο του μόνο το πινέλλο και τη μπογιά. Σήμερα η εξέλιξη έφερε το «Φαμπλό». Είδος αυτοκόλλητου που κοβείται σ' ότι σχήμα το θες.

Μπαίνοντας στο μαγαζί διέκοψα άθελα μου την ενδιαφέρουσα συζήτηση που είχαν για τις εξελίξεις στην Ομόνοια. Παράπονα οι μεν για τον Γκρέκορ κι οι δε για την Ομόνοια. Προχώρησαν, μόλις έμαθαν τον λόγο της παρουσίας μου, σε παράπανα για τον δήμο που δεν φροντίζει να φτιάξει χώρους παρκαρίσματος. Κι ειδικά αυτή η δουλειά θέλει παρκάρισμα, γιατί ταπελλώνουν κι αυτοκίνητα.

Το τσαυράκι του κύρ-Ανδρέα, ονόματι επίσης Ανδρέας, αλλά Νεοφύτου, δουλεύει 20 χρόνια σ' αυτό το μαγαζί και την εξέλιξη στον τρόπο της δουλειάς τη μαθαίνει από άλλους ταπελλογράφους ή από τους εισαγωγείς των νέων μεθόδων. Αμ τι να εισάγουν το πράμα και να μην το πουλούν;

Ξεκινώντας για να φύγω η βιντεοκάσέτ συνεχίζει από και που σταιμάτση:

— Τόσα χρόνια ήταν καλός ο Γκρέκορ.

— Η κούζα πάει πολλές φορές στη βρύση και μια φορά σπάζει.

Στην ίδια πλευρά της Τρικούπη στο 12 είναι το περίπτερο της Αλεξάνδρας Παπαλαμπριανού από την Αλάμπερα. Χαρούμενη η κα Αλεξάνδρα, που συναντά ένα συνάδελφο της κόρης της η οποία δουλεύει σε πρωινή εφημερίδα, λέει πως οι πελάτες της «μπαίνουν και βγαίνουν» γι αυτό δεν χρειάζονται παρκάρισμα.

## Και του κομμαθικιού

Από όλα τα ρουχικά και του κομμαθικιού έχει ο Στέλιος Συκοπετρίτης από την Συκόπετρα. Για 30 χρόνια κάτω από το ξενοδοχείο Αλεξάνδρια έζησε την Τρικούπη στα άνθος, αλλά και στο σημερινό μαρασμό της. «Τα τελευταία δυο χρόνια έκατσεν τέλεια η δουλειά. Εν έσση χρήματα ο κόσμος, εν έσση ποτούτο, ποιος ηξέρει;» διερωτάται ο κ. Συκοπετρίτης.

Στα δεξιά μας σαν κατεβαίνουμε την Τρικούπη βρίσκουμε το Ραφείον του Γιώρκου Δεσπότη. Αρχαίος κι αυτός στην περιοχή. Από το '51. Θά 'ντυσε πολλούς χωραίτες. Πριν τον «Αγώνα» δούλεψε καλά, όπως μας είπε. Το ίδιο και μετά που σταμάτησε και το σαμπιτάζ του Αγγλικού κασμιρκού. Μετά το '63 όμως λέει κι ο κύρ-Γιώρκος το ψωμί... ψωμάκι.



## Τζερκά παντός τύπου

Λίγο πιο κάτω στην μικρή πλατεία που είναι τα ταξιά βλέπουμε τα μεγαλοκαταστήματα σιδερικών κι «αξεσουάρ» οικοδομών.

Συνεχίζοντας τη Τρικούπη, μετά τον μηχανικό μοτόρων, το ντισκότο με τα βαρετά άσματα

του στην διαπασών και το χαλκογραφείο με την γουστόζικη βιτρίνα του, συναντούμε στα δεξιά το «Κηροποιείον» του Ζήνωνα Χατζηπολυκάρπου. Προμηθεύει εκκλησίες και πιστούς με κερί για 20 χρόνια. Εδώ ισχύει η λογική της θρησκείας μας: η πίστη και φαή σου δίνει.

Στη Λευκωσία είναι μόνο τρεις τσερκοπούλδες. Από εκκλησίες

δεν έχουμε παράπονα. Υπάρχουν αρκετές κι όλο κτιούνται καινούργιες. Η δουλειά τους γίνεται με πρώτη ύλη την παραφίνα. Για ακριβά κερί και τάρτα χρησιμοποιείται γνήσιο κερί μέλισσας. Εκτός από κερί και λαμπάδες φτιάχνουν και κορόθια μας. Χέρια, πόδια, κεφάλια. Ότι πονείς τάσεις το τζαί γινάι σκείς τζαί σοο τζ' η πούγκα του τζερκοπούλδη.

## Βίντεο και καζαντί

Το άνοιγμα του Εμερκές ξεπροβάλλει λίγο πιο κάτω, γεμάτο μ' όλων των ειδών τεχνίτες: μηχανικούς, ηλεκτρολόγους, τερναδόρους, ξυλουργούς κ.λ.π. Στη γεινιά, τα απαραίτητα μα-

γαζί σε κάθε δρόμο, στην Κύπρου 1985. Γεράτο με έργα δράσης, τρόμου, φαντασίας κι άλλα που φέρνουν γέλιο, κλάμα και ... όρεξη.

Ίσως είναι κι ο μόνος μαγαζάτορας ο Παντελής Στέλιου, ιδιοκτήτης του Βίντεο-κλάπ, που δεν έχει παράπονο για την εμπορική κίνηση.

Αρκετάς μετά βρίσκουμε το καζαντί του Παντελή Ζαλούρη. Πριν ο Παντελής πουλούσε με τ' αμαξοδί ξηρούς καρπούς, καύνας, πασατέμιο, φουσιούτσια, αλλά επέστρεψε. Έτσι μεταποίησε το αμαξοδί σε καζαντί και κουτούπερνά. Τις νύχτες, ιδίως τα Σάββατα, μετακομίζει έξω από τα καπαρέ όπου βγάει καλά με-

ροκάριππο.

«Αν δεν ήταν και μερικοί τυχεροί» λέει ο Παντελής «ήταν να φκάνουμε για καλά. Τζαί τούτοι οι τυχεροί ξέρεις εν τζαί παίζου πολλά. Τραβούν μια φορά, κερδίζουν ιζαί φέικουν.

Πριν τελειώσει την κουβέντα του ήλθε ένας πελάτης.

— Πόσα παν τα Royals;

— Δέκα αελίνια.

— Δύο μ' μου μια κάρτα.

Τραβό την πίζα κι αυτή μετά από μερικά τσαλίμια αταράτα. Και ιδού οι τυχεροί που μού 'λεγε. Πήρε την κούτα κι έφυγε. Κι ο κέρ-Παντελής να λέει από μέσα του «τα πήρες ούλλα κι έφευγες».

## Καφενές του Μάγκα

Λίγα μέτρα πιο κάτω ο μινι-ρές του Εμερκές αγναντεύει κορτωτάς (βλ. περιήφανος) την περιοχή και τα λεωφορεία που φεύγουν για Δάλι, Νήσου, Πέρα Χωριά κ.λ.π. Οι επιβάτες περιμένουν με τις ώρες στο σταθμό για να πάνε στα χωριά τους μια και δεν έφτιαξε ακόμα ΜΕΤΡΟ ο Λέλλος.

Στ' υριστερά μας το μαγαζί του Τάσου με τα ρούχα του. Έξω, στο ανύπαρκτο πεζοδρόμιο, τρία πανέρια που έχουν απ' όλα.

Πιο κάτω, σε ένα παλιό κτίριο, μπαρείς να φτιάξεις τα ναύμερο σου. Αυτοκινήτου ή μοτόρας. Κι αν θες αντικλείδια για το δικό σου σπίτι ή του πλησίον γείτονά σου, σε τρία λεπτά τ' έχεις στα χέρια. Ο Καμπανέλλας που έχει το μαγαζί, δεν θα ηχήσει.

Καλλιτώς στο νομεροποιείο κι ακριβώς φάτα στη Σαύτσου, είναι ο καφενές του Μάγκα. Χρό-

νια κάνει τον καφέ της παρηγοριάς σε σούσους, κι όσες, δεν έχουν δουλειά, «τζαί τζηνοούν μούγιες».

## Καφές με σκόνη

Δυο κολλητά παπουτσιδία βρίσκουμε στη συνέχεια, με τα επακόλουθα συναισθήματα, λόγω του σφίχταγκάλισματος τους, να διέπουν τις γειτονικές τους σχέσεις.

Παράπονα κι εδώ για την ανυπαρξία πάρκινγκ και πεζοδρόμου. Καθώς και για το καθυστερημένο σκούπισμα των δρόμων από το δήμο που γίνεται στις 3.00 μ.μ. Αφού φάνε δηλαδή οι εργαζόμενοι της περιοχής αρκετή σκανοούλα. Κάτι που 'πρεπε μάλλον να γίνεται πιο γρήγορα και μόλις πριν τον πρωινό καφέ. Εκτός αν πιστεύει ο δήμος ότι ο καφές με σκόνη μυρίζει πιο πανοηρόκοτος.

## Ακριτικά μαγαζιά

Στο στενό, απέναντι απ' την πλατεία της Δημοτικής Αγοράς, δυο ρικραπωλητές καθημερινά διαλαλούν την πραγμαία τους. Ο κουλαουράς κι ο παγωτάρης. Ο δεύτερος έχει γι' αντικαταστάτη του κάποιες ώρες της μέρας, την γυναίκα του. Κι οι δυο μπασμένοι στην τρίτη ηλικία, μόλις που βγάζουν το ψωμί τους απ' το παγωμένο αμαξοδί τους.

Στα δεξιά μας, πλησιάζοντας στο τεχνητό τέρμα της Τρικούπης ένας πνεύμονας εμπορικής κίνησης δίνει κάποιες ελπίδες στους καταστηματαρχές. Η Δημοτική Αγορά με τα Δουτρά της. Ίσως κάποιος ξεφεύγουν από κει για

ψώνια στην Τρικούπη. Ίσως! Απέναντι μας ξεπροβάλλει γαλονόλευκο το φυλάκιο μας. Λίγα μέτρα πριν την πράσινη γραμμή, μάλλον κόκκινη απ' το αίμα που χύθηκε σ' αυτήν, μερικοί επιμένουν να δουλεύουν. Η τουλαχιστο έχουν την πρόθεση να δουλέψουν ασχέτως αν δεν τους δίνεται η ευκαιρία.

## Ο ανάπηρος τσαεράς

Ο Δημήτρης Ορφανός, τσαεράς στον αριθμό 99, μόλις που «κολυμπά» για να μην πνιγεί.

Οι Τούρκοι δίπλα και το αδιέξοδο της Τρικούπης εκεί στο «τέρμα» της, αποθούν τους πελάτες.

Ανάπηρος εκ γενετής ο Δημήτρης, από πάθηση νεύρων του εγκεφάλου δεν μπορεί να κινηθεί και να μιλήσει άνετα.

Όλ' αυτά, κι η πεομένη ζήτηση τσαερών τον φέρνουν σε τραγική θέση.

«Δεν με βοηθά κανείς», λέει ο Δημήτρης, «ούτε η κυβέρνηση. Να μου εύρισκε μια δουλειά που να φκάλω το φαή των παιδιών μου. Ας πούμε μέσιτζερ που ε θα καυράζομαι τόσο λόγω της αναπηρίας μου. Με τις τσαίρες που δίνω κουράζομαι πολλά».

Ο Δημήτρης είναι γύρω στα 35, κι έχει δυο γιουούς, οκτώ και τεσσαράων χρονών, και μια κόρη έξι. Χρωστά 150 λίρες πτωχία στις Κοινωνικές Ασφαλίσεις κι όταν τους είπε ότι αυτά που βγά-ζει δεν φτάνουν ούτε για φαή μόνα των παιδιών του, του απάντησαν με την χαρακτηριστική ψυχρότητα των προγραμματισμένων ραμπότ.

«Να μείνετε νησιτζίροι, για να πληρώσετε τα πτωχία».

## Ο καθρεφτάς

Τελειώνουμε τελικά την ξενάγησή σας στην Τρικούπη μ' ένα ακριτικό μαγαζί. Το Καθρεφτά-δικο του Ιωάννη Προδρόμου. Ξεκίνησε αυτή τη δουλειά από το '48 στα Χάνι του Αγιαντινισιά.

Το '55 οι Εγγλέζοι έκλεισαν τους δρόμους με τέλεια από τη πόρτα της Πάφου ως τον Ολυμπιακό, για να ξεχωρίζουν οι Τούρκοι από τους Έλληνες και να μπορούν να κάνουν έλεγχο. Μόλις

άρχισε δράση η ΕΟΚΑ.

Όσοι Έλληνες δούλευαν στις κλειστές περιοχές πήγαιναν μόνο για τη δουλειά τους.

«Ένα πρωί», λέει ο κύρ-Γιάννης, «έπιεσα σε συλλαλητήριο των Τούρκων που ξεκίνησαν οργισμένοι για να έλθουν στο κέντρο της Λευκωσίας. Τους έκοψαν οι Εγγλέζοι. Πάνω στην μανία τους παρ' ολίγο να με σκοτώσουν. Τους ξεφύγα και πέρασα τα τέ-λια».

Το '56 ξαναφτιάχνει το μαγαζί του στην Θωσέως. Τα μαγαζιά της περιοχής Θωσέως, Ερμού κι άλλα εκτελούσαν τότε και χρέη φυλάκων, κι οι εργαζόμενοι σ' αυτά χρέη σκοτών. Αυτό ήταν καθήκον τους μια και δεν είχαμε τότε στρατό. Όσο για εμπορική κίνηση σ' αυτή την ακριτική περιοχή ούτε λόγος. Πήγε να ξεβαρέψει λίγο ο κόσμος μετά το '70, αλλά ήλθε η εισβολή και χειροτέρεψε τα πράγματα. Για να μην διαλύσει η αγορά στη Θωσέως και γίνει νεκρή ζώνη, πείστηκαν οι καταστηματαρχές να μην φύγουν. Τους έδωσαν και 100 λίρες ΔΑΝΕΙΟ για τα έξοδα τους, αφού δεν πατούσε μούγια στα μαγαζιά τους. Το '80 ο κύρ-Γιάννης ήλθε στην Τρικούπη, πά-λι στα «σύννορα». Καθρέπτες όμως δεν ζητούν πολλοί σήμερα. Ίσως μάθαμε τις φάτσες μας. Ίσως πάλι ντρεπόμαστε να τις βλέπουμε.

Ίδως ο δήμος που ζητά 20 λί-ρες σκούπιδο από τ' ακριτικά κι αππαράστα μαγαζιά. Όσα κι από τους ιδιοκτήτες μαγαζιών της Λήδρας και Μακαρίου.

Η πλειοψηφία των εργαζομένων στην Τρικούπη πλην εξαιρέσεων, απλώς «κολυμπά», επιβιώνει. Αρκετοί «πνίγονται», αποβιώνουν, και οι εξαιρέσεις «ζουν καλώς».

Βασικά προβλήματα τους η έλλειψη χώρων στάθμευσης, κυβερνητικού ή δημοτικού προγραμματισμού του εμπορίου της περιοχής και... η σκόνη που σαρ-ρίζεται «μετά εσπής».

Αν ευαισθητοποιηθούν μ' αυτή την παρουσίαση κάποιες υπεύθυνες χορδές, ας στείλουν ναυαγισώστες πριν «πνιγεί» όλη η Τρικούπη.

Εδώ αναγκαστικά τελειώνει το ρεπορτάζ για την Τρικούπη.

DEN ZEKNU  
TOI TA PISAK  
OTI DEN BATOUM  
POTE...



Η εντειχισμένη πόλη, εδώ και μια εικοσαετία σχεδόν, ακολουθεί μια σταδιακή πορεία μαρσαίου. Η δημιουργία του πολιτιστικού κέντρου στην Πύλη Αμμοχώστου και πιο πρόσφατα της Λαϊκής Γειτονιάς, αναζωογόνησε το ευδαφές για την Παλιά Λευκωσία, δείχνοντας ότι η πορεία του μαρσαίου μπορεί να αντιστραφεί.

Τα πρώτα αυτά πολύ θετικά βήματα δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή ενός συνολικού προγράμματος αξιοποίησης και ανάπτυξης της Παλιάς Λευκωσίας.

Οι κυριότεροι στόχοι του προγράμματος αυτού θα πρέπει να είναι:

α. Ενδυνάμωση του μόνιμου πληθυσμού με εμφύσηση νέου δυναμικού πληθυσμού, καθώς και προσέλκυση νέου εργαζόμενου πληθυσμού.

β. Αναβίωση και ενδυνάμωση παραδοσιακών οικονομικών λειτουργιών και δραστηριοτήτων, κυρίως του εμπορίου, που να μην έρχονται σε σύγκρουση με τις άλλες και κυρίως την οικιστική.

γ. Η μετατροπή της Παλιάς Λευκωσίας σε δυνατό πόλο τουριστικής έλξης.

δ. Η ανατηρή προαπαιτούμενων των χαρακτηριστικών αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών ιδιομορφιών (ήδη η αναθεώρηση των πολεοδομικών ζωνών της εντός των τειχών πόλης, αποτελεί πολύ θετικό βήμα).

ε. Να αξιοποιηθούν οι ιδιαίτερες εκείνες περιοχές της παλιάς πόλης που αποτελούν με τον ένα ή άλλο τρόπο πόλους έλξης γενικού και ειδικού ενδιαφέροντος και να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής. Οι περιοχές αυτές θα πρέπει να καλύπτουν το μεγαλύτερο δυνατό τμήμα της ελεύθερης εντοιχισμένης πόλης.

Οι κυριότερες εισηγήσεις για την επιτευξη των πιο πάνω στόχων είναι οι ακόλουθες:

Δημιουργία ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης στην Παλιά πόλη: Αυτό εξυπακούει, εκτός από την βελτίωση των συνθηκών κατοικίας (συντήρηση κτιρίων, χώροι υγιεινής), την κατάλληλη ρύθμιση των λειτουργικών εκείνων που επιδρούν αρνητικά στην ποιότητα των συνθηκών διαβίωσης όπως η κυκλοφορία και στάθμευση οχημάτων, οι οχληρές βιοτεχνίες, η αποθήκευση και η υποπαροχή/έλλειψη υπηρεσιών και διευκολύνσεων. Εξυπακούεται ότι οι δραστηριότητες εκείνες που υποβιβάζουν την ποιότητα των συνθηκών διαβίωσης, θα πρέπει να απομακρυνθούν έξω από τα τείχη.

Χρειάζεται ταυτόχρονα η δημιουργία νέων οικιστικών περιοχών στην παλιά Λευκωσία. Έχει ήδη εγκριθεί η απόφαση για ίδρυση νέας οικιστικής περιοχής

στον Ταχ-Ελ-Καλέ. Ο Οργανισμός Αναπτύξεως Γης, σε συνεργασία με το Τμήμα Πολεοδομίας θα πρέπει να μελετήσουν την δυνατότητα δημιουργίας και άλλων τέτοιων νέων οικιστικών περιοχών, όχι μόνο για πρόσφυγες.

Σαν κύριες οικιστικές περιοχές θα πρέπει να προστατευθούν και ενδυναμωθούν οι περιοχές Χρυσολιωτίσας, Αγ. Κασσιανού, Ταχ-Ελ-Καλέ, Αγ. Αντωνίου, η περιοχή κοντά στο σχολείο Φανερωμένης και διάφορα τμήματα μεταξύ Πύλης Πάφου και οδού Λήδρας.

Δημιουργία νέων ευκαιριών /πόλων απασχόλησης για την προσέλκυση νέου εργατικού δυναμικού στην περιοχή.

α. Εμπόριο: Η Παλιά Λευκωσία μπορεί να ξαναγίνει ένα σφριγηλό εμπορικό κέντρο. Για τον σκοπό αυτό προτείνεται η δημιουργία δρόμων/περιοχών σε θύλακες εξειδικευμένου εμπορίου, χειροτεχνίας και βιοτεχνίας όπως γ.π. παλαιοπωλεία, τσαγκάρηδες, χρυσόχοι, βιβλιοπώλες, ρολογάδες, κορνιζοποιόκ.λ.π. Οι εξειδικευμένες αυτές περιοχές, θα πρέπει να αποτελούν μια αλυσίδα συνεχόμενης προίχης, σε μέρη των πιο αξιόλογων περιοχών.

Τέτοιες εμπορικές περιοχές είναι αυτές των οδών Λήδρας - Ουσαγόρου - Ρηγαίνης, περιοχής Φανερωμένης (Λεύκωνος-Αιχούλου), Λαϊκής Γειτονιάς, Τρικούπη-Αρεως και Αγ. Αντωνίου. Το Παλιό εγκαταλειμμένο δίπλα από την Δημοτική Αγορά μπορεί να αξιοποιηθεί σε κτίριο με καταστήματα έντονου τοπικού χαρακτήρα. Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να αξιοποιηθούν και άλλα κατάλληλα επιλεγμένα κτίρια.

Χρειάζεται επίσης να ενθαρρυνθεί η δημιουργία ταβερνών, εστιατορίων, μπυραριών, καφετειών, ζαχαροποιείων, διασκορπισμένα κατά ομάδες σε όλες τις περιοχές συμπεριλαμβανομένων και των οικιστικών. Η δημιουργία των υπηρεσιών αυτών εκτός του ότι θα μπορεί να εξυπηρετεί τους ίδιους τους κατοίκους της περιοχής, δημιουργεί και συνθήκες για προσέλκυση Λευκωσία.

β. Γ ρ α φ ε ί α - Δ ι ο ι κ η σ η - Υ π η ρ ε σ ι ε ς: Χρειάζεται οπωσδήποτε η ουσιαστική συμμετοχή του Δημότη στην παλιά πόλη σε παλιά διατηρητέα κτίρια. Το μέγεθος των υπηρεσιών αυτών δεν θα πρέπει να είναι πολύ μεγάλο.

Σαν τέτοιες υπηρεσίες: Ταχυδρομείο, Ληξιαρχείο, υποκαταστήματα Τραπεζών, κλιμάκια υπουργείων κ.λ.π.

Η εγκατάσταση των υπηρεσιών αυτών μέσα στην παλιά πόλη, εκτός του ότι θα ανυψώσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων, θα δημιουργήσει επιπρόσθετη κίνηση εργαζομένων αλλά και κοινού γενικότερα.

Με την εγκατάσταση κλιμακίων δημοσίων υπηρεσιών μέσα στην παλιά

Λευκωσία, δημιουργούνται προϋποθέσεις για την προσέλκυση ιδιωτικών γραφείων στην όλη περιοχή.

Εκτός από τους χώρους όπου ήδη υπάρχουν γραφεία (κατά κανόνα μέσα στις κυριότερες εμπορικές περιοχές) η περιφέρεια των τειχών (Κων/νου Παλαιολόγου-Νικηφόρου Φωκά) προσφέρεται πολύ καλά για τέτοιου είδους αξιοποίηση.

γ. Εκπαίδευση: Η παρουσία του μαθητόκοσμου ιδιαίτερη ζωντάνια και σφρίγος. Γι' αυτό και θα πρέπει να ενδυναμωθεί η παρουσία του μαθητόκοσμου με κάθε τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, χρειάζεται:

Δημιουργία νηπιαγωγείων

— Δημιουργία δημοτικού σχολείου στην περιοχή Χρυσολιωτίσας - Αγ. Κασσιανού (με τη δημιουργία της νέας οικιστικής περιοχής στον Ταχ-Ελ-Καλέ οι ανάγκες θα αυξηθούν).

— Ενθάρρυνση για εγκατάσταση ιδιωτικών σχολών Μέσης Παιδείας.

— Ενθάρρυνση για εγκατάσταση άλλων ιδιωτικών και δημόσιων επαγγελματικών/επιμορφωτικών σχολών.

— Ίδρυση μαθητικού και φοιτητικού κοιτών/εστίας.

— Η περιήγηση της παλιάς Λευκωσίας να συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα εκπαιδευτικών εκδρομών για δημοτικά και γυμνάσια.

Εκτός από τη συνεχή παρουσία νεολαίας στην Παλιά Λευκωσία, η ενδυνάμωση του ρόλου της εκπαίδευσης αναμένεται να ενισχύσει και την πολιτιστική σημασία της περιοχής.

Προσέλκυση τουριστών στην Παλιά Λευκωσία

α. Δημιουργία τουριστικών ξενώνων καθώς και ξενοδοχείων ενός και δύο αστερών μέσα στην Παλιά Λευκωσία: Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί κυρίως με τη χρησιμοποίηση παλιών διατηρητέων οικοδομών όπως και στην Ευρώπη. Θα πρέπει να δηλαδή να προβληθεί η Παλιά Λευκωσία όχι μόνο σαν αξιόλογος χώρος για επίσκεψη από τους τουρίστες αλλά και σαν χώρος διανομής. Τα οφέλη που θα προκύψουν, ιδιαίτερα για το εμπόριο, είναι εμφανή. Θα πρέπει για τον σκοπό αυτό να ενθαρρυνθούν οι ξενοδόχοι με την παροχή κατάλληλων κινήτρων ώστε να επενδύσουν και αξιοποιήσουν τις προοπτικές στον τομέα αυτό.

β. Δημιουργία πόλων πολιτιστικής έλξης: Μπορούν να εγκατασταθούν μέσα σε παλιές διατηρητέες οικοδομές διάφορα μουσεία και εκθέσεις που θα μπορούν να αποτελούν πόλους έλξης όχι μόνο περιηγητών αλλά και του ευρύτερου κοινού.

— Δημοτική ή Κρατική Πινακοθήκη

— Μουσείο Ιστορίας Πόλεων

— Μουσείο Κυπριακής Ιστορίας

— Δημοτική Βιβλιοθήκη. Το κτίριο που στεγάζεται η νυν βιβλιοθήκη του Υπ.

Το Νιόβρη του '84 εκδόθηκε μια σύντομη περίληψη της μελέτης που έκανε το ΚΕΜΑ (Κέντρο Ερευνών Μέσης Ανατολής) για λογαριασμό της

δημοτικής επιτροπής Λευκωσίας. Δημοσιεύουμε εδώ, ορισμένες παραγράφους που αφορούν την εντειχισμένη Λευκωσία. Αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής διότι

Παιδείας και τώες Δημοτική Βιβλιοθήκη, πρέπει να αξιοποιηθεί έτσι ώστε να αποτελέσει ζωντανό κομμάτι της πολιτιστικής ζωής της πόλης. Θα μπορούσε να φιλοξενεί μια μόνιμη φιλοτελική έκθεση, πράγμα που θα προσελκύσει μεταξύ άλλων πολλούς ξένους.

— Θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η εγκατάσταση, σε παλιές διατηρητέες οικοδομές, μουσείων, πολιτιστικών συλλόγων, κινηματογραφικών λουσών κ.λ.π.

γ. Δημιουργία μικρού τύπου Καζίνο

Υπάρχει η δυνατότητα για ίδρυση μικρού καζίνο χωρίς θέαμα στην παλιά Λευκωσία. Τέτοιου είδους καζίνα στο εξωτερικό βρίσκονται στο κέντρο της πόλης κατά προτίμηση σε παλιά, παραδοσιακά κτίρια και εξυπηρετούν κατά κύριο λόγο επιχειρηματίες και άλλους επαγγελματίες επισκέπτες.

Η λειτουργία ενός τέτοιου καζίνο σε κατάλληλα επιλεγμένη τοποθεσία της Παλιάς Λευκωσίας, θα αποτελούσε μοχλό αναζωογόνησης και ανάπτυξης της περιοχής γύρω από το καζίνο.

Η ισορροπημένη ρύθμιση της κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων: Θα πρέπει η διακίνηση πεζών και οχημάτων να γίνεται μέσα σε δύο διαφορετικά αλλά αλληλοσυμπληρωμένα πλέγματα (οχήματα-πεζοί).

Πιο συγκεκριμένα, για την καλύτερη κυκλοφορία θα πρέπει να δημιουργηθούν οι συνθήκες εύκολης εισόδου και εξόδου οχημάτων στην εντειχισμένη Λευκωσία, και ενός οδικού δικτύου που να καθορίζει την ιεράρχηση των δρόμων επιτρέποντας τη διακίνηση από Ανατολικά προς Δυτικά και αντίστροφα, και να παρέχει επαρκείς διευκολύνσεις στάθμευσης.

Βασικός παράγοντας θεωρείται η εισαγωγή του θεσμού των μίνι-λεωφορείων που να καλύπτει ολόκληρη την περιοχή του εμπορικού κέντρου εντός και εκτός των τειχών για διόχτευση επιβατών, τουριστών και πελατών γενικότερα.

Παράλληλα, το ίδιο σημαντική θεωρείται η δημιουργία πλέγματος πεζοδρομίων που να καλύπτει ολόκληρη την Παλιά Λευκωσία για τη σύνδεση όλων των περιοχών γενικού και ειδικού ενδιαφέροντος της εντειχισμένης πόλης. Ο κατάλληλος εξωραϊσμός των πεζοδρομίων με λωρίδες πρασίνου, γλάστρες, παγκάκια, μικρά συντριβάνια, φανάρια και φανοστάτες σε παλιά μοτίβα θεωρείται αναγκαίο για τη δημιουργία ευχάριστου περιβάλλοντος πεζής διακίνησης μέσα στην Παλιά Λευκωσία για ντόπιους και ξένους.

Πρόγραμμα πεζής περιήγησης: Θα πρέπει η Παλιά Λευκωσία να συμπεριληφθεί σε πρόγραμμα πεζής περιήγησης και ξενάγησης από τα τείχη και τους προμαχώνες, στα διάφορα σημεία περιοχής ενδιαφέροντος, μέχρι και την Πράσινη

Γραμμή. Οι πεζοδρομοί, τα υφιστάμενα μουσεία (Αγώνος, Λαϊκής Τέχνης, Βυζαντινός) καθώς και τα άλλα προτεινόμενα μουσεία, μαζί με τις άλλες περιοχές αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος που θα αναπαλαιωθούν και συντηρηθούν, θα καθιστούν την περιήγηση αξιολογική και ενδιαφέρουσα.

Δημιουργία πρασίνου και ανοιχτών χώρων. Για τον σκοπό αυτό προτείνεται: — Αξιοποίηση της τάφρου σ' ένα συνεχή οργανωμένο χώρο πρασίνου με κίσκια, καφετερία, παιδότοπους και κατάλληλα οργανωμένους χώρους για υπαίθριες εκδηλώσεις (μουσική, χορός, τραγούδι, εκθέσεις, φεστιβάλ).

— Δημιουργία πλατείας-πάρκου στον χώρο που σήμερα χρησιμοποιείται σαν χώρος στάθμευσης λεωφορείων στην περιοχή Εμερκέ.

— Δημιουργία και άλλων μικρότερων πάρκων και παιδότοπων όπου υπάρχουν οι κατάλληλοι κενοί χώροι.

— Φύτευση σε κατάλληλους χώρους χαρακτηριστικών δέντρων (π.χ. φοινικίες).

— Κατάλληλη διαμόρφωση της πλατείας Παλιού Δημαρχείου.

— Για την ενθάρρυνση της δημιουργίας πράσινου μικρόκοσμου μπορούν να προκηρυχθούν διαγωνισμοί από τον Δήμο για την «Πιο Πράσινη Γειτονιά» ή συνοικία.

Κίνητρα για την ανάπτυξη της Παλιάς Λευκωσίας

Η ανάπτυξη της πλάις Λευκωσίας είναι ένα τεράστιο έργο το οποίο είναι αδύνατο να προγραμματισθεί χωρίς την ενεργό συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων πλευρών και συγκεκριμένα του Δημαρχείου, του Κράτους, των κατοίκων της περιοχής και του ιδιωτικού κεφαλαίου.

Κατά την γνώμη μας, εκτός από τυχόν χρηματοδότηση που μπορεί να εξασφαλισθεί για μεγάλα έργα ή για ειδικά έργα όπως παραδείγματος χάρι αναστύλωση κτιρίων που μπορούν να μετατραπούν σε μουσεία από ειδικούς οργανισμούς ή το κράτος, το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για την ανάπτυξη της παλιάς πόλης θα πρέπει να πέσει στον ιδιωτικό τομέα.

Μέσα στις συνθήκες που επικρατούν σήμερα όμως είναι πρακτικά αδύνατο να περιμένει ένας σοβαρός επενδυτής. Το πρόβλημα πρέπει να αντιμετωπισθεί οφαιρικά και να υπάρξει ένας συνδυασμός μέτρων για την αντιμετώπιση όλων των σχετικών προβλημάτων. Τα μέτρα αυτά μπορούν να περιλαμβάνουν τα εξής:

(α) Ενοικιοστάσιο

Το επίπεδο των ενοικίων στην Παλιά Λευκωσία δεν έχει πλέον καμιά σχέση με την πραγματικότητα εφ' όσον η πλειοψηφία των ενοικιαστών πληρώνουν

δίνουν αρκετά καθαρά μια μέθοδο προσέγγισης του ζητήματος της αναζωογόνησης της παλιάς Λευκωσίας.

ενοίκια τα οποία κυμαίνονται γύρω στις 10-20 λίρες. Είναι έκδηλο ότι καμιά ανάπτυξη δεν μπορεί να υπάρξει εφ' όσον οι ενοικιαστές εξακολουθούν να είναι προστατευμένοι με τέτοιου είδους ενοίκια.

Ταυτόχρονα όμως πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι μία πλήρης κατάργηση του ενοικιοστασίου χωρίς καμμία απολύτως προστασία ή έλεγχο μπορεί να οδηγήσει στο αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή σε τέτοιου είδους αύξηση ενοικίων που να διώξει τους κατοίκους και ενοικιαστές. Γι' αυτό το λόγο τείνουμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι θα πρέπει να υπάρξει κατάργηση του ενοικιοστασίου σε ορισμένες περιοχές της Παλιάς Λευκωσίας υπό τον όρο ότι, πρώτον, το ύψος των ενοικίων τα οποία θα καθοριστούν, θα υποκεινται σε έλεγχο από ειδική επιτροπή του Δήμου και, δεύτερον, ότι θα δοθεί ανάλογη προστασία και προτίμηση στους παρόντες ενοικιαστές. Τονίζουμε ότι τυχόν εφαρμογή του μέτρου αυτού θ' αφορά αποκλειστικά και μόνο την Παλιά Λευκωσία και όχι καμιά άλλη περιοχή.

(β) Φορολογικές διευκολύνσεις

Για να ενδιαφερθούν οι ιδιώτες να επενδύσουν στην Παλιά Λευκωσία θα πρέπει να υπάρξουν οι ανάλογες φορολογικές διευκολύνσεις. Αυτές θα μπορούσαν να συμπεριλαμβάνουν τα εξής:

1. Ειδική φορολογική μεταχείριση κεφαλαίων τα οποία επενδύονται στην Παλιά Λευκωσία. Πιστεύουμε ότι είναι δικαιολογημένο να υπάρξει ειδική μεταχείριση επενδύσεων στη Παλιά Λευκωσία όπως στη βιομηχανία δηλαδή να επιτρέπεται 100% απόσβεση από τον πρώτο χρόνο.

2. Να δοθεί προνομιακή φορολογική μεταχείριση στα εισοδήματα τα οποία θα προέρχονται από επενδύσεις στην Παλιά Λευκωσία.

3. Απαλλαγή επενδύσεων και περιουσιών στην Παλιά Λευκωσία από το φόρο κληρονομιάς.

(γ) Ειδικό ταμείο χρηματοδότησης

Για ιδιοκτήτες σπιτιών στην Παλιά Λευκωσία οι οποίοι δεν έχουν τα απαραίτητα οικονομικά μέσα θα πρέπει να εξευρεθεί τρόπος ώστε να αναπτύξουν τις περιουσίες τους και να μπορέσει η περιοχή να διατηρήσει τον χαρακτήρα της με τους ντόπιους κατοίκους χωρίς να υποχρεωθούν οι κάτοικοι της περιοχής να φύγουν. Γι' αυτό το λόγο πιστεύουμε ότι θα ήταν απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα ειδικό ταμείο χρηματοδότησης τέτοιων περιουσιών το οποίο να τύχει προνομιακής μεταχείρισης. Θα μπορούσε δηλαδή να χρησιμοποιηθούν γι' αυτό το σκοπό ποσά από το ταμείο της Κεντρικής Τράπεζας και να εξευρεθούν τρόποι ώστε το επιτόκιο να είναι χαμηλότερο του συνθηματικού.

# σκέψεις για τη παλιά λευκωσία απο κοκο ευσταθίου



Παλιά Λευκωσία ή το εντός των τειχών μέρος της Λευκωσίας. Ένα κομμάτι μιας πόλης, μιας πρωτεύουσας διαχασμένης που αναπνέει καθημερινά την δυσωδία της ολοκληρωτικής άλωσης.

Παλιά Λευκωσία φθίνουσα πόλη, που υπάρχει σύμβολο λαθών, καταστροφής, και εγκληματικής αμέλειας ποιο δρόμο ακολουθείς. Προς ποιά καινούργια κοινωνικά και πολιτικά αδιέξοδα σε τροχοδρομούν;

Τούτο το άρθρο ας μη εκληφθεί σαν μια επιστημονική μελέτη. Δεν έχει τέτοιες φιλοδοξίες. Ότι θέλουμε είναι να κρούσουμε τον κώδωνα του κινδύνου και να δώσουμε κάποιες γενικές απόψεις για μια σφαιρική αντί-

κρουση του θέματος «ΛΕΥΚΩΣΙΑ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ -ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ».

Το πιο χαρακτηριστικό πρόβλημα της παλιάς Λευκωσίας είναι ο βιασμός της. Πολιτικός, κοινωνικός και οικονομικός. Αντικείμενο ενός τέτοιου άρθρου δεν είναι ο πολιτικός βιασμός αλλά περιορίζεται στον κοινωνικό και οικονομικό βιασμό ετούτου του κομματιού της Λευκωσίας.

Η πράσινη διαχωριστική γραμμή λειτούργησε σαν ένα χειρουργικό νιστέρι που διαχώρισε τους πνεύμονες από το κοινό σώμα. Δυο ξεχωριστοί πνεύμονες, που λειτούργουν ξεχωριστά ο ένας από τον άλλο. Μια κατάστα-

ση που εξ' ανάγκης δημιουργεί δύσπνοια. Φυσιολογικά σήμερα μπορούμε να μιλούμε και να εκφέρουμε απόψεις μόνο γύρω από τον ένα πνεύμονα της δικής μας πλευράς, όσον και αν είναι αυτό τραγικό, όσον κι αν για την φυσιολογική ανάπτυξη χρειάζονται και οι δυο πνεύμονες.

Προς τα πού λοιπόν οδηγείται η Λευκωσία; «Ποιες είναι οι βουλές των θεών;»

Κατεδαφίζονται κτίρια που έχουν σημαντική ιστορική και αρχιτεκτονική αξία και εκεί που δεν γίνεται κατορθωτό πυρπολούνται από τους εμπόρους του κέρδους και τους «σημαιοφόρους της προστασίας της ιδιωτικής ιδιοκτησίας» και στη θέση τους

φυτρώνουν μεγαλόπρεπα κτίρια από μπετόν ή και εκκλησίες ακόμα (ωσάν να μην υπάρχουν αρκετές σ' αυτό τον τόπο). Παλιά αρχοντικά της παλιάς Λευκωσίας ανακαινίζονται για να μεταβληθούν σε εστιατόρια, ταβέρνες ή καταστήματα για σουβενίρς για τους τουρίστες που δειλά-δειλά μετά την διαμόρφωση της Πύλης Αμμοχώστου άρχισαν να ανακαλύπτουν αυτό το άγνωστο μα τόσο ενδιαφέρον κομμάτι της Λευκωσίας. Που και που, μετά από πολλές διαμαρτυρίες και διαβήματα τολμούν οι αρμόδιες αρχές να κηρύξουν το ένα ή το άλλο κτίριο σαν διατηρητέο.

Αυτή είναι η τραγική πραγματικότητα για την παλιά Λευκωσία. σ' αυτές τις λίγες γραμμές μπορεί να συνοψιστεί η επίσημη πολιτική (εάν υπάρχει) για την παλιά Λευκωσία.

Μια τέτοια προσπάθεια, ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν μπορεί να υλοποιηθεί από τα ξεχωριστά άτομα. Είναι υπόθεση του κράτους, σε συνεργασία φυσικά με την ανυπαρκτή τοπική αυτοδιοίκηση.

Είναι υπόθεση του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης η δημιουργία των βασικών έργων υποδομής που θα εξασφαλίζουν το βιώσιμο της πόλης. Όπως

επίσης είναι υπόθεση του κράτους ο αναπτυξιακός προγραμματισμός μιας πόλης προσαρμοσμένης στις ευρύτερες κοινωνικές απαιτήσεις. Όπως επίσης είναι καθήκον

του κράτους να χρηματοδοτήσει και να δανειοδοτήσει, με μακροπρόθεσμα, χαμηλότοκα δάνεια τους κατοίκους της παλιάς Λευκωσίας, που στη συντριπτική τους πλειοψηφία ανήκουν στα οικονομικά αδύνατα στρώματα, για να επιδιορθώσουν και να εκμοντερνίσουν τα ετοιμόρροπα σπίτια τους, για να τα κάνουν κατοικίσια.

Συνυφασμένο με τη διαβίωση είναι και το ζήτημα της δημιουργίας των αναγκαίων συνθηκών και θέσεων εργασίας στη παλιά Λευκωσία. Και εδώ ο ρόλος του κράτους είναι καθοριστικός για τη διαμόρφωση των κατάλληλων

υποστατικών που θα κάνουν υποφερτή την λειτουργία μικρών βιοτεχνιών που κατά προτίμηση θα πρέπει να συντηρούν τη παράδοση.

Αυτά που γράφουμε δεν είναι εξωπραγματικά, ούτε θα πρωτοπορήσουμε σε τίποτα. Μάλλον ερχόμαστε πολύ καθυστερημένοι να κάνουμε διαπιστώσεις, που θα πρεπε να τις κάναμε από παλιά, αν είχαμε λίγο σεβασμό στην πολιτιστική μας ταυτότητα. Λαοί που εγκαίρως έκαναν αυτές τις διαπιστώσεις και κινητοποιήθηκαν για τη σωτηρία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς ανέπτυξαν ταυτόχρονα και ένα οργανισμό με αντισώματα που αμύνεται ενάντια στη πολιτιστική δουλεία. Αυτά τα αντισώματα πρέπει να αναπτύξουμε αν θέλουμε να μην

αλωθούμε ολοκληρωτικά, αν θέλουμε να διατηρήσουμε την εθνική και πολιτιστική μας ταυτότητα.

Όμως μια τέτοια πολιτική δεν σώζει, ούτε αναπτύσσει την εντός των τειχών πόλη. Το πολύ-πολύ που θα επιτευχτεί με κάτι τέτοιο είναι η δημιουργία μιας Αθηναϊκής Πλάκας (πράγμα κι αυτό αμφίβολο) με τις ταβέρνες, τις μπουζές, τα σκυλάδικα, τα μπάρς και τις μπυραρίες, τα καταστήματα των σουβενίρς κ.τ.λ. Προς τέρψιν των τουριστών και των υπότιπών νεοπλουτών.

Μπορούμε να δεχτούμε αυτή την αναπτυξιακή επιλογή, αν μπορούμε να την χαρακτηρίσουμε έτσι, αν ρεαλιστική επιλογή; Ασφαλώς όχι. Χωρίς να αρνούμαστε ότι τα πιο πάνω αποτελούν

ένα συστατικό μέρος της ανάπτυξης της παλιάς Λευκωσίας δεν μπορούμε να δεχτούμε αυτή την μονόπλευρη ανάπτυξη.

Ανάπτυξη κατ' αρχήν δεν νοείται χωρίς την δημιουργία των αναγκαίων συνθηκών για την σφαιρική κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη της πόλης. Κι αυτό σημαίνει κατά κύριο λόγο την ανάπτυξη της πόλης. Κι αυτό σημαίνει κατά κύριο λόγο την ύπαρξη ανθρώπων οι οποίοι θα κατοικούν και θα εργάζονται σ' αυτό τον συγκεκριμένο χώρο. Μα αυτό με την σειρά του προϋποθέτει αν μη τι άλλο τη δημιουργία υποφερτών συνθηκών διαβίωσης (υπό την ευρύτερη τους έννοια) και εργασίας.

Η παλιά Λευκωσία φθίνει. Παλιά σπίτια, «χαλαμάντουρα» κατά το λαϊκότερο, των οποίων κρέμονται οι στέγες που τον χειμώνα αμφιβάλλεις αν βρίσκονται καλυμμένος στο σπίτι ή στο ύπαιθρο, χωρίς τις βασικές αναγκαίες εγκαταστάσεις υγιεινής. Σπίτια υγρά που δεν τα βλέπει ο ήλιος τα οποία χρεώνουν τους ενοίκους τους το λιγότερο με μια χρόνια βραγχίτιδα. Πόλη χωρίς τα αναγκαία σχολεία, τας παιδοκομικάς και βρεφοκομικούς οταθμούς, χωρίς τον εμπορικό πνεύμονα, χωρίς ανοικτούς χώρους για να παίξουν τα παιδιά, αυτά που λέμε τα μέλλον και η χρυσή ελπίδα, πόλη χωρίς... Πόλη των χιλιάδων ελλείψεων που την κάνουν «μη κατοικίσια», απωθητική για τους κατοίκους της. Πόλη που την εγκαταλείπουν οι κάτοικοι της, που αργοπεθαίνει, και στην οποία παραμένουν πιστές μόνο οι παλιότερες γενιές που είναι συναισθηματικά δεμένες με αυτή.

Ετούτο είναι λοιπόν το κύριο πρόβλημα. Χωρίς τον άνθρωπο δεν μπορούμε να μιλούμε για ανθρώπινη κοινωνία. Και χωρίς κατοίκους μια πόλη δεν μπορεί να είναι πόλη. Εδώ πρέπει να στραφεί το κύριο αίτημα και οι διεκδικήσεις. Στη δημιουργία ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης. Διατηρώντας το παραδοσιακό στοιχείο, το παλιό πρόσωπο της πόλης να δημιουργηθούν συνθήκες διαβίωσης που θα είναι συναπτεριζόμενες με τις κοινωνικές εξελίξεις και τις κοινωνικές απαιτήσεις.



Αναδημοσιεύεται από το περιοδικό Καιροί της Κύπρου της 1ης Μαΐου 1959. Δανειστήκαμε το περιοδικό από το προσωπικό αρχείο του κύριου Κατζίκου.



## νυχτερινή ζωή στη παλιά Λευκωσία

ΑΓΑΠΗΤΟΙ αναγνώσται των ΚΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ επιτρέψατέ μοι να σας συστηθώ: Λεάνδρος Πραξάνδρου, της Ελέγκως και του Τερπάνδρου, γεννηθείς εν τη Λευκωσία ολίγους μόνον ενιαυτούς

προτού οι Αγγλοι έλθουν εις Κύπρον και πάρα πολλούς ενιαυτούς προτού οι Κύπριοι εύρουν εαυτούς. Με μεγάλην χαράν και ευφροσύνην απεδέχθην την παράκλησιν του εντύπου τούτου όπως ακαταγράψω την κατά νύκτα ζωήν της παλαιάς Λευκωσί-



ας, της γνησίας Λευκωσίας ως θα ηδυνάμην να είπω, παρ' όλον ότι μοι απρέσκει το γλωσσικόν ιδίωμα το υιοθετηθέν παρ' υμίν. Εν περιπτώσει πάση τούτο ου του παρόντος. Όντως πολλά δύναται τις να είπη περί της κατά νύκτα ζωής της πρωτεύουσας. Πως όμως, τίνι τρόπω, θα ηδυνάτο τις να επιπρίκλειση εις μικρόν σημείωμα τας εκφάνσεις μιας ολοκληρού εποχής, εποχής φαιδράς και ευδαίμονος, όπου ούτε αυτοκίνητα οχήματα διέταρρασαν τους σώφρονες λογισμούς των ευτυχών Λευκωσιτών ούτε άλλη τις θορυβοποιητική μηχανή υπήρχεν;

Τότε φίλτατοι δεν είχομεν τηλεόρασιν, μη νομίσετε όμως ότι ανικανοποίητος έμενεν η όρασις. Και καφε-νεία είχομεν και καφωδεία και κέντρα υπαίθρια και χώρους κλειστούς, ένθα οι ταιλαίωροι του βίου παλαιστοί ηδύναντο να εκτείνουσιν το σώμα επί καρεκλών τριών και ενίοτε τεσσάρων και ν' αποδεικνύουν εις πάντα διερχόμενον εκείθεν τας βαθείας ρίζας των παραδόσεων αίτινες συνδέουσι την νήσον μας μετά της ανατολής.

ΑΛΛ' ας αφήσωμεν τας φλυαρίας — ότι πολλάς δύναται τις σήμερα να ακούσας επιχειρήσωμεν ένα περίπατον ανά την νυχτερινήν Λευκωσίαν, όπως θα την εύρισκον πάντες σήμερα αν

είχον την διάθεσιν και τον χρόνον να αποδυθώσιν εις περιπέτειαν ήης θα τους έφερεν τεσσαράκοντα και πλέον έτη οπίσω.

Εις το πόνημα τούτο δεν πρόκειται ν' ασχοληθώμεν με τα σοβαρά ιδρύματα της εποχής. Το έργον τούτο εις άλλους αφιέται, ως και του άρθρου τούτου ο συγγραφέυς εις την υμετέραν επείκειαν επαφίεται.

Κέντρα νυχτερινά φίλτατοι μου υπήρχον αρκετά εις την Λευκωσίαν. Τι να πρωτοενηθυμθώ και τι να πρωτοαναφέρω; Και κατά πρώτοις ο περίπατος των Λευκωσιωτών εγίνετο εις τον δρόμον όστις εκκινών από το σημείον ένθα σήμεραν κείται η του αγίου Αντωνίου αγορά (ήμαρτον αγίε μου) έφθανεν εις την περιοχήν ένθα σήμεραν κείται δύο των πλέον γνωστών εν Λευκωσία κτιρίων, το άσυλον των φρενοπαθών και η επίσημος κατοικία του ενίμου δημάρχου Λευκωσιωτών. Εκεί πλησίον της του αγίου Αντωνίου αγοράς έκκειτο κέντρον εξοχικόν όπου συνέρρεεν ο κόσμος διά να απολαύσας περί δυσμάς ηλίου τον καφέν του και να εφάπλωσας εις τας καρέκλας την αρίδα του. Εκεί έσπευδον επίσης αι δίδες της Λευκωσίας με τας μακράς φοδύτας των και τα πουδραρισμένα μάγουλα και τους κόστους και τας ουράς, κινούσαι τα σώματα χαριέντως κατά το βάδισμα και ριπτούσαι βλόμε-

ματα σεμνότητος προς κατευθύνσεις εις το τέρμα των οποίων παν άλλο πλην της σεμνότητος ηδράζετο. Ωσπύσας λαμπράς ημέρας και σπύσας λαμπρότερας νύκτας δεν εγνώρισεν η του αγίου Αντωνίου περιοχή εκείνη.

Έτερον κέντρον το οποίον έκκειτο εις το περικλέες του αγίου Αντωνίου πάλιν χάνιον ήτο το Ισρί Καζίνο (την σημασίαν της ονομασίας αγνώω καθότι της ητύχησας να εκμάθω την γαλλικήν). Εκεί εύχναζον πάρα πολλοί Λευκωσιτάται, Έλληνές τε και Τούρκοι. Και δεν θα απετέλει υπερβολήν αν ελέγομεν ότι εις τας τραπέζας του κέντρου τούτου όπου ετύρβαζε το άνθος της Λευκωσιατικής νεολαίας και γερούσιας εσφυρηλατήθη η ελληνοτουρκική φιλία, ήτις τωσόν πλουσίους καρπούς απέδωσεν αργότερον.

Και, λόγου γινόμενου περί χανίων, ας επισκεφθώμεν και έτερον, ένθα ελάμβανον χώραν και αγίνες παλαιστικοί. Είναι το χάνιον των Τροβαδούρων. Τούτο προϋπήρξε φυλακή επί τουρκοκρατίας και κατά τους μετέπειτα χρόνους. Εις τους αγώννας, οίτινες έκαμνάν ν' αναζητή το μεγαλείον της Ολυμπίας και των Δελφών, μετείχον Τούρκοι τε και Έλληνες, το δε πλήθος το οποίον συνέρρεεν εξέσπας εις ουρανομήκεις ζητωκραυγάς, οσάκις ο εις των συμπλεκόμενων κατέρωθων να καταφέρει εις του άλλου

το σώμα πλήγμα βαρύ και ηχηρόν. Πλην τούτων υπήρχον απειράριθμα μικρά ταβερνεία, εις τα οποία πλήθος εύχναζον άνδρες εργατικοί, οίτινες κερδίσαντες μερικούς παράδες καθ' όλην την ήμεραν εργαζόμενοι, εβιάζοντο να μετατρέψουν τούτους εις οίνον, όστις ευφραίνει καρδιάς και εξοργίζει συμβίας.

Ενίοτε αι παρέαι συνηνούτο και εσχημάτιζον μεγαλύτερας και εσπώνοντο τότε συμπόσια ομηρικά, όπου οι καλλίφωνοι νεανία και οι βραχνόφωνοι μεσήλικες ανέμπεπον ύμνους εις τον Διόνυσον και τας ωραίαις δίδας, αι οποίαι εις τους οφθαλμούς των εφάινοντο τη μαγική επιεμβάσει του οίνου απείρως ωραιότεροι της πραγματικότητος και απείρως πλειότερον συγκαβατικοί. Αι παρέαι αυτά εκκινούσαι περί το μεσονύκτιον διά να υπάγωσι εις τον οίκον ένθα ενέμενε η παντόφλα ή το τσόκαρον, απετέλουν τους περιφήμους κανταδόρους οίτινες εμελώδουν εν τω μέσω της νυκτός:

Δυσ φίλοι διαβαίνουσιν και πέρα τραβούν στον Ρήνον πηγαίνουν κρασάκι να πιουν.

Και το τραγούδι ετελείωνε με την σπαραξικάρδιον στροφήν:

Κρασάκι σας δίδω μα η κόρη η χλωμή στην μαύρην την κάσαν κοιμάται νεκρή.

Αλλ' ίδου εκ της γωνίας



πριβάλλει ο ζαπτιές και η οργίλη φωνή του από θυμόν και αγανάκτησιν πάλλει. Και οι φίλοι αντί του Ρήνου οδηγούνται εις την αστυνομίαν διότι παρηνόχλουν τους γειτόνους και αποκαλούν της τάξεως τα όργανα αμούσους και απόνους.

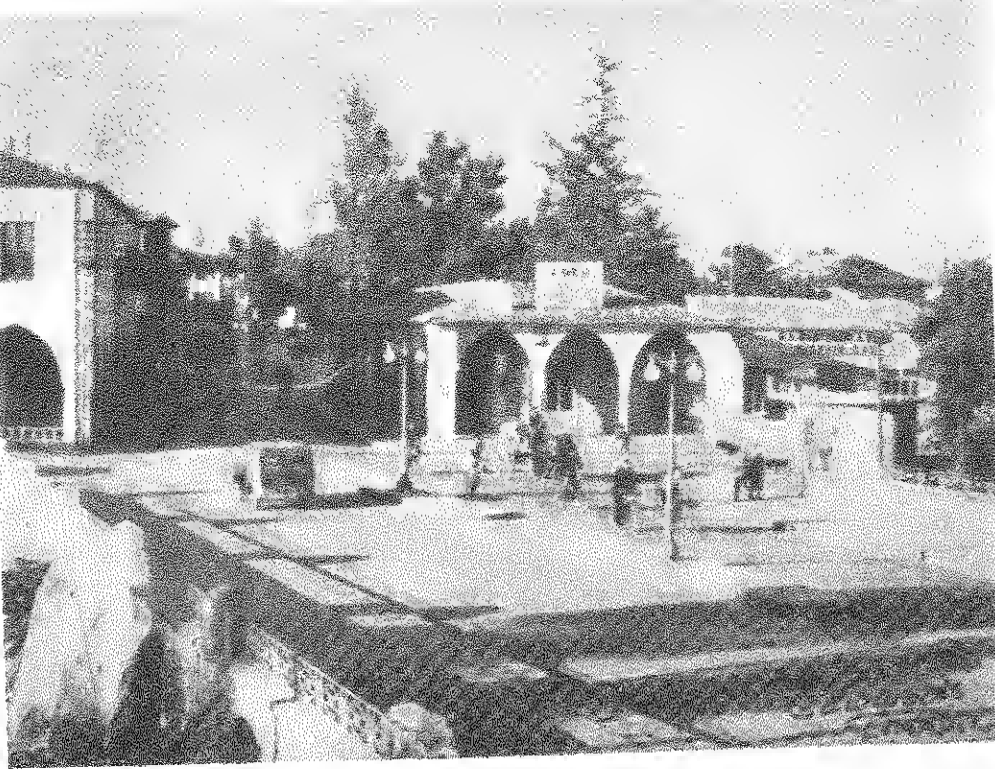
Πλην του κέντρου Χατζησάββα, του σωζομένου και σήμερα, υπήρχε τότε εκτός της Λευκωσίας των τειχών, το κέντρον Ακρόπολις, το οποίον έδρα το θέρος, ότε ευρύ ευρίσκει έδαφος και ο έρως. Εκεί ήρχοντο τραγουδίστριαι εκ της αλλοδαπής. Ιταλίδες, Ουγγρίδες, εν μια λέξει πάσης φύσεως ακρίδες, αίτινες ότε μεν έμελπον το φιλόμουσον κοινόν, ότε δε επειρίντο διά κινήσεων και σκέρτσων ποικίλων να καλύψωσιν την πτωχείαν των φωνητικών των χορδών, εν πάση περιπτώσει όμως ποτέ αχέδόν δεν θα παρετήρει τις απουσίαν των γλευζέδικων ορδών. Εις το κέντρον τούτο, εν μια των Σαββάτων συνήφθη μάχη εκ του συστάδην μεταξύ Κυρηνειακών και Κιτιακών, εκ παρεξηγήσεως. Και ενώ αι φωναί της αοιδού Καρολίνας εδόσαν την ατιμόσφαιραν, οι συμπλεκόμενοι προσεπάθουν να εξουδετερώσουν αλλήλους. Οποία τω όντι κατάπτυσται.

Αργότερον ιδρύθη το κέντρον «ανεμόμυλος» εις το οποίον εαύχναζαν αι Λευκωσάται εσπέραν και νύκτα.

Έτερον κέντρον ήτο εις την οδό Λήδρας και το κτίριον εις το οποίον εατεγάζετο ανήκεν εις την Παναγίας της Φανερωμένης την εκκλησίαν. Διευθυντής τούτου ήτο ο Ευθύβουλος Κωνσταντινίδης, ο επιλεγόμενος Λίβελλος και εκεί εσύχναζον εκπρόσωποι της κυπριακής αριστοκρατίας, οίτινες απολάμβανον τα τραγούδια ξένων καλλιτεχνιδών, αι οποίαι μετεκαλούντο εκ του εξωτερικού (πηγής παντός κακού).

Καφέ σαντάν υπήρχον εις τας κάτω ενορίας, εν δε τούτων εις το ακίνητον του Νίκου Λυμπουρή, ένθα έπαιζε το βιολί του το Παναούδιν, ο καλύτερος τότε εν τη νήσω βιολιστής, εκ των αοιδών προεβίχε η Μάυρομαρή. Παρόμοια κέντρα υπήρχον και εις τας τουρκικάς συνοικίας.

Ελεσμονήσαμεν ν' αναφερθώμεν εις τας παραστά-



αις του Φασουλή και του Καραγκιόζη, αι οποίαι προαιλκουν μικρούς και μεγάλους. Ιδιαίτεραν μάλιστα επιτυχίαν εσημείου το δράμα «Το ναυάγιον της Μαρίας» (πλοίον ήτο η Μαρία και ουχί καμιά κυρία) κατά την παράστασιν του οποίου τα κύματα εξέσπυν ωσεί πραγματικά και το ακάφος εκλυδωνίζετο ωσεί προεγγέλλον την εξέλιξιν των πολιτικών πραγμάτων.

Κινηματογράφοι εν Λευκωαία δεν υπήρχον άχρι του χίλια εννεακώσια δέκα τρία, ότε ο Νίκος Κυπριανού ιδρύσεν αίθουσαν εν Λάρνακι και εν τη πρωτεύουσά, την γνωστήν ως θέατρον Παπαδοπούλου. ενωρίτερον από καιρού θίασσι έδιδον παραστάσεις εις το θέατρον τούτο. Εις το θέατρον Παπαδοπούλου εδίδοντο παραστάσεις από των τελών του περασμένου αιώνος, του κόσμου συρρέοντος και ενθουσιώντος. Φυσικά εις τας παραστάσεις κατά πρώτοις μετείχον μόνοι άνδρες. Βραδύτερον το Παγκύπριον Γυμνάσιον καινοτομούν, επί γυμναστικής Βολονάκι, παρουσίασε μαθητριάς επί σκηνης εις την παράστασιν της Αντιγόνης και της Ηλέκτρας, χωρίς όμως ευτυχώς - τούτο να ηλεκτρίση το κοινόν (ανάγνωθι κενόν). Εν τοις λαβούσι μέρους εις τας παραστάσεις εκείνας, ώντινων τα χορδικά μελο-

ποίησεν ο Αρτεμίδης κατελέγετο και ο μετέπεπα μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς.

Δεν θα ηδύνατο δε το παρόν ημείωμα να θεωρηθή πλήρες εάν παρελείπομεν να κάμωμεν μνείαν δύο άλλων μορφών της παλαιάς Λευκωσίας του Γεωργίου Μαυροφίλιππου, ον και υμείς ηνυχίσαστε ν' ακουάητε άδοντα από των κεραίων του ραδιοφωνικού ιδρύματος Κύπρου και του Γιαννουδικού, του περιφήμου βιολιατού, τον οποίον εγνώριζεν η Κύπρος ολόκληρος. Αμφότεροι κατέκτησαν τότε τας καρδίας των Λευκωσιτών, οι οποίοι επέβαιναν κυριολεκτικά διά να τους ακούσουν οργανοπαίζοντας ή άδοντας, απaráλλακτα όπως οι σύγχρονοι Αθηναίοι αποθνήσκουν διά ρετσίναν.

Ταύτα λοιπόν περί της κατά νύκτα ζωής της παλαιάς Λευκωσίας. Και, καθ' ην στιγμήν γράφω το παρόν πόνημα, και οι οφθαλμοί μου δακρύζουν εις την ενθύμησιν ημερών παλαιών και φαιδρών και αλοσμονήτων, ότε η καρδιά ήνοιγεν ως ρόδον εις τας πρώτας του Μαΐου πνοάς και η διάθεσις, πηγαία και γνησία, εξεδηλούτο εις τας κιθάρας τας χορδάς και του μανδολίνου τας τρίλλας ανατρέχω εις το παρελθόν και εις τα ώτια μου ηχεί γνωστόν τραγούδι:

**Δεν ήσαν ντυμένες, ούτε στολισμένες με χρυσά κ' ατίμητα φλουριά μα είχαν κάτι μάτια πούκαναν κοιμάτια και την πιο μαρμαρίνη καρδιά.**

Και περιέγραφον τα τραγούδια εκείνα δράματα και έρωτας και απογοητεύσεις νέων κυπτόντων την κεφαλήν ανίσχυρον προ της αδίκου συμπεριφοράς του αθλίου της Αφροδίτης τέκνου.

**Ένας νέος μια μέρα περνούσε γειτονιά πτωχικήν μακρυνή. Στο κατώφλι καθόταν εκείνη μια πεντάμορφη μελαχροινή. Ευθύς τρέλλα του ήλθε να κάνει και σε λίγο καπρό της μνηνά:**

**— Θα σε πάρω εγώ με στεφάνι σύντροφό μου για παντοτινά για τα μάτια σου τα γαλανά. Την επήρε και πήγαν στα ξένα της εγύρισε όλη τη γη μα αυτή δεν ηγάπα κανένα και του έφυγεν μίαν αυγήν. Τότε ο νιος που είχε κτίσει παλάτια στη γωνιά μιας πτωχής γειτονιάς τραγουδούσε τα ωραία της μάτια αν τα χάσει θα γίνη φονηάς κι έκλαιγεν ο ντουινιάς.**

Πράγματι κλαίει και σήμερα ακόμη ο ντουινιάς. Κλαίει και οδύρεται διότι «παρήλθον οι χρόνοι εκείνοι: όλους τους αναριθμητους των ερώτων φαιδρά εποχή» Παρήλθον πλέον ανεπιστρέψιμοι - οίμοι - ουκ απανέχονται.

Διαβάσαμε με πολύ ενδιαφέρον το ξεκίνημα της έκδοσης του περιοδικού «Εντός των τειχών». Αξιέται, αξιόλογη προσπάθεια.

Εχτός που τούτο θα συντείνει πατεύω στο να παρουσιαστούν τα τωρινά προβλήματα των ανθρώπων που ζουν σε τούτο το στενό τεμαχισμένο περιβάλλο της εντός των τειχών πόλης, με τη τονισμένη παρουσίαση των πιθανόν να προσεχτούν και να τύχουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μιας λύσης. Ταυτόχρονα θα δοθεί κι ευκαιρία στον άνθρωπο της νέας γενιάς να γνωρίσει τη Λευκωσία, τη «Χώρα» όπως τη ξέρουμε εμείς της πιο παλιάς γενιάς. Και σε μας που τη ζήσαμε, που τη χαρήκαμε μαζί με τα ξέγνοιαστα μαθητικά μας χρόνια πόσα και πόσα τ' ανακάτεμα της μνήμης δε θα μας φέρει στην επιφάνεια.

Τη παλιά πόλη με τα στενά σοκάκια; με τα κολλημένα μεταξύ τους σπιτάκια; με τις γυναίκες καθισμένες τ' απογεύματα στο φρεσκοραντισμένο κατώφλι της ζωθυρας να δοσλεύουν μα και να συζητούν, να κουτσομπολεύουν με τις γειτόνισσες ή τους διαβάτες, τα εκάστοτε περιστατικά, γεγονότα της γειτονιάς; τη παλιά πόλη, με το γραφικό «παζάρι», με τους μικροβιοτέχνες μικρομαγαζάτορες της εποχής; τους κομοδρόμους, τενεκετζήδες, τους χρυσοχούς, τους ραφτάδες, τους ψιλικατζήδες κι άλλους τους αναριθμητους της εποχής βιοτέχνες, καθισμένους κι' αυτούς μετά το κάματο της μέρας έξω που το μαγαζί τους τα λιοβουντήματα ν' απολαμβάνουν το καφέ τους καπνίζοντας τον αρκίλε

29



## ζωντάνεμα της μνήμης

θεόδωρος καταλιακος

σαν παίζουν το τάβλι τους με τους γείτονες, πρι ξεκινήσουν νωρίς το σούρουπο για το σπιτικό τους. Κι η μνήμη θα μας φέρει πίσω στη περίοδο του μεσοπολέμου κι ειδικά στη περίοδο της κρίσης του 30-40. Στους γορολόγους που για ένα κομμάτι ψωμί γυρνάμε τα σοκάκια με πρόχειρα τροχοφόρα ή με τα πόδια η και καβάλα στα γαϊδούρια τους να διαλαλούν τη πραγματία τους προσπαθώντας να κρατηθούν στη ζωή.

Πράγματι σιγά-σιγά η «μνήμη εξασθενεί λίγοι θυμούνται τα παλιά ώσπου να τα σαρώσει η τραγωδία κι ο δικός μας εφησυχασμός». Η μνήμη εξασθένησε σε τούτο πιθανό να φταίει η τελευταία τραγωδία: τα προβλήματα της σύγχρονης ζωής πιθανό κι ο χρόνος πούναι....

Μα σαν αφήσουμε τη μνήμη να ζωντανέψει πίσω στη περίοδο 1935-1945 νοερά θα δει τη εικόνα της οδού Ερμού που ήταν της «Χώρας» ή «Καρκιάς». Η Ερμού ήταν ο άξονας του εμπορίου, ήταν η σπονδυλική στήλη του «παζαρκιού». Όλων των ειδών τα μαγαζιά από τη Πύλη Πάφου ίσα με τον παλιό Ολυμπικό του Τακτακαλά τ' άβρησκες εκεί. Εμπόρους δερμάτων με τη ιδιαίτερη μερωδιά, ξυλεμπόρους, κομοδρόμους, χαλκομασιήδες

με το ιδιόρρυθμο κροτάλισμα των σφυριών τους, παπλωματάδες μα και εμπόρους ρουχικών και υτόπιων υφαντών, ψιλικατζήδες και γυαλοπούληδες και μια και η τροχαία δεν ήταν προβληματική βλέπουμε καθισμένες στη άκρη του δρόμου, ανάμεσα στις σταθμευμένες άμαξες που περιμεναν αγωγιάτες γυναίκες να πουλάν τις αλατιές και τις κουρούκλες τους. Και προχωρώντας προς το παλαιό παντοπωλείον, μετά από τα γυαλοπωλεία και οινοπωλεία των Αδελφών Φιλίππου, ένας κάθετος δρόμος που ξεκινά από το χάνι της Αγίας Σοφίας, η γνωστή οδός Χρυσοχών έρχεται να μας συναντήσει εκεί.

Τη οδό Χρυσοχών με τη γραφικότητα της, τη γεμάτη ζωή μα και λάμψη από ασήμι και χρυσάφι θα πρέπει να δοκιμάσουμε να μας τη περιγράψει η θύμησις μας σ' άλλο σημείωμά μας. Ας περιοριστούμε στη οδό Ερμού που γιόμιζε τη μέρα, ιδιαίτερα ης Παρασκευές, από κόσμο.

Η Παρασκευή ήτανε ίσα με το τέλος του πολέμου (1945) αν καλά θυμάται η μέρα του «παζαρκιού». Η μέρα που οι αγρότες απ' όλα τα χωριά κατέβαιναν στη «Χώρα» να πουλήσουν τα ζωντανά τους στο «Γαβουροπούλειο» ή τα

«γεννήματα» τους στους εμπόρους, κι' οι χωριάτισσες στο «γυναικοπάζαρο» για να αγοράσουν τ' απαραίτητα χρειαζόμενα του λιτού τους νοικοκυριού. Φυσικά το κάθε «παζάρι» είχε και το δικό του τρόπο, το δικό του χαρακτήρα. Παρ' όλο τούτο η Ερμού ήταν το κέντρο, από παντού εκεί καταλήγουν μετά τις εμπορικές τους συναλλαγές. Γιατί εκεί και στα διπλανά δρομάκια ήταν μαζεμένοι όλοι οι λογής λογής εμπόροι, που περίμεναν να πουλήσουν τη «πραμάτεια» τους. Και φωνάζουν και διαλαλούν τα είδη τους με κάθε μέσο, με κάθε τρόπο, μ' ότι μπορούν να σκεφτούν για να τραβήσουν τη προσοχή του διαβάτη και προπάντος του χωρικού. Και οι φωνές μπερδεύονται φωνάζει ο «γυαλοπούλης» και προσπαθεί να πείσει το κόσμο για τα ωραία του ποτήρια και διαλαλεί ο περαστικός κουλουράς τα «συμπαλένα του κουλούριου», κι ο γυρολόγος ζαχαροπλάστης το ωραίο του «εσιάμαλη» ή τα «πουρέκια» της αναρής, κι ο Τούρκος που πουλά τη λεμονάδα ή το νόστιμο του σιρόνι μέσα από το γραφικό του χάλκινο δοχείο κρεμασμένο πίσω του. Σε διαλεγμένους τόπους είναι σταθμευμένο το αμαξάκι που πουλάει δροσερό «μοχαλετί» αρωματισμένο με ανθόνερο και ένα ποτήρι νερό. Σμίγουν οι φωνές και δημιουργούν ένα σύνολο, ένα μίγμα από φωνές, κ' κρουνά, που πολύ ήμοιαζε με μουσική ζώνω.

Όλη τούτη η κίνηση, η ζωντάνια οργαζότανε και χανόταν σιγά-σιγά αργά τ' απόγευμα με τον ερχομό της νύχτας.



«Πάνω στην πάνω γετονιάν  
έσκει τρεις αδελφάες  
την μίαν λαλούν την Αδωρού  
την άλλη Αδωρούσαν  
την τρίτη την καλλώτερην  
λαλούν την Ροδαφνούσαν.  
Ροδόστερμαν η Αδωρού  
γλυκόν η Αδωρούσα  
μα το φιλίν του βασιλιά  
εγ για την Ροδαφνούσαν...

Αροδαφνούσα! Τραγούδι της Κύπρου, της ομορφιάς, του έρωτα. Τραγούδια ενός λαού που παρ' όλα τα δεινά, κουβαλά από τη φύτρα του, την αγάπη για το ωραίο, την αγάπη για ζωή. Και το τελεφταίο του κύτταρο είναι αυχρονισμένο μ' αυτή την ακατάσχετη ομορφιά του τοπίου και της αισθησιακής βλάστησης. Αροδαφνούσα! Ποίημα ερωτικό, επικό. Εδώ ο λαός υμνεί την ομορφιά και τον πόνο. Ίσως τα δημοτικά μας τραγούδια, είναι από τις μοναδικές εκείνες περιπτώσεις όπου ο έρωτας κι ο θάνατος συνυπάρχουν, αα συνέχεια, αα κύκλος ζωής. Με την Αροδαφνούσα, ο λαός προσωποποιεί την ομορφιά και τον πόνο και την ανάγκη στη σφαίρα του ονειρικού πάθους. Αροδαφνούσα, γυναίκα Κύπρια, νέα ερωτική, στο βαθμό που κι ο ίδιος ο βασιλιάς την ερωτεύεται.

Είναι μια εποχή που την Κύπρο κατέχουν οι Φράγκοι, Λουζινιανοί βασιλιάδες. Μια

διαφεντεμένοι από τον αγιώτατον πάπαν να έχουν το κέρδος οι πτωχοί οι Κυπριώτες, διατί είναι απλικεμένοι απάνω εις μίαν πέτραν εις την θάλασσαν, και από την μίαν μερίαν είναι οι εχθροί του θεού οι Σαρακηνοί και από την άλλην οι Τούρκοι. Και διατί είναι κοντά η Συργία εις την Αρμόχωστον επέμπαν τα καράβια τους και εκουβαλούσαν τα πράγματα εις την Αρμόχωστον... Και ει τι χρήζονται εφορτώνουν και επηγαίναν...» «Οι Λουζινιανοί εκυβέρνησαν την Κύπρο σύμφωνα με τα γραμμένα στις ασίζες, το σώμα του φεουδαρχικού δικαίου. Φράγκαψε όλο το νησί. Ο λατινικός κληρικός πήρε στην εξουσία τους τις εκκλησιαστικές περιουσίες, ο Κύπριος χωριάτης έγινε ακλάβος του Φράγκου βαρώνου. Δυνάμωσαν τα κάστρα και κτιστήκαν θοδικά έτσι που τίποτα να μη βρίακεται έξω από την πρόβληψη τους και τη δύναμη τους, με τη συγκατάθεση των ισχυρών εβρωπαίων ηγεμόνων της εποχής. Ιππότες από παντού, χαροκόποι, πολέμαρχοι, άρχισαν ν' αφήνουν πίσω της τη δύσκολη ανατολή και να αυμαζώνονται στο κράτος των Λουζινιάν, όπου η ζωή για τους Φράγκους γινόταν μέρα με τη μέρα εφκολώτερη, ανετώτερη και διασκεδαστικώτερη. Οι Λουζινιανοί ανέχισαν την εξουσία τους πάνω στο νησί με παρακλάδια. Από πατέρα σε γιο, κι από αδελφό σε άλλο αδελφό... Η Κύπρος κα-

δυναστεία που κράτησε σχεδόν 300 χρόνια. (1119-1489). Το τραγούδι της Αροδαφνούσας έχει την αναφορά του στην περίοδο της βασιλείας του Πέτρου του Α'. Ο Χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιράς γαλλομαθής, φίλος του Λουζινιανού βασιλιά και διπλωμάτης, ο πιο σημαντικός Κύπριος χρονογράφος του μεσαίωνα, φωτίζει αποκωλυπτικά κείνη την περίοδο. Παρ' όλη την αντιδραστική του τοποθέτηση απέναντι στα γεγονότα που εκτυλίσσονται, παρ' όλη την φανερή δυσάρεσκεια του απέναντι στον αφτόχθονα Κυπριακό λαό, τα γραφτά του είναι μνημεία λόγου, που μέσα από τις αντιφάσεις του, γράφουν ιστορία: «Και το ρηγάτον απέ τους ρωμαίους εστράφην και εδόθην τους λατίνους. Και εφέραν ξενικούς διά την βλέπιν του τόπου, και εποίκαν και ασίζες, και εμόσαν ο ρήγας και οι καβαλλάρηδες να τες κρατούν και εφέραν λογάδες λατίνους και εκτίσαν εκκλησίες... Και μετά τον θάνατον του ρε Ουυγκες εστέφθη ο ρε Πι-έρ, τη Κυριακή 24η Νοεμβρίου 1359 Χριστού, ρήγας της Κύπρου... Όπου ήτο πλήθος του πλούτου, ούλοι οι άρχοντες πλούσιοι. Και δεν ημπορώ να γράψω την πλουσιότητα την είχαν, διατί τα καραβία τους Χριστιανούς δεν ετορμούσαν απού έρχονταν από την δύση να πρματεφτούν αλλού παρά εις την Κύπρον, διατί ήτζου ήσαν ωρισμένοι και

τά τα χρόνια τούτα, βρίσκεται μέσα στην ανεμοζάλη των σταβροφοριών. Η Εβρώπη και η Ανατολή συναπαντιούνται στα χώματα της.

«Κάπου στράφτει κάπου βροντά  
κάπου χαλάει ρίβκει  
κάπου θεός εθέλησεν  
μιαν χώραν ν' αναΐρει.  
Μήτε στράφτει μήτε βροντά  
μήτε χαλάει ρίβκει  
μήτε θεός εθέλησεν  
μιαν χώραν ν' αναΐρει  
μον όντας εν η ρήαινα  
τες σκλάβες της τζιαι δέρνει  
τζιαι δέρνει τζιαι σκοτώνει τες  
για να της μολοδουσιν  
ποιαν αγαπά αφέντης τους  
τζιαι ποιαν εμπ' αγκαλίζει  
τζιαι ποιαν βάλλει στ' αγκάλια  
του  
την νύχταν τζιαι τζοιμίζει.  
Χαπάγκα τζιαι μνημάτα  
της Ροδαφνούς να πάσιν.  
Ήνου να πάμεν Ροδαφνού  
τζι η ρήαινα σε θέλει.  
Ήντα με θέλει η ρήαινα  
τζήνταν το μνημαν της»

«Ο καλός ρήγας ως γοιον ηξέβρετε και ο δαίμων της πορνείας όλον τον κόσμο πλημέλ, τον εκόμπωσεν τον ρήγαν και έπεσεν εις αμαρτίαν με μίαν ζιτίλ αρχόντισσαν ονόματι Τζουάναν Λ' Αλεμαν γυναίκαν του σιρ Τζουάν τε Μουντολίφ του Κυρού της Χούλου και αφήκεν την αγκαστρωμένην μηνών 8. Και πηγαίνοντα ο ρήγας την δέφτερην φοράν εις την Φραγκίαν έπεφεν και έφερεν την εις την αβλήν της η ρήγαινα και το να έρθει ομπρός της, ετίμασεν την αντροπιασμένα λογία, λαλώντας της: «Κακή πολιτική, χωρίζεις με από τον άντραν μου». Και η αρχόντισσα εμούλλωσεν. Και η ρήγαινα ώρισεν τες βάγιες της και ερίψαν την χαμά και έναν γδυν και εβάλαν το σπάνω εις την κοιλιάν της και εκουπανίσαν πολλά πράματα, διά να ρίψει το βρέφος και ο θεός εγλύτωσεν το και δεν έππεσεν... Και μονάφτα ώρισεν η κακή ρήγαινα και επήραν την κακότυχην λειχούσαν εις την Κερυνείαν και εβάλαν την εις την γούφαν ήτζου ματωμένην και εκεί εστεντίσεν πολλά...»

«Ωρα καλή σου ρήαινα  
τζιαι ρήγα θυγατέρα που λάμπεις  
πας' το θρόνο σου  
σαν άσπρη περιστέρα  
τζιαι πολοάται η ρήαινα  
μ' έναν στόμαν γεμάτον:  
Είδα σε τζι επαγιάστηκα  
τζι εκούμπησα στον τοίχον  
τζι εκούμπησα τζιαι τα λόγια μου  
πούσιεν να σου συντόχω  
Εγώ είδα σε εσπαγιάστηκα  
τζι ο ρήας πως να μείνει  
έλα να πάμεν Ροδαφνού  
τζι αφταίννει το καμίνιν».

Ποίημα λαϊκο-δημοτικό που θέλει την Αροδαφνούσα σαν την γνήσια έκφραση του λαού μας κείνη την περίοδο, που την ερωτεύεται ο βασιλιάς και που η «κακή ρήγαινα» την βασανίζει για να την εκδικηθεί. Ο λαός στο μοναδικό τούτο τραγούδι έχει θρηνίσει την ομορφιά και την αγάπη. Η Αροδαφνούσα όμως είναι θρύλος. Πίσω απ' αυτό το όνομα κρύβεται το πραγματικό πρόσωπο της ιστορίας: Η φράγκισσα αρχόντισσα Τζουάννα Λ' Αλεμάν, γυναίκα της αριστοκρατίας της εποχής, που ζει και κινείται στο περιβάλλον του παλατιού, κι ο έρωτας της με το βασιλιά είναι στην ουσία μια αντιπαράθεση ομορφιάς με κείνη της ρήγαινας Ελεονώρας. Πάνω απ' όλα ο έρωτας αφτός διασαλεύει συμφέροντα που συγκροτήθηκαν σε ομάδες, διασαλεύει ηθικές που έχουν επικρατήσει και έχουν γίνει καθεστώς. Στην περίπτωση του δημοτικού μας τραγουδιού υπάρχει μια συγκυρία μύθου και πραγματικότητας. Τα γεγονότα τόσο στο τραγούδι, όσο και στην ιστορία, είναι τα ίδια. Το ιστορικό στίγμα συγκεκριμένο. Ο μύθος συγκρούεται με την πραγματικότητα, όπως υπάρχει σύγκρουση ονείρου και ιστορικής αλήθειας.

Εδώ ο λαός ταφτίζεται και συμπάσχει με κάθε τι που κινδυνεύει ή γίνεται αντικείμενο βίας, διασυρμού, εξόντωσης. Κάνει τον πόνο τραγούδι και την ελπίδα ζωή. Η Αροδαφνούσα δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο πόθος και η ελπίδα αυτού του λαού για ζωή και αναγέννηση. Στο ιστορικό πρόσωπο της αρχόντισσας και του προσωπικού της δράματος, ο λαός μας προβάλλει το δικό του πόνο, τη δική του καταπίεση, τη δική του αγωνία για ζωή. Ταφτίζεται με τον πόνο και το δράμα ενός ανθρώπου, συμπάσχει, τραγουδά, μοιρολογεί, μυθοποιεί. Είναι μια εποχή άγρια, βίαιη. Μέσα από τα ερωτικά τούτα γερτίπια του ρήγα, της ρήγαινας, και των άλλων εβγεγών του παλατιού και της αριστοκρατίας της εποχής, αποπνέει ένα κλίμα καταπίεσης, εκφυλισμού, και αποσύνθεσης των κρατούντων. Οι έρωτες αφτοί, είναι το επίστρομα της τότε νής κοινωνικοπολιτικής κατάστασης. Κάτω απ' όλα αφτά ένας ιθαγενής λαός λειώνει σαν γάγγραινα. Κάτω από τις γυαλιωτέρες μπιότες και τις λαμπρές στολές των γάλλων εβγεγών, σέρνεται για αιώνες σκλάβους.

Νομάτισμε τζιαι μένα μια φορά  
ζωή  
Πέμου ν' ακούσω ήνταλις εν  
τόνομα μου  
Δέν εκατάλαβα γιατ' ήρτα στουν  
την γην  
μάβρον φεγγάριν το θάφκουν  
σαν τόρομαν μου.»

Μέσα στην ιστορία, μέσα στο δραματικό κύλισμα της, ο λαός πορεύεται και υπάρχει σε μια υπολινθάνουσα κατά-

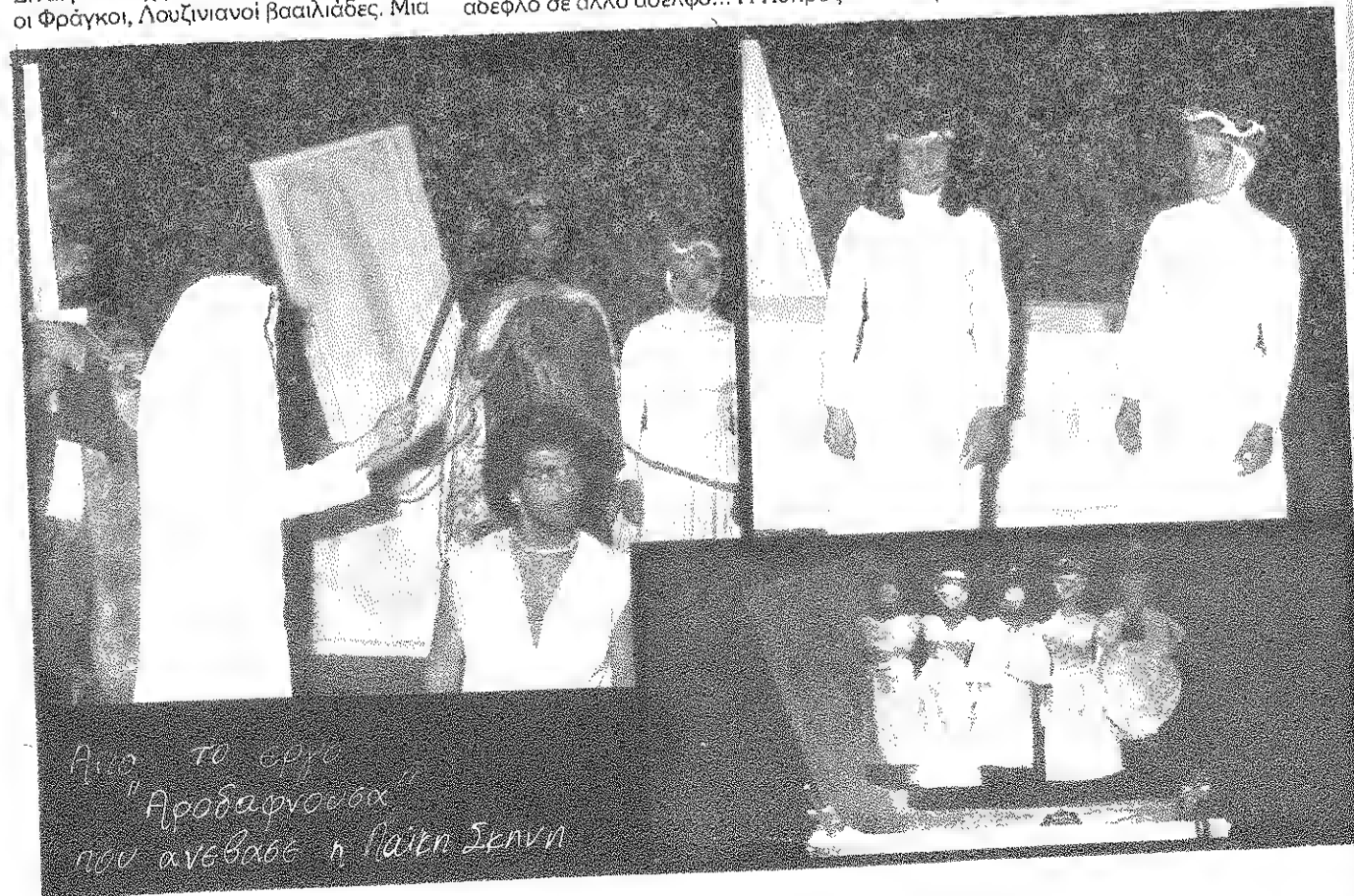
σταση. Κείνο που τον σώζει (θα έλεγε κανένας ως εκ θάβματος), είναι αυτή η συγκλονιστική δύναμη του, να κάνει τον πόνο του τραγούδι, και να γράφει την ιστορία με σήματα από ήχους και κραβγές - σταγόνες αίματος σφραγισμένες ανεξίτηλα πάνω στην πέτρα.

«Κάτω στες άκρες των άκρων  
στην τέλειωσιν του κόσμου  
πόνι το χώμαν ακριβόν  
τζιαι το πριόλιν λλίον  
πόνι ο τζιεφαλάγκας  
τρεις ελιτζίες τ' ανθρώπου  
πύρκος εφανερώθηκεν  
τζι εμολυβοχτισμένη.  
Μ' αμπίεις την πέτραν σίερον  
το χώμαν εμαστίστην  
μ' αμπίεις το φιντροχάλικον  
αδρόν μαρκαριτάριν.  
Σαρατίζνός το έχτισεν  
για νέον παλληκάριν  
τζιαι νέου τζιαι αμούστακου  
τζιαι πας στες αντρείς του.  
Τζι οχτώ πολέμους πολεμά  
που το πωρνόν στο γιόμαν  
τζιαι πολεμά άλλους οχτώ  
ώστε τζιαι που να ππέσει.  
Τζιάνταν να λάξει το σιυλλάιν  
να βκει να πολεμήσει  
ούλλος ο κόσμος τρέμει τον  
π' ανατολήν ως Δύσιν...»

Θάλεγε κανείς πως έτσι λαός, τόσα που τράβηξε και τραβά μέσα από ένα ιστορικό λίθαργο και λαβύρινθο δεν θα μπορούσε ποτέ να αναστηθεί και να προκόψει. Όμως το ελατήριο της ιστορίας διαψέβδει αμείλιχτα κάθε βιαστικό, ηθελήμενα, πλαστογράφο της.

Μια ανέλιξη ως το βαθμό που πίσω από το όνειρο, τους απλόικούς σχηματισμούς, να βλέπεις καθαρά ένα πρωτόγονο αφθόρμητο υφάιστειο που δειλά-δειλά εμφανίζεται, και που αργά ή γρήγορα θα εκραγεί, θα κατασταλεί, κι αέννα θα ξανασεκρύνεται, ώσπου η λάβα του να κάψει και να σκεπάσει τους όπου γης αφέντες, προστάτες:

«Και εσηκώθηκαν τα απιτία τους λας και εποίκαν κούρη και φόνους πολλούς» ομοίως ένας σορδάτος του ρηγός ονόματι Σφόρτζα, ακούρσεφεν έσω όσον έσωσεν και ήθελεν να κρατήσει την αφεντίαν με τους Σπανιόλιδες εις την Πάφον. Έβαλαν οι χωριάτες καπετάνιον εις την Λέφκαν, άλλον καπετάνιον εις την Λεμψόν, άλλον εις την Ορεινήν και εις την Περιστερώναν άλλον, και εις του Μόρφου καπετάνον και εις του Λεφκόνικον ρήγαν Αλέξην και όλοι οι χωριάτες εδόθησαν εις την υπόταξιν του και ανοίξαν τες αποθήκες και εκουβαλούσαν τα κρασία τους καλοπιχερους, έτεροι επαίρναν το φουμίν από τ' αλώνια, άλλοι τα ζαχαρίτα και τα προδελόιπα πράματα τους καλούς λας...»



Από το αρχείο  
"Αροδαφνούσα"  
που ανέθεσε η Ραϊένα Σεννι

## Λεύκιος Ζαφειρίου.

παρουσίαση του ποιητή  
από τον  
κώστα χαραλαμπίδη  
στο εναλλάξ.



«Ωστόσο εγώ θα επιμένω να λέω  
την ελεφθερία ελεφθερία  
τον φόνο φόνο  
την ενοχή ενοχή  
μ' ένα πείσμα τρελού  
που σκαλίζει  
στον τοίχο τόνομα του  
με τα νύχια».

Ένας νέος ποιητής τραγουδά μέσα  
στο κομίνι, το αναποδογύρισμα, τη συν-  
τέλεια, σ' αυτό το μικρό νησί, σαφτό τον  
προδομένο τόπο. Ο Λεύκιος Ζαφειρίου!  
Ο ποιητής της νέας μεταπολεμικής γενι-  
άς, ο ποιητής μιας άλλης Κύπρου.

Ποίηση κοφτερή σαν το νυστέρι, εβαί-  
σθητη σαν το γιάσεμι, τρέμει σε κάθε  
στίχο σα χορδή βιολιού. Η μελωδία βρα-  
χνή και παράφωνη. Πιο πολύ ένα εσωτε-  
ρικό, γοερό κλάμα. Βιώματα και κατα-  
βολές, εναγώνια αντιπαράθεση με το  
χρόνο και τη νέα τάξη πραγμάτων.

Η ποίηση του Λεύκιου Ζαφειρίου κα-  
θορίζει το στίγμα ενός καινούργιου προ-  
βληματισμού, μιας νέας τάξης πραγμά-  
των που επέβαλε η ανατροπή του κοι-  
νωνικού γίγνεσθαι τον Ιούλη του '74.

Ποίηση διαποτισμένη με τον αιθέρα  
των πηλών που άφησε η καταστροφή  
του '74. Είναι τα ίδια τα καρδιογραφή-  
ματα της Κύπρου.

«Η Κύπρος λαχανιασμένη πνοή  
κάτω από το νυστέρι  
του πιο σιχαμερού χειρουργείου  
κι ο λαός της εχτεθειμένος  
στο λεπίδι των τράστ.  
Υπερπόντιοι στόλοι  
βολτάρουν στη θάλασσα  
κι ο Πενταδάκτυλος  
μ' ένα στρατό σκούζει σύννεφο  
κατεβαίνει ξεθεωμένος τις νύχτες  
στους δρόμους της Λεφκοσίας.  
Φτάνει πια μασημένες κουβέντες  
ρουφιανιές και τα τέτια».

Σημαντική σημαδιακή παρουσία και  
κατάθεση μνήμης η ποιητική του συλλο-  
γή «Σχεδόν Μηδίζοντες» (δέκτηρη ποιη-  
τική δουλειά μετά τα «Ποιήματα - 1975»).  
Τα άλλα βιβλία του «Απομαγνητοφώνη-  
ση», «Ο μιγάδας άγγελος» και το πεζό  
«Οι Συμμορίτες», περιστρέφονται γύρω  
από τον βασικό άξονα της ποιητικής του

Λ. Ζ., συμπληρώνουν και καλύπτουν  
σφαιρικά, το γενικό φάσμα, και τη νέο  
αισθητική αντίκριση που εισάγει και  
προτείνει στα Κυπριακά γράμματα.

Μια ποίηση πέρα για πέρα ρεαλιστική,  
ωμή, ορμητική, σαν αφηνιασμένο άλογο  
που κολπάει ανατρέπει και αμφισβητεί.

Γενικό χαρακτηριστικό στοιχείο της η  
κοινωνική-πολιτική διαμαρτυρία και τα  
κοινωνικά μηνύματα...

Η εποχή που ο Λ. Ζ. γεννιέται κι εξε-  
λίσσεται σαν ποιητής είναι η δεκαετία  
του '70 με αποκορύφωμα την τραγωδία  
του '74. Λες κι όλος ο στοχασμός κι η  
έμπνευση του συμπαρέβονται με το  
προοίμιο της γενικής ρήξης της ως το  
'74 «ανέμελης» και «εξεγνασμένης κοι-  
νικής ζωής» της Κύπρου.

Φαινομενικά μονόχορδος ποιητής ο  
Λεύκιος. Όμως πίσω και κάτω απ' αυτή  
τη μοναδική χορδή ακούεται ο κρυσ-  
σμός και ο βόμβος μιας συμφωνίας.  
Συμφωνία υπορριζική συμφιλίωσης με τη  
φύση και την ίδια τη ζωή, και κραυγή =  
διαμαρτυρία για την σδικία και τον κοι-  
νωνικό εκφυλισμό.

«Ελεφθερία πνοή πολύχρωμη  
πεταλούδας  
Κρυμμένη στην άκρη της σιωπής  
φυλακισμένη και πάλε  
φυλακισμένη  
μ' ένα τρόπο δικό σου ολότελα  
βρίσκες την ώρα και σκάεις  
όπως ρόδι γινόμενο.  
Ελεφθερία τυλιγμένο χέρι του  
βρέφους μ' επίδεσμο  
Ελεφθερία οι δολοφονημένοι  
οι πεινασμένοι  
εσένα εγκυμονούν».

Όμως ας πάρουμε τα πράγματα από  
την αρχή:

Η συνολική ποιητική δουλειά του Λέ-  
φκιου Ζαφειρίου, από τα «Ποιήματα»  
(1975), το «Σχεδόν Μηδίζοντες» (1977),  
την «Απομαγνητοφώνηση» (1978), τον  
«Μιγάδα Άγγελο» (1980) και το πεζό  
«Οι Συμμορίτες» (1982), είναι ένα μωσαϊ-  
κό, μιας εναγώνιας πορείας και μια βα-  
σανιστική αναζήτηση ταφτότητας και  
φιλοσοφίας.

Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε

αυτό το μωσαϊκό σε τέσσερις χρόνους ή  
αδρές ενότητες: α) Τα φοιτητικά του χρό-  
νια στην Αθήνα και τα αρχίζικα ποιήμα-  
τά του, ποιήματα «προκλητικά» και ρέμ-  
πελα που τα χαρακτηρίζει μια ατίθαση  
έξαρση με φανερά μια ρομαντική άγου-  
ρη αφέλεια για τα θέματα που καταπιά-  
νεται, που ωστόσο κουβαλούν μέσα τους  
τα σπέρματα μιας γόνιμης ποίησης που  
θα αναθοφορήσει. β) Η τρωβματική εμ-  
πειρία των παιδικών χρόνων, στην παι-  
δική στέγη κι η μάνα-ποιήτρια Νεφέλη,  
μάνο του ποιητή κι η βασανιστική αναζή-  
τηση και ολοκλήρωση της φιγούρας της  
στα όνειρα και στην ψυχή του ποιητή. γ) Η  
χρονιά 1974, στην Κύπρο, κι η ρεαλι-  
στική καταγραφή, οργή και έξαρση,  
κραυγή και διαμαρτυρία, απέναντι σα-  
φτό το νέο δεδομένο πούφερε η τραγω-  
δία του '74. δ) Τα Ερωτικά. «Η Εβλογία  
της ζωής και το αγγελικό μονοπάτι της  
υπαρξής».

Με το πεζό του «οι συμμορίτες», επι-  
χειρείται μια πιο σφαιρική καταγραφή  
και κωδικοποίηση όλων αυτών των βιω-  
μάτων. Από την εποχή της Αθήνας  
(1974) ως τα πρώιμα ποιήματα του «Σχε-  
δόν Μηδίζοντες» κι ακόμα τον «Μιγάδα  
Άγγελο», ο Λεύκιος Ζαφειρίου διαγρά-  
φει μια πορεία σαν ποιητής, με ταχύτητα  
ιλιγγιώδη. Μέσα σε πέντε χρόνια, αυτό  
το μωσαϊκό που πιο πάνω αναφέραμε,  
διαλύεται κι ανασυντίθεται, έτοιμο από  
τη μια να φαίνεται ολοκάθαρα η προ-  
δεφτική εξέλιξη και διαφοροποίηση του  
ποιητή. Κι από την άλλη να βρισκόμαστε  
μπροστά σ' ένα ώριμο και ικανό τεχνίτη  
του ποιητικού λόγου.

«Μη μου ζητάτε εξηγήσεις  
για πράγματα που δεν φταίω  
και για λόγια που δεν ειπώθηκαν  
από μένα ποτέ.  
Εγώ μιλώ με λέξεις γυμνές  
για πράγματα καθόλου  
φантаστικά, και τόσο ανθρώπι-  
να:  
το ψωμί, τον εργάτη  
και τη σακατεμένη μας λεφτεριά».

Το χαρακτηριστικό όμως στοιχείο που  
σημαδεύει και καθορίζει αποφασιστικό  
το στοχασμό και την ως το «Μιγάδα άγ-

ΔΡΑΣ. 20.  
ΛΟΥΡΟΣ  
ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΧΝΗΣ  
αφιέρωμα

Λεύκιος Ζαφειρίου  
ΠΟΙΗΜΑΤΑ  
(1984 1974)

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

γelo» δουλειά του Λεύκιου Ζαφειρίου,  
είναι ο απόηχος που κουβαλά έντονα και  
διάχυτα σ' όλο το φάσμα της ποίησης  
του. Πρόκειται για μια εναγώνια πάλη  
για υπαρξιακό αφτοκαθορισμό με βασί-  
κό άξονα τα άγρια παιδικά του χρόνια  
και το στραπατσάρισμα του παιδικού  
ονείρου. Σα βασική φιγούρα η μάνα  
(ποιήτρια-Νεφέλη, μάνα του ποιητή) που  
ξεφεύγει από το στενό μητρικό πληγωμέ-  
νο φίλτρο και γίνεται σύμβολο που κυρι-  
αρχεί κι επηρεάζει βαθιά την ποίηση  
του Λ. Ζ.

Μέχρι πρόσφατα, αυτό το σύμβολο  
κυριαρχεί σε βαθμό αγωνιώδη και ανο-  
λοκλήρωτο ως την απομυθοποίηση του.

Η μάνα μου πήρε  
μια όψη δική της  
κι αποτραβήχτηκε-  
σχεδόν χάθηκε πίσω  
από μια τεράστια διαφήμιση  
ενταλλαχτικών».

«Όταν οι φλόγες σε τύλιξαν  
η κραυγή-σου  
με διαπέρασε σα μαχαίρι  
αμφίστομο  
πυρακτωμένη λάβα με πλάκωσε.



ΑΥΤΟ ΤΟ ΕΝΑ  
ΟΧΕΔΟΝ ΜΗΔΙΖΟΝΤΕΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο ΜΗΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Δεν νομίζω να είναι τυχαίο το γεγονός  
πως ύστερα απ' αυτή την εναγώνια πά-  
λη, για μια υπαρξιακή αναγέννηση και  
αφτοκαθορισμό, μέσα από τα οδυνηρά  
μονοπάτια που χάραξε στην ψυχή και  
στη μνήμη του η μάνα-Νεφέλη, ξεπήδη-  
σαν με συνείδηση τα πιο όμορφα ερωτι-  
κά ποιήματα του Λ. Ζ. που λαμπρύνουν,  
στολίζουν και πλουτίζουν την ποίηση  
του σε βαθμό που να ξεφύλα παλιούς λο-  
γαριασμούς μιας προηγούμενης ανέρα-  
στης ζωής και πορείας.

Εδώ ακριβώς είναι και το σημείο ανα-  
φοράς που θάθελα να παραπέμψω τον  
αναγνώστη για να δούμε μαζί ότι μέσα  
απ' αυτή την αμφίδρομη πορεία γεννή-  
θηκε ο ποιητής και εφύχθηκε η ποίηση.

«Είσαι βασιλικός  
αποκλεισμένος χειμώνας  
στη γλάστρα της νύχτας  
στο πλάι μου κοπνίζεις  
δεφτερόλεπτα και το  
πρόσωπο σου  
μια γεωγραφία ερωτική.  
Τα μάτια σου λεηλατημένα  
από φως  
και τα χείλη σου ελαφιού  
βηματισμοί  
στην απλωσιά του κορμιού μου.  
Έχω χάρτες σε μπουάλα  
του χρόνου  
ξεχασμένος μαζί σου  
έτσι π' αφήνομαι σε περιδιάβαση  
μουσική σε όστρακο μέσα  
στους γοφούς στην κοιλιά  
και το στήθος.

Το κορμί σου γυμνό ταξιδεύει  
στο χρόνο».

Με το πεζό «οι συμμορίτες» ο Λ. Ζ.  
κλείνει ένα σημαντικό κεφάλαιο θάλεγα,  
αναζήτησης, περιδιάβασης, κραβγής,  
διαμαρτυρίας, αναγέννησης. Όλη η ως  
τα τώρα πορεία του ήταν όπως είπα και  
στην αρχή, μια επώδυνη πορεία και πάλη  
ενός υπαρξιακού αφτοκαθορισμού.  
Τραβματική σίγουρα πορεία, που όμως  
στο τέλος αφτού του κεφαλαίου, ξανα-  
γεννήθηκε ο άνθρωπος και γεννήθηκε  
έναν νέος ποιητής.

Δεν θάταν υπερβολή αν εδώ παραλλή-  
λιστα τον Λ. Ζ. με τον άλλο μεγάλο λυρι-  
κό μας ποιητή Μ. Πασιαρδή, τοποθε-  
τώντας τις υπάρξεις τους και τους ποιη-  
τικούς τους κραδασμούς σ' ένα κοινό  
δρόμο με δυο αμφίδρομα τόξα, να σημα-  
δεύουν το έργο τους:  
Το ένα σημαδεύει τον αδικαίωτο ποιητή-  
μάρτυρα, Μ. Π. τον ισοβίτη φυλακισμέ-  
νο σ' αυτή την αδιστακτη κοινωνία της  
καλοζωίας, τον εκφυλισμόν, τον ξεπε-  
σμόν των αξιών και του πνευματικού χά-  
ους και το άλλο σημαδεύει τον «δικαιω-  
μένο» Λ. Ζ. ως το βαθμό που ξεριζώνει  
από μέσα του το στίγμα και την κατάρ-  
α του κοινωνικά προπέτη και του πολιτικά  
ανένταχτου.

□

33





Γεννήθηκα στο Σαντιάγο της Χιλής το καλοκαίρι του '56. Ήταν από τότε ο λόγος ήταν ο μοναδικός κι αληθινός μου σύντροφος. Ο χειμώνας ενσαρκώθηκε στο δέρμα μου κι η βροχή ή επίμονη στα πάρκα του Σαντιάγο — που τώρα με

τά χρόνια μου φαίνεται μυθικό — κυρίευσε τη σιωπή μου παρ' όλο που ο λόγος άνθιζε μέσα στο στομάχι μου.

Έδω ήρθε χάρη στην τύχη, χάρη στη δύναμη των ανέμων. Ήρθα χωρίς όνομα, χωρίς ν'

αναγνωρίζω ούτε μια γραμμή του κόσμου που με τριγύριζε, κι ένοιωσα τη δύναμη της πλάσης, της πλάσης που νόμιζα ότι τη γεννούσαν τα χέρια μου κι η απάντηση ήταν η δάρβαρα, πτώση σ' έναν κόσμο ήδη πλασμένο.

## πέδρο βικούνια — ΠΈΡΙΞ ΤΩΝ ΤΟΙΧΩΝ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1980.

Ακόμα ξεραίλα  
κι' εγώ άναβα κεριά στα ρημοκιλήσια.

Ανάμεσα στα ψηλά ταβάνια και τα γιασεμιά  
το καλοκαίρι ήταν ή ήχώ από τα τζιτζίκια  
κι' όσο κρατούσε ή θάλασσα υγρή τη μνήμη  
μια άργη επιθυμία έρχόταν στα δωμάτια.

Αλλη ζωή ποθούσα  
μέσ' στην τάξη των ταπεινών πραγμάτων.

Κι' όμως στα σεντόνια μου άπάνω  
άχαλίνωτα όνειρα τυραννούσανε το μεσημέρι  
στον κόλπο σου βαθεία είχα έναν κήπο  
πεφτάστρα, χρυσά δελφίνια στη κόγχη των  
μηρών σου.

Στη διχάλα του χρόνου  
πάντα τη Στιγμή ανάμενα στους δρόμους.

Καλοκαίρι ακόμα και ακόμα ξεραίλα  
οί κολώνες πάντα ίδιες, τα τείχη και τα  
ξυλουργεία

ή φοινικιά στο παραθύρι μου  
πού την ίδια ώρα πάντα σαλεύει.

Πού να καταλάβω ο ξένος την «Πράσινη  
Γραμμή».

ΠΡΩΙΝΑ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ

Νοέμβρης και φυσά, φυσά κι' άπλως βαδίζω.  
Μετρώ μια μια αυτές τις μέρες και βαδίζω.  
Βαδίζω και μετρώ ώσπου γίνεται ή μελαγχολία.  
Νερο μέσα στη μνήμη, μετρώ ώσπου γίνεται  
πουλιά, άμέτρητα, άτέρμονα πουλιά.

Βαδίζω μέσ' στους δρόμους και τίποτα δεν έχω,  
τίποτα, άπλως άνάμνηση της θάλασσας κι'  
άνέμους, άνέμους που στα χρόνια ναυάγια  
φέρνουμε κομμάτια, ναυάγια πάλι ήμεις και  
χαλίκια. Τίποτα δεν έχω, τίποτα και στέκομαι,  
μέσ' στον άέρα στέκομαι μαντεύω τις αϋλές κι'  
άκούω να χτυπάνε κάπου τα φύλλα κάποιας  
λεμονιάς. Τίποτα δεν έχω άπλως μαντεύω  
σάλιο από τη νύμα, σπέρμα του πελάγου στη  
γέννηση της κάθε πέτρας.

Έτσι τότε, άδειος σαν νάχε ο άέρας συνεπάρει  
και τον ύπνο, άτενίζω από τα παραθύρια την  
Αγία Σοφία, άνεβαίνω στην τράπεζα και άτε-  
νίζω την Αγία Σοφία, τους γύρω μαχαλίδες,  
άδειος μόνο βλέπω τη Χώρα να τελειώνει, τη  
βλέπω να χάνεται μέσ' στην όμίχλη και βαδίζω,  
άδειος πάλι ανάμεσα στα σπίτια που ή Ολίφη  
άποτελειώνει. Άδειος κι' άς έβλεπα γιαλούς  
στο γύρο των τειχών.

Νοέμβρης μήνας και φυσά, φυσά και μόνο βλέπω  
και μιλώ. Νοέμβρης μήνας και φυσά κι' άπλως  
βαδίζω.

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ

Είχαν και τα πράγματα κομμάτια από τον ύπνο  
κι' εγώ γυρνούσα ξεδιάλυνα τη νύχτα  
άδειάζοντας τα λιγοστά πλοκάμια της άφης σου.

Φορές φορές άγαπούσα τα κουρεϊα  
τις αϋλές με τα γεράνια και τα γιασεμιά  
ή πούς ξέρει μοναχά τη μέρα που έγερνε στις  
πέτρες

άνοίγοντας τα όνειρα τους όρκους τα σοκάκια.  
Ποτέ δε θα χαθώ ψιθύριζα  
ζητώντας ένα σχήμα συντροφιά μέσ' στη  
μελαγχολία  
κι' ανάμεσα στις άνοιδόχες και τη νύχτη  
ή έπομένη έμοιαζε νέα σαν άκάνυθα  
σά γραφή νερού ή άσφόδελος ανάμεσα στα  
έρείπια.

Φορές φορές έρχόνταν τα παλιά, άπόηχος  
κι' άθάλη  
όπως ή άρμύρα από τη θάλασσα που άνέβαινε  
στα πεύκα  
και τα πουλιά άνεμίζαν τη πιό κρυφή μου σκέψη  
ώσπου γέμιζε ή μέρα εύάλυπτους και λόγια  
άπανωτά.

Όμως έδω γυρνούσα, με το συναίσθημα βαρύ  
σαν όμμος  
σε σπίτια πλίνθινα τοπία κι' έργοτάξια  
σε περάσματα βουβά κρεββάτια κι' άλγηδόνα  
ως τα βράδια που άγιάζανε σημείες  
κομμάτια τρεχαντήρια και φραγκολεβαντίνους  
ως το πρωί που έρχόταν ή λαλιά άκέραιη σά  
γυναίκα  
και βούιζε ο νότος στην αντίπερα μεριά της μέρας.

Μονάχα αυτό ζητούσα  
Μετάβαση μελίσσια και κερήθρα.

Και νά, άλλου το σάλιο άλλου κι' άς σ' άγαπούσα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Νά που κοντά στα άλλα  
εγώ πάντα άλλου τριγυρνούσα.

Τι νάλεγα λοιπόν γι' αυτή την άδυσώπητη  
μανία  
ν' άγναντεύω τα σοκάκια και να θέλω έσένα  
Λωτό, ύγρασία μιας ήμέρας που μονάχα  
ξεκινούσε.

Άλλου, άλάργα από τα τείχη,  
όπου ή θάλασσα — ή άλλη — άτέλευτη, παρθένα  
σαλιώνοντας τη μνήμη άκέραια άντηχούσε.

Τι νάλεγα που με κρατούσε ή όπτασία  
ανάμεσα στα κυπαρίσσια τα σπίτια τα  
πετρόχτιστα  
κι' ή άλλη στο Τζαμί μιλούσε για όκεανούς  
για τρίηρες που χάθηκαν στον ύπνο;

Και τα χρόνια ακόμα δίσεκτα ή άρμυρα  
στην πάροδο των όνείρων σιωπηλά τα μαδαύσα  
άλλα εγώ άλλου πάντα γύρευα τ' άπρόσμενα.

# συντομη αναφορά στην εξέλιξη της βυζαντινης τεχνης

(γ' μέρος)

απο τον 9ον μ.Χ. - 15ον μ.Χ. αιωνα

γιωργος κεπολας

Από το δέκατο μέχρι το δωδέκατο αιώνα η Κωνσταντινούπολη φαινόταν σ' όλο το πολιτισμένο κόσμο σαν μια πόλη θαυμάτων. Την τραγούδσαν σαν η βασιλίσσα των πόλεων χωρίς νάχουν άδικο. Οι επισκέπτες που συρρέουν καθημερινά απ' όλο τον κόσμο μένουν έκθαμβοι μπροστά στα αμύθητα πλούτη της. Η Πόλη αβύζα από ζωή. Χιλιάδες εργαστήρια στα στενά δρομάκια της, κατασκευάζουν κάθε λογής έργα υψηλής ποιότητας για να τα στείλουν σ' ολόκληρο τον κόσμο. Για κάθε εργασία, κατέφευγαν στην Κων/πολη. Οι Κωνσταντινουπολίτες τεχνίτες είναι περιζήτητοι σ' όλο τον πολιτισμένο κόσμο και τα έργα τους κοσμούν κάθε γωνιά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και όχι σπάνια και τα παλάτια των Αράβων χαλίφιδων.

Οι τοιχογραφίες του 12ου αιώνα των εκκλησιών Νερεδίτσα και Σταράγια Λαντόγια αποτελούν επαναλήψεις αριστουργημάτων της Κων/πολης. Η τέχνη που αναπτύχθηκε κατά τον ενδέκατο αιώνα στα μεγάλο μοναστήρι του όρους Κασσίνο και εκείνη που διεκόσμησε με ψηφιδωτά τις εκκλησίες της Ρώμης φέρουν έντονα την ανατολική επίδραση. Τα ψηφιδωτά του Αγίου Μάρκου της Βενετίας προερχόταν από την βυζαντινή ενώ πολλά στοιχεία της ρωμαϊκής τέχνης οφείλονται στην Ανατολή. Η οθώνεια αναγέννηση στη Γερμανία είχε επηρεασθεί σημαντικά από την Βυζαντινή Τέχνη.

Στην κυρίως Ελλάδα τρεις εκκλησίες μαρτυρούν την λαμπρότητα της Μακεδονικής Αναγέννησης η οποία συνεχίστηκε και επί Κομνηνών. Και οι τρεις είναι εκκλησίες μοναστηριών: του Οσίου Λουκά αρχές 11ου αιώνα, η Νέα Μονή της Χίου γύρω στα 1050 και το μοναστήρι του Δαφνίου. Παρ' όλο που η τέχνη των ψηφιδωτών σ' αυτές τις εκκλησίες διαφέρει κάπως από κείνα της Κων/πολης και Θεσ/νίκης ωστόσο μπορεί να υποθέσουμε ότι οι καλλιτέχνες είχαν σταλή από τον αυτοκράτορα.



Στην Κύπρο την εποχή αυτή, κτίζονται με την οικονομική βοήθεια των Βυζαντινών αυτοκρατόρων τα μοναστήρια της Παναγίας του Κύκκου, της Παναγίας του Μαχαιρά, του Αγίου Νεοφύτου και άλλα ενώ αγιογραφούνται διάφορες εκκλησίες όπως της Παναγίας της Ασίτου, της Παναγίας του Αρακά, η εγκλειστρα του Αγίου Νεοφύτου κ.α. έτσι κατά τον 12ον αιώνα στην Κύπρο έχουμε την χρυσή εποχή μπορεί να πούμε στην Βυζαντινή Τέχνη καθώς αργότερα η Κύπρος έπεσε στους Σταυροφόρους, τους Φράγκους και Βενετούς και τελικά στους Τούρκους. Έτσι η Βυζαντινή Τέχνη στην Κύπρο από τον 14ον αιώνα άρχισε να εκφυλίζεται σταδιακά ώπου το 18ον αιώνα εξαφανίστηκε τελείως με τη καθόδο του Κρητικού ζωγράφου Ιωάννη Σωτήρη και που πολλά από τα έργα της διακοσμήθηκαν για να αποδιδόνουν την σπουδαιότητα της.

Η Άλωση της Κων/πολης το 1204 επέκτεινε τις πηγές της εμπνεύσεως της, από τους Σταυροφόρους διέκοψε την εξέλιξη της Βυζαντινής Τέχνης στην πρόκειται θέματα ή διακοσμητικά μοτίβα από τα οποία οι Κρητικοί ζωγράφοι επηρεάστηκαν για να αποδιδόνουν την σπουδαιότητα της.

Επιθυμώντας ν' ανανεώσει και να επεκτείνει τις πηγές της εμπνεύσεως της, η Βυζαντινή Τέχνη στην πρόκειται θέματα ή διακοσμητικά μοτίβα από τα οποία οι Κρητικοί ζωγράφοι επηρεάστηκαν για να αποδιδόνουν την σπουδαιότητα της.

Το 1261, με την νίκη του Μιχαήλ Η' ως να δημιουργήσουν μια γενική εντύπωση ανάλαφρης και αέρινης χάρης. Οι Παλαιολόγοι η Κων/πολη γίνεται πάλι πρωτεύουσα του Βυζαντινού κράτους. Στις αναλογίες των προσώπων επεμινύνον-

πραγματικότητα όμως αυτό το ανασταθέν κράτος δεν ήταν τίποτε άλλο παρά τα οικτρά υπολείμματα μιας αυτοκρατορίας. Έτσι με περιορισμένη επικράτεια, υποφέροντας από οικονομική εξάντληση και στρατιωτική αδυναμία, και πάνω απ' όλα μη έχοντας εκείνη την ηθική δύναμη που διατήρησε επί αιώνες, βαθμιαία βυθίζοντας προς την καταστροφή του.

Όσοι, για μια ακόμη φορά αναπύχθηκε η τελευταία μεγάλη κίνηση της Βυζαντινής Τέχνης. Κατ' αυτήν την περίοδο υπήρχε στην Πόλη μια λαμπρή σχολή τέχνης που ακτινοβολούσε παντού. Οι πτυχές των ενδυμάτων δηλώνονται με σαφώς σχεδιασμένες γραμμές που σέβονται τον όγκο των μορφών. Η χρωματική κλίμακα εμποιείται. Ποτέ όμως οι αγιογραφίες των Παλαιολόγων δεν κατέληξαν ούτε στην ανακάλυψη των νόμων της ορθής προοπτικής, ούτε στο νατουραλισμό ούτε την ανατομική ακρίβεια εν αντιθέσει με τους Ιταλούς ζωγράφους.

Αναμφίβολα από αυτήν την Τέχνη των Παλαιολόγων προήλθαν τα δυο μεγάλα ρεύματα, και τα οποία αποκλήθηκαν Μακεδονική και Κρητική Σχολή. Η κάθε μία απ' αυτές τις σχολές έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Η Μακεδονική Σχολή είναι πλούσια σε χρώμα και κίνηση, με πλατιά φωτισμένα χαρακτηριστικά από μια πλατιά πνευματώδη τεχνική απολύτως χαρακτηριστική της ζωγραφικής των τοιχογραφιών και των ψηφιδωτών, γνώρισε δέ την μεγάλη ακμή της τον 13ο και 14ον αιώνα κυρίως στην Μακεδονία και το Μυστρά με κύριο εκφραστή της τον Πανσέληνο και τον Ασπασά.

Αντίθετα η Κρητική Σχολή είναι πιστότερη στο βυζαντινό ιδεαλισμό. Χωρίς να απαρνείται τελείως το χαριτωμένο και το γραφικό διακρίνεται κυρίως για την δια-

Λεπτομέρεια από την Σταύρωση Μονή Δαφνίου. 11ος αιώνας μ.Χ.

Παρ' όλο που η τέχνη των ψηφιδωτών εδώ διαφέρει κάπως από εκείνα της Πόλης ωστόσο μπορεί να υποθέσουμε ότι οι καλλιτέχνες είχαν σταλεί από τον αυτοκράτορα. Τα στοιχεία που βλέπουμε στα ψηφιδωτά αυτά θα αποτελέσουν την βάση για μια ακόμα παραπέρα ανάπτυξη τον 14ον αιώνα στην Κων/πολη με σημαντικότερο έργο τα ψηφιδωτά της Μονής της Χώρας.

Άγιος Ακάκιος

Τοιχογραφίες του Θεοφάνη του Έλληνα στον Ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος του Νοβγκοροντ - Ρωσίας το 1378. Τις μορφές του Θεοφάνη τις νοιώθουμε εμπυχωμένες από μια φλογερή πνευματική ένταση. Οι χρωματισμοί του είναι περιορισμένοι μέσα στο πνεύμα μιας δυναμικής σχηματοποίησης.

γεια, την συντηρικότητα και την αριστοκρατική της ποιότητα. Όπως και η Μακεδονική Σχολή χαρακτηρίζεται από μεγάλη τεχνική δεξιότητα. Παρ' όλο που διακρίνεται η γνώση του χρώματος παίζει περισσότερο με την κλίμακα των τόνων. Οι κινήσεις στις συνθέσεις είναι συγκρατημένες ενώ τα φωτισματα στενά. Η Σχολή αυτή γνώρισε την μεγάλη ακμή της το 14ον-17ον αιώνα κυρίως στο Άγιο Όρος, στα Μετέωρα, Κρήτη, Πάτρα και αλλού με κύριο εκφραστή της τον Θεοφάνη τον Κριτικό.

Προτού κλείσω το σημείωμα μου αυτό, νομίζω θάταν παράληψή να μην αναφερθώ στο έργο του Θεοφάνη του Έλληνα του οποίου το έργο του διασώζεται σε μερικές εκκλησίες της Ρωσίας. Ο Θεοφάνης γεννήθηκε το 1330. Στην Ρωσία πήγε γύρω στο 1370 περίπου αφού είχε ζωγραφίσει μερικές εκκλησίες στο Γαλάτα, την Χαλκηδόνα, την Κόφφο κ.α. Εκεί στην μακρινή Ρωσία, επωφελημένος από μια μεγαλύτερη ελευθερία στην σύνθεση και την εκτέλεση, μπόρεσε ν' αφήσει ελεύθερη την ορμητική και παθιασμένη ιδιοσυγκρασία του. Ποτέ μέσα στον Βυζαντινό κόσμο ένας καλλιτέχνης δεν είχε εκφράσει τόσο τολμηρά την προσωπικότητα του. Τις μορφές του τις νοιώθουμε εμπυχωμένες από μια φλογερή πνευματική ένταση. Οι χρωματισμοί είναι περιορισμένοι μέσα στο πνεύμα μιας δυναμικής σχηματοποίησης. Η ισχυρή προσωπικότητα του Θεοφάνη προκάλεσε μια βαθιά εντύπωση στους συγχρόνους του, που τον εθαύμαζαν τόσο για την ζωηρότητα του πνεύματος του όσο και για την τολμηρότητα στην τέχνη του.

Μέσα από τα χαρακτηριστικά στο δραματικό βάθος των εικόνων του Θεοφάνη διακρίνουμε τον τραγικό προφήτη της Αλώσεως της Πόλεως. Αυτό που θα εκφράσουν, μετά την Άλωση οι αγιογράφοι, το βλέπουμε κίολας καθαρά στο έργο του Θεοφάνη, ένα αιώνα πρωτότερα. Πληθωρικός, ανήσυχος, συνεπαρμένος από οράματα, δρασκαλεύει τις σκαλωσιές, αυνομίλει με τους ταπεινούς ανθρώπους, δίνει συμβουλές στους μαθητές του, μα ουσιαστικά δίνει την δική του μάχη στις επάλξεις της Βασιλεύουσας με τον εχθρό που μόνο αυτός βλέπει καθαρά να έρχεται.

Το 1453 η Πόλη πέφτει στους Τούρκους και λίγο αργότερα ολόκληρη η Βυζαντινή επικράτεια. Η Βυζαντινή Τέχνη, διωγμένη από τους Τούρκους και συνεχώς επηρεαζόμενη από την Δυτική Τέχνη τώρα που βρήκε πρόσφορο έδαφος, αργά αλλά σταθερά αρχίζει να παραμερίζεται ώπου τον 18ον αιώνα εξαφανίζεται εντελώς για ν' ανασυρθεί και πάλιν στις μέρες μας στην επιφάνεια από τον Φώτη Κόντογλου και τους αγιογράφους που τον ακολούθησαν.

Βιβλιογραφία:  
Βυζάντιο Ν.Η. Baynes & H. Moss  
Βυζαντινή Τέχνη Charles Delvoye  
Βυζαντινός Κόσμος Jean Lessus  
Θεοφάνης ο Έλληνας Κώστα Σαρδέλη



# ΠΕΡΙΠΟΥ... β. αργυρού

Η ιδέα για τούτη εδώ τη στήλη γεννήθηκε μέσα στο μυαλό μου στο στίπτι του δικού μας του Κωστή του Αχινιώτη ξαφνικά και αναπάντεχα ανάμεσα σε μερικά μπουκάλια παγωμένη μπύρα και δυο πίτες σουβλάκια από το σουβλιτζίδικο της οδού Αξιοθέας. Γέννημα της ελαφρώς μεθυσμένης φαντασίας μου το λοιπόν, να που παίρνει σάρκα και οστά, ή καλύτερα χαρτί και μελάνι και φιλοδοξεί να προσφέρει στους αναγνώστες του «Εντός» μια γεύση από το χτίκασμα που νοιώθω κάθε φορά που ακούω και βλέπω τα διάφορα σημεία και τέρατα που γίνονται σ' αυτό τον άμοιρο τόπο, πιάσε από τη φασιστική - και πολύ επικερ-

δη - διάθεση μερικών που θέλουν να κατεδαφίσουν τη παλιά πόλη και την εγκληματική αδιαφορία και ανοχή των αρχών μέχρι το ψεύτικο ενδιαφέρον της δήθεν προοδευτικής και κουλτουριάρας γκόμενας που βγαίνει σεργιάνι με τη φωτογραφική στον ώμο για να ζωγραφίζουν τους τοίχους της οδού Θησέως. Την ίδια στιγμή προσέχει επιμελώς μην ανακατωθεί με τους κουβάδες και τα χρώματα και χαλάσει το φρεσκοβαμμένο μανικιούρ της. Το βράδυ θα εμφανιστεί σε γνωστό κουλτουριάρικο υπόγειο και θα ολοκληρώσει έτσι τη μέρα που αφιέρωσε στους πληβείους. Θα πει πο-τό ελαφρό και εξευγενισμένο,

θα σφίχτει για να χαμογελάσει μια-δυο φορές, και κατά τις έντεκα δεν θα αντέξει άλλο, θα το σκάσει για γνωστό μεσοαστικό ανώγιο «εχτός των τειχών». Εκεί, στο στοιχείο της πια θα ανακατευτεί με τις παρέες και θα πει πολλά και διάφορα άσχετα με πολλούς και διάφορους άσχετους. Όχι με το Γιώργο ή το Νίκο ή τη Μαρία πια - εδώ τα άτομα εξαφανίζονται - αλλά με το γιο ή την κόρη του «τάδε», που επί τη ευκαιρία αυτή η τελευταία τάχει φτιάξει με το γιο του άλλου «τάδε» όμως πηδείται και με το γιο κάποιου τρίτου «τάδε» άμα λάχει να πούμε και πάει και δε συμ-μαζεύεται. Ψιλοπήδημα, ψιλοκουβέντα, ψιλοδιασκέδα-

ση, έτσι την βρίσκουν τα παιδιά να πούμε, λένε και διάφορα χαριτωμένα αστείακια μεταξύ τους για «πόντιους» και πράσινα άλογα και τώρα τελευταία για τους Αιθίοπες που λοιμοχτούν.

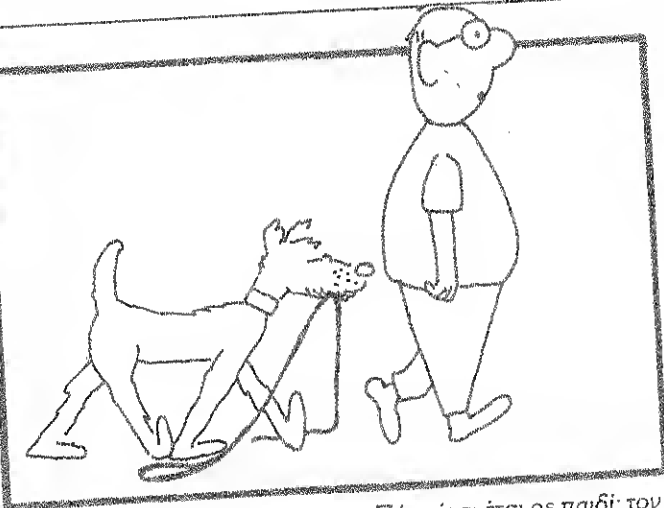
- Ρε συ, πως πέφτει ένας Αιθίοπας από ένα δέντρο;  
- Πώς;  
- Σα το φύλλο ρε χαζέ!  
- Ρε το πούστη φαντασία! Που τα ανακαλύπτεις ρε συ αυτά τα ωραία;

Αυτά λοιπόν, κι άλλα πολλά που λέει κι ο Σκούρτης, χτικιασμοί δηλαδή.

(Εξέχασα να ευχαριστήσω τον Κωστή για τη φιλοξενία στο στίπτι και το περιοδικό).

Το Γιώργο το Κυβερνητικό τον ξέρω από πολύ παλιά από τον καιρό του «κουκουφιά-ου» που λέμε. Τόσο πίσω πάει η φιλία μας που έχουμε κι οι δυο σχεδόν ξεχάσει πώς, τότε και γιατί μπλεχτήκαμε φιλικά για τόσα χρόνια. Τώρα πια πλησιάζουμε τα άντα κι ο Γιώργος - κι αυτό όχι για κακοφαιισμό του - παρουσιάζει όλα τα συμπτώματα αυτής της ηλικίας, ελαφράν φαλάκραν, «τζουλιούδα» στρογγυλή και χαριτωμένη και διάφορες παραξενές «κομμάρες» και «μαγκώματα». (Για τον εαυτό μου δεν θα αποκαλύψω οτιδήποτε, κι εδώ οι αναγνώστες καλούνται να εξαγάγουν τα δικά τους συμπεράσματα αν γουστάρουν).

Ο Γιώργος το λοιπόν ζει και βασιλεύει σ' ένα ευρύχωρο δωμάτιο εκτός των τειχών μαζί με το έτερο ήμιου, ένα γάτο που ακούει στο όνομα Λούης - και κάποτε δεν ακούει σε τίποτε - το σκυλλί του τη Λουτεσία, κι ένα κλουβί με παπαγάλους που εκτός από φασαρία παράγουν και αρκετό κόπρι για δυο σκάλες πατάτες. Όμως η καρδιά του Γιώργου είναι δοσμένη αλλού και για να προλάβω οποικινδήποτε παρεξήγηση σπεύδω να εξηγήσω πως ο κρυφός του έρωτας, είναι η «εντός» Λευκωσία, οι κάτω γειτονίες, ο Τακτακαλάς, ο Άγιος Κασινός, η Χρυσάλη νιώσσα. Κι αυτό κατά τη ταπεινή μου



γνώμη δεν είναι τυχαίο γιατί ο Γιώργος πέρασε την εφηβική του ηλικία μαθητής στο Κεντρικό και στα γύρω καντούνια τες ώρες φυσικά που δεν ήταν απασχολημένος φουμάροντας και συζητώντας στο Σιρόκο της τότε εποχής. Πήρε το λοιπόν ο Γιώργος τη μεγάλη απόφαση και νοίκιασε μ' ένα δυο φίλους ένα παλιό δυόροφο στην οδό Θησέως ακριβώς πίσω από το Κεντρικό. Αγόρασε μογιές και πινέλλα, ξύλα και σπόντες, γύφο και τσιμέντα και στρώθηκε στη δουλειά. Πάνε τώρα λιγοί μήνες κι η αναστήλωση συνεχίζεται με ρυθμό «slow motion» αλλά σταθερά. «Το καλό πράμα αρκεί να τελειώσει» λέει ο Γιώργος μα εγώ προσωπικά έχω τες αμφιβολίες μου. Προχτές κατέβηκε στίπτι μου ολοχώματος, πογιατισμένος από τη κορφή ως τα νύχια.

- Πώς είσαι έτσι ρε παιδί; του ρωτώ.  
- Η εργασία είναι προσευχή, λέει λακωνικά.  
Ο Γιώργος ανοίγει το ψυγείο και ρημάζει τες μπύρες.  
- Δεν μπορώ να σε καταλάβω. Έχεις νοικιάσει αυτό το στίπτι, έχεις ξοδέψει τόσα λεφτά και τόσο χρόνο για να το φτιάξεις, κι όμως δεν έχεις σκοπό να το κατοικήσεις. Γιατί;  
- Η παλιά Λευκωσία μου τη δίνει!  
- Μα εγώ νόμισα πως αγαπάς τη παλιά πόλη.  
- Φυσικά την αγαπώ.  
«Προσοχή» λέω στον εαυτό μου. «Αυτός εδώ ο κερατάς προσπαθεί να μου δημιουργήσει εγκεφαλικό αδιέξοδο».  
- Τότε λοιπόν;  
- Τι να σου πω. Την αγαπώ την παλιά πόλη, όμως υπάρχει τόση μιζέρια ολόγυρα. Δεν θα μπορούσα να την αντέξω.

- Και το στίπτι τι θα το κάμεις;  
- Εργαστήριο.  
- Εργαστήριο για να φτιάχνεις τι;  
- Εργαστήριο κατασκευής ιδεών.

Εδώ μου θυμίζει τον γραφίτη του Παρισίου τον Μάν του 68. «Όλη η δύναμη στη φαντασία».  
- Κάποιος, επιμένω εγώ, θα μπορούσε να χαρακτηρίσει την πράξη σου αυτή σα μια ενέργεια συμβολική.  
- Δηλαδή;  
- Να ξέρεις, πράσινη γραμμή, το πλησίον των δυο κοινοτήτων... τι νομίζεις;  
- Δεν νομίζω τίποτε.  
- Δηλαδή είσαι εναντίον της επαναστασέγγισης;  
- Μην λες βλακείες, μ' έκοψε ξερά. Φυσικά όχι. Όμως δε νομίζω πως αυτό που κάνω έχει τέτοιο μήνυμα.

- Τότε τι μήνυμα έχει;  
- Σα πολλά δε ρωτάς; Τι είναι τούτο και πάλι; Ανάκριση;  
- Μήπως είσαι ανατρεπτικός;  
- Όχι.  
- Κομμουνιστής;  
- Όχι.  
- Αναρχικός;  
- Όχι.  
- Του οικολογικού κινήματος;  
- Όχι.  
- Ε τότε τι διάλογο είσαι;  
- Είμαι ο Γιώργος!

Συγχαίρω το φίλο μου για την ειλικρίνεια του και σπεύδω να δώσω τέλος σ' αυτή τη συζήτηση που έχει αρχίσει ήδη να με εξουθενώνει πνευματικά.

## ΚΑΦΕΝΕΣ ΜΟΥΣΚΗ

στο έμπα του Κολοκάση.

- Για καλό λευκωσιτικό καφέ στου Μουσκή.
- Για ραχάτι στη πρωινή λιακάδα στου Μουσκή.
- Για ένα κονιάκι με κάτι τις στου Μουσκή.

## ΚΑΦΕΘΕΑΤΡΟ ΕΝΑΛΛΑΞ

Λεωφόρος Αθηνάς Νο 16 τηλ. 430121.

Τι να σας πω. Αφού το ξέρετε. Τζι' αν δεν το ξέρετε δικά σας λάθος. Ελάτε να το μάθετε!

## ΠΑΛΑΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

Οθέλλου 1, τηλ. 438052 (κοντά στη πύλη Αμμοχώστου). Κάτι για σήμερα μιας άλλης εποχής.

## ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ

Μ. Ηλιάδης + Π. Νικολαΐδης

Επτανήσου 86-88 τηλ. 459011

Αν θέλετε να παραντζέιτε σκαλιστά χειροποίητα κάμετε το κόπο να δήτε τη δουλειά μας. Αλλιώς χάνετε τζιαι χάνουμε.

## Τεχνοτροπία

Ιπποκράτους - 45 τηλ. 454541

- Είδη Κυπριακής λαϊκής τέχνης.
- Αντίκες (έπιπλα, σκεύη).
- Σουβενίρ, δώρα κ.λ.π.
- Υφαίνουμε κατά παραγγελία.

## ΣΟΥΒΛΑΚΙ ΚΟΚΟΣ

Απέναντι που τον Ορφέα. Φρέσκο σπιθκόσιμο σουβλάκι τζιαι σιεφταλί. Περιβάλλον πάνω στις απάξεις τζιαι το καλοτσίρι πουκότω που τα δέντρα. Τιμές πράσινης γραμμής! 10 (δέκα) σελίνια τη πίττα. Τζιαι πρώτη ποιότη τζιαι περίτου. Τζιαι κάθε δεύτεραν εις την τόμπολα οφτόν κλέφτικο.

## ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΠΑΡΗ

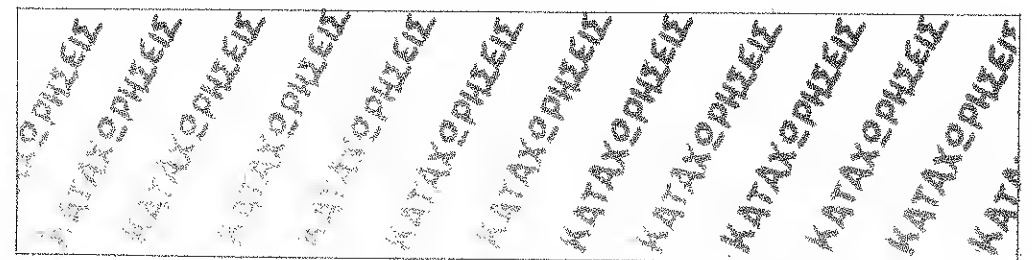
Ισαάκιου Κορνηνού - 7 τηλ. 451803.

Επιγραφές και μεταξοτυπίες πάνω σε όλα τα υλικά (χαρτί, πλαστικό, γυαλί, ύφασμα κ.λ.π.). Κάθε είδους κατασκευές σ' οποιοδήποτε υλικό όπου χρειάζεται γνώση ζωγραφικής και γλυπτικής.

Πληροφορίες καθημερινά-καφές τα Σάββατα τζιαι καλές βροσιές

## Εργαστήρι Χαλκογραφίας και Προυντζογραφίας

Τρικούπη - 33 τηλέφωνο 461348.



## ΣΚΑΡΠΑΡΗΣ - ΜΑΣΤΡΟ ΣΠΥΡΟΣ

Ισαάκιου Κορνηνού - 7 τηλ. 451803.

- Κάμνω παπούτσια παντός είδους κανονικά τζιαι ορθοπεδικά.
- Κάμνω ΠΟΪ-ΝΕΣ τσαγγαρίσιμες, ΠΟΪ-ΝΕΣ για τζινίν ΠΟΪ-ΝΕΣ με κεντήματα για λούσο τζ' ότι χρώμα θέλεις.

## ΜΑΕΙΡΚΟ ΠΩΡΓΟΣ ΛΑΚΗΣ

Πειραιώς 10 τηλ. 476420

Απέναντι που το ππάρκι του παληού δημαρχείου.

Μαειρκό για όσους βαστούν τζιαι για όσους έββαστούν.

Ότι φαί πεθυμά ο καθένας.

## ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΕΟΝΤΙΑΔΗΣ

Λήδρας 52-54 τηλ. 450762

- Ταπέλλες και τέντες κάθε είδους.
- Μεταξοτυπία σπέσιαλ.
- Το γοργόν και χάριν έχει κι' όποιος βιάζεται σκοντάφτει.

## ΡΑΔΙΟΗΛΕΚΤΡΙΚΑ ΕΙΔΗ

Αλέξαντρος Στεφανής

Ιπποκράτους 3 τηλ. 463487

Εισάγουμε τις κασέτες Βίντεο και μαγνητοφώνου "KONICA".

## ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΚΑΡΚΩΤΗΣ

Στοά Θεοδουλίδη (δίπλα στο παλιό δημαρχείο) τηλ. 465329-465085.

• Το πρώτο γραφείο μεταφορών της Λευκωσίας με την ανάλογη πείρα, γρήγορη εξυπηρέτηση τζιαι ζαμηλές τιμές.

## ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΟ

Θέμης Χριστοδούλου ΑΤΔ

Τρικούπη - 58 τηλ. 463572

• Ειδικευμένο πάνω σε αρχιτεκτονικά είδη και του αστικής χρήσης έντυπα.

## Πρωτότυπες πίττες στη Λαϊκή γειτονιά

Σωκράτης, τηλ. 450663

Τυρρόπιτες, εληόπιτες, κοτόπιτες, φλασούνες, κινέζικες κρεατόπιτες, σουφλέ, καρπασίτικο, πιπίες, λουκουμάδες, χυμούς βρούτων κι' άλλα ποτά.

## Ταβέρνα Αξιοθέα

Οδός Αξιοθέας - 9 τηλ. 430787 Άγιος Κασινός.

• Περάστε τη δραβού σας στο κλασσικό παραδοσιακό δρομάκο με τα γεράνια.

Μαζί με τ' όμορφο και δροσερό υπάρχει και η αντίστοιχη κουζίνα ποιότητας.

• Επίσης Σουβλάκια σιεφταλί τρέικ αγουί με δέκα (10) σελίνια τη πίττα.

## ΚΑΒΑΛΛΕΤΟ

Ιπποκράτους 39Α τηλ. 459142

Είδη ζωγραφικής Αγιογραφίας Ψηφιδωτού.

Μαζί με τις συμβουλές μας σε όσους τις χρειάζονται. Βρισκόμαστε πίσω από τη λαϊκή γειτονιά.

## ΠΑΠΛΩΜΑΤΑ ΗΡΑΚΛΗ

Ισαάκιου Κορνηνού '17 τηλ. 477607

Όσοι θέλουν ν' απλώνουν τα πόδια τους μακριά κάμνουν το πάπλωμα τους στου Ηρακλή.

Τιμές στάνταρ. Για όσους κρατούν μαζί τους το «Εντός» τα ίδια.

## ΤΑΠΕΛΛΟΓΡΑΦΕΙΟ «NEON LAMPS»

Χριστόδουλος Βιλανός

Τρικούπη 44 τηλ. 475297.

Κάμνω σας ταπέλλες κάμνω σας τζ' ευκολίες φτάνει να με πικερίνετε με δίχως δυσκολίες.

## ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

Μ + Γ Περικλέους

Πειραιώς - 19 τηλ. 475996-7

Μεταφέρω, κουβαλώ ότι θέλετε που μιτσίν ως μιάλο, Άψε σβήσε.

Φκιερώνω τζιαι βόθρους.

## ΜΑΧΑΛΕΠΙ Ο Μερακλής

Καλά τζιαι φρεσκο μαχαλεπί καθημερινά στο έμπα του Κολοκάση. Έτσι τζιαι περιβάζι στον οσσάν.

Βούρα κόσμε διά να φάης το φαήν έννεν αντροπή που του μερακλή του Γιαννή το πικιά καλόν μαχαλεπίν.

Έχω κρέμες του γαλάτου πάντα φρέσκες τζιαι γευσάτες. Είμαι γνωστός στους μαχαλάες τζιαι της Λευκωσίας τες στράτες. Είμαι ο Γιαννής ο μερακλής ξέρουν με ως την Λεμεσόν όσοι τρών που το μαχαλεπίν πάντα τρέχουν με που τα πισόν μου.

## ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Έλα στο κατάστημα «Λαϊκής τέχνης» στην Αριστοκύπρου 17 της λαϊκής γειτονιάς. Θ' ανακαλύψεις ένα σωρό όμορφα χειροτεχνήματα. Άλλα παραδοσιακά κυπριακά καμωμένα από έμπειρα χέρια κι' άλλα φτιαγμένα από μας με κέφι και γούστα. Τηλέφωνο 459907.

## Αγγειοπλαστική Αγγειοπωλείο

Γ. Κοντού στη Λαϊκή γειτονιά, τηλ. 456977.

• Όλα τα προϊόντα μας κατασκευάζονται από μας.

• Μια αντιπροσωπική συλλογή της κυπριακής αγγειοπλαστικής η οποία ενσωματώνει πνεύμα έρευνας και ανανεώσης με σεβασμό της παράδοσης.

## Κορσέιο και μαδημάτα μπλουζοδικίων Ο ΤΣΟΜΗΣ

Εκπαιρως 34 τηλ 430804

παρα τον Ολυμπιακό

Για κουρεμα Για ξουρισμα αψε σβησε εγια περιποιημενο

Για να μαδερε μπουζουτι η να δπτε να μαδαινουν σαν ιξιουριζεστε

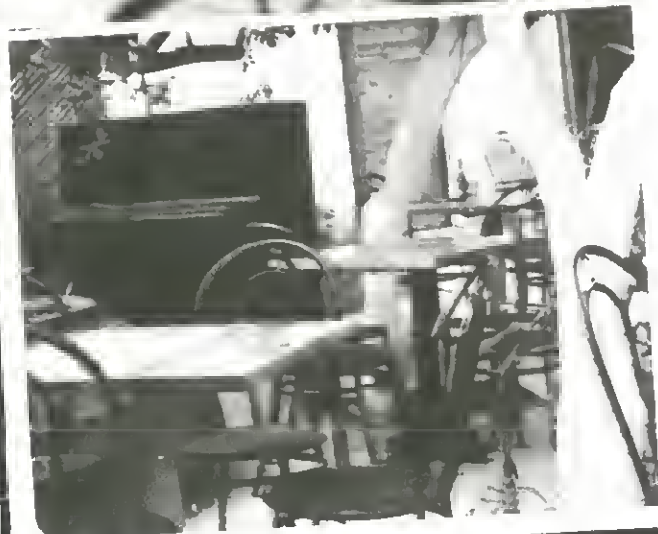
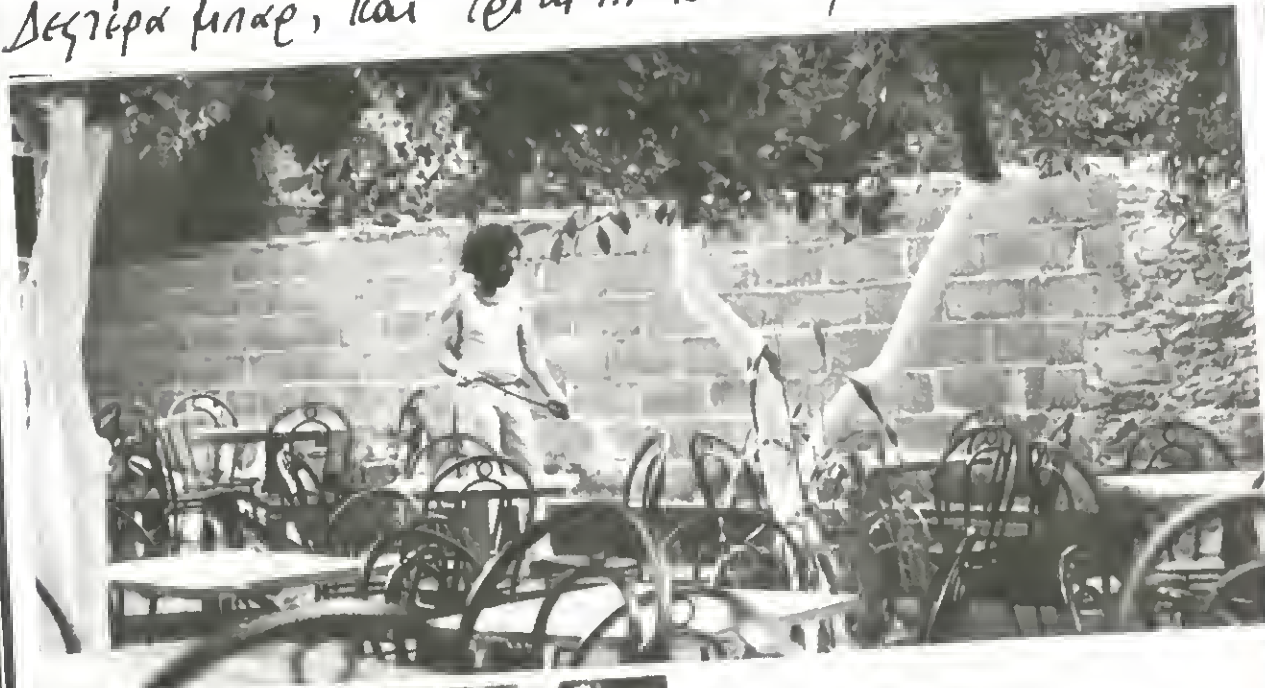
Ελατε στου Τσομη

Οι για να χουμιστούμε μπορεί τζιαι νάχουμε τη μεγαλύτερη συλλογή χαλκογραφημάτων τζιαι προυντζογραφημάτων του παζαρκού. Τζιαι σχεδόν ούλλα

κάμνουμεν τα εμείς. Μπορείτε θέμα να μας δήτε να δουλεύουμε. Άμαν έσιετε ώρα ελάτε να πιούμε καφέ τζιαι να κουβεγκιάσου-με.



Μέσα στο δροσερό κήπο που εγκαινιάσε πρόσφατα το  
 καθεστρώσε "ΕΝΑΛΛΑΞ" για της ζέστες του καλοκαιριού,  
 εγκαινιάζεται ταυτόχρονα και μια νέα δραστηριότητα,  
 με μάνο και απαλό φωνεϊκό πρόγραμμα, απ' όλο το  
 γάβια της φωνεϊκής μας, με τον συνδυασμό και τραγουδιών  
 χείλο φιλιππίν. Κάθε Τετάρτη, Πέμπτη, Παρασκευή και  
 Σάββατο, από τις 10 ως τις 12 το βράδυ.  
 Μαζί με' αςτα ο κώδικας Χαράλαμπίδης με τις επιπλήξεις  
 της βάρκας, των ποιημάτων και των λαϊκών παραμυθιών.  
 Η Κυριακή είναι όπως πάντα η αρχή του "ΕΝΑΛΛΑΞ",  
 Δεξιά μας, και Τρίτη ... "και δέμα!"



ΚΑΙΤΕΘΕΩΤΗΡΟ  
 ΕΝΑΛΛΑΞ

Λεωφ. Αθηνών 16 - 17, Τηλ. 30121 Λευκωσία

**ΜΠΥΡΑ**  
 η μπύρα σας... **ΚΕΟ**

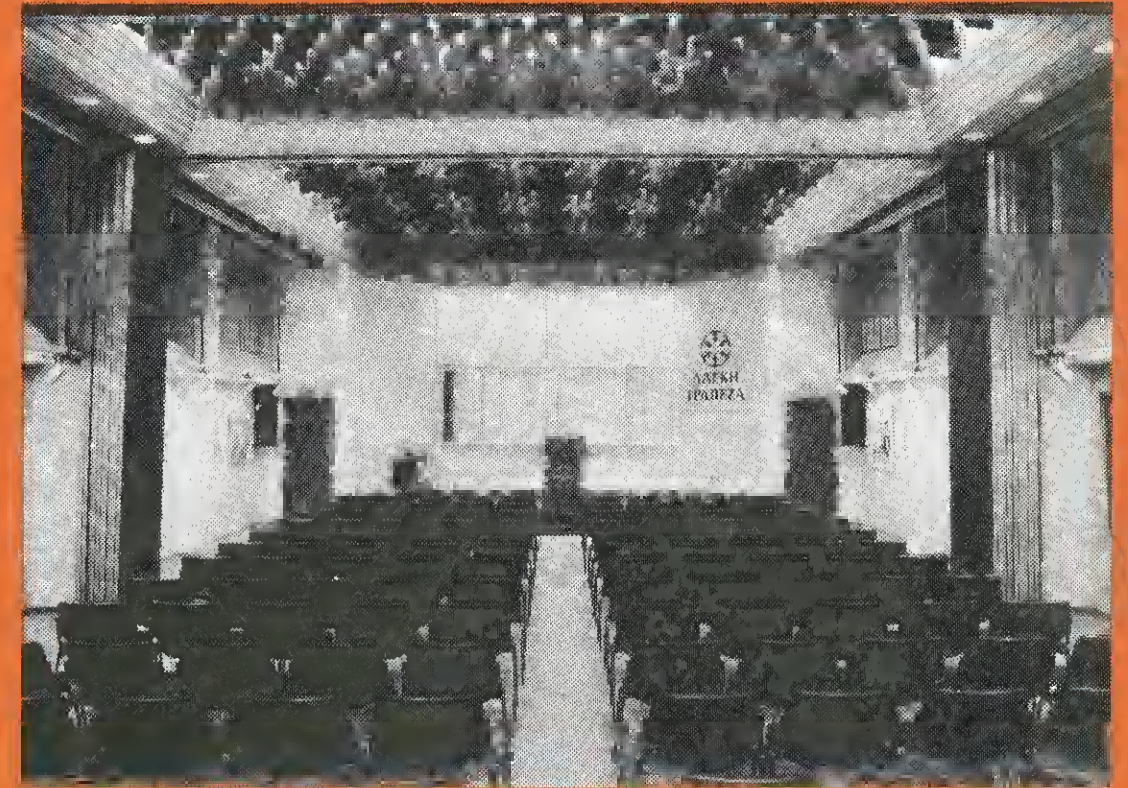






**ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ**

Αρχ. Μακαρίου Γ 39, Τ.Κ. 2032, Λευκωσία - Κύπρος, Τηλ: (02)450000, Τέλεξ: 2494



## **ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ και ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ**

Το Εκπαιδευτικό και Πολιτιστικό Κέντρο αποτελεί μια ακόμα έκφανση της πολυδιάστατης πολιτικής κοινωνικής υπευθυνότητας της Λαϊκής Τρόπεζας.

Το Κέντρο αντανakλά τη φροντίδα και το ενδιαφέρον της Τρόπεζας για το προσωπικό της, το μεγάλο αριθμό μετόχων, πελατών, φίλων και του κοινού γενικότερα στον τομέα της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής ανάπτυξης.

Το Κέντρο, που όρχισε τη λειτουργία του την Άνοιξη του 1983, έχει δυο κύριες επιδιώξεις:

- την επαγγελματική εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των μελών του προσωπικού όλων των βαθμίδων αλλά και τη συστηματική ενημέρωσή τους πάνω σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος, που είναι απαραίτητη για ένα ολοκληρωμένο τραπεζίτη.
- την ευγενή φιλοδοξία να διοργανώνει διαλέξεις και συζητήσεις πάνω σε σημαντικά επίκαιρα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά και συναφή θέματα καθώς επίσης καλλιτεχνικές εκθέσεις και άλλες εκδηλώσεις.